

AVRASYA İNCELEMELERİ DERGİSİ

Journal of Eurasian Inquiries

AVID

Cilt/Volume: 9 Sayı/Issue: 1
2020

Sahibi / Owner

İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü / *Istanbul University Research Institute of Turkology*

Yayın Sahibi Temsilcisi / Representative of the Owner

Prof. Dr. Mustafa BALCI

İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Müdürü, İstanbul, Türkiye

Sorumlu Müdür / Director

Dr. Öğr. Üyesi Ayna ASKEROĞLU ARSLAN

İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, Türkiye

Yazışma Adresi / Correspondence Address

İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

Kuyucu Murat Paşa Medresesi. Balabanağa Mah.

Vezneciler Cad. No: 11 (Güzel Sanatlar Bölümü Binası), İstanbul, Türkiye

Telefon / Phone: +90 (212) 440 00 00

E-mail: avid@istanbul.edu.tr

<http://dergipark.gov.tr/iauavid>

Yayıncı / Publisher

İstanbul Üniversitesi Yayınevi / Istanbul University Press

İstanbul Üniversitesi Merkez Kampüsü, 34452 Beyazıt, Fatih,

İstanbul, Türkiye

Telefon / Phone: +90 (212) 440 00 00

Baskı / Printed at

İlbey Matbaa Kağıt Reklam Org. Müc. San. Tic. Ltd. Şti.

2. Matbaacılar Sitesi 3NB 3 Topkapı / Zeytinburnu,

İstanbul, Türkiye

www.ilbeymatbaa.com.tr

Sertifika No: 17845

Tarandığı İndeksler / Indexed by

Social Science Research Network (SSRN)

Research Bible (Academic Research Index)

SOBİAD

Türk Eğitim İndeksi (TEİ)

Dergide yer alan yazılardan ve aktarılan görüşlerden yazarlar sorumludur.

Statements and opinions expressed in papers published in this journal are the responsibility of the authors alone.

Yayın dili Türkçe, İngilizce ve Rusça'dır.

The publication languages of the journal are Turkish, English and Russian.

Mart ve Eylül aylarında, yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası, hakemli, açık erişimli ve bilimsel bir dergidir.

This is a scholarly, international, peer-reviewed, open-access journal published biannually in March and September.

Yayın Türü / Publication Type: Yaygın Sürel / International Periodical.

DERGİ YAZI KURULU / EDITORIAL MANAGEMENT BOARD

Baş Editör / Editor-in-Chief

Prof. Dr. Mustafa BALCI – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye – mustafabalci@istanbul.edu.tr

Editörler / Editors

Dr. Öğr. Üyesi Ayna ASKEROĞLU ARSLAN – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye – ayna.arslan@istanbul.edu.tr

Arş. Gör. Emre KURBAN – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye – emre.kurban@istanbul.edu.tr

Rusça Dil Editörü / Russian Language Editor

Doç. Dr. Ranetta GAFAROVA – İsmail Gaspralı adına Avrasya İnkişaf Enstitüsü, Simferopol, Kırım – ranetta@bk.ru

İngilizce Dil Editörleri / English Language Editor

Elizabeth Mary EARL – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Alan James NEWSON – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Stavros ANESTİDİS – Küçük Asya Araştırmaları Merkezi, Atina, Yunanistan – anestidis.stavros@gmail.com

Prof. Dr. Berdal ARAL – İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İstanbul, Türkiye – berdal.aral@medeniyet.edu.tr

Prof. Dr. Mustafa AYDIN – İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, İstanbul, Türkiye – muaydin@istanbul.edu.tr

Prof. Dr. Saadet Gülden AYMAN – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye – gulden.ayman@istanbul.edu.tr

Prof. Dr. Ali Merthan DÜNDAR – Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye – mdundar@ankara.edu.tr

Prof. Dr. Bogdan J. GÓRALCZYK – Varşova Üniversitesi, Varşova, Polonya – b.goralczyk@uw.edu.pl

Prof. Dr. Mehmet HACISALİHOĞLU – Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, Türkiye – mehmethacisalihoglu@gmail.com

Prof. Dr. Mehmet Şükrü HANIOĞLU – Princeton University, ABD – hanioglu@princeton.edu

Prof. Dr. Kazuaki SAWAI – Kansai Üniversitesi, Japonya – k-sawai@kansai-u.ac.jp

Prof. Dr. İsmail TÜRKÖĞLU – Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul, Türkiye – ismail.turkoglu@msgsu.edu.tr

Prof. Dr. Zaza TSURTSUMIA – Tiflis St. King Tamar Üniversitesi, Tiflis, Gürcistan – zazatsurtsumia@yahoo.com

Prof. Dr. Salih YILMAZ – Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara, Türkiye – salihyilmaz76@gmail.com

Doç. Dr. İsa BLUMI – Stockholm Üniversitesi, Stockholm, İsveç – isa.blumi@su.se

Doç. Dr. Vügar İMANBEYLİ – İstanbul Şehir Üniversitesi, İstanbul, Türkiye – vugarimanbeyli@sehir.edu.tr

Doç. Dr. Vjeran KURSAR – Zagreb Üniversitesi, Zagreb, Hırvatistan – vkursar@ffzg.hr

Doç. Dr. Çağdaş ÜNGÖR SUNAR – Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye – cagdas.ungor@marmara.edu.tr

Doç. Dr. Zuhul MERT UZUNER – Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye – zmert@marmara.edu.tr

Doç. Dr. Üyesi Bülent YILDIRIM – Trakya Üniversitesi, Edirne, Türkiye – bulentyildirim@trakya.edu.tr

Doç. Dr. Mustafa SARI – Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Türkiye – msari@sakarya.edu.tr

Doç. Dr. Makbule SARIKAYA – Ardahan Üniversitesi, Ardahan, Türkiye – makbulesarikaya@ardahan.edu.tr

Dr. Bilgehan ALAĞÖZ – Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye – bilgehan.alagoz@marmara.edu.tr

Dr. Serdar Oğuzhan ÇAYCIOĞLU – Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye – serdar.caycioglu@marmara.edu.tr

Dr. Mehmet YILMAZ – Türkiye Cumhuriyeti Mogadişu Büyükşehirliği, Somali

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. Mahmut AK – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye – mak@istanbul.edu.tr
- Prof. Dr. Haluk ALKAN – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye – haluk.alkan@istanbul.edu.tr
- Prof. Dr. Mehmet Ali BEYHAN – İstanbul Üniversitesi, Ankara, Türkiye – mehmet.beyhan@istanbul.edu.tr
- Prof. Dr. İdris BOSTAN – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye – ibos@istanbul.edu.tr
- Prof. Dr. Faruk BOZGÖZ – Türkiye Cumhuriyeti Sana Büyükelçisi, Yemen
- Prof. Dr. Ali Şükrü ÇORUK – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye – ali.coruk@istanbul.edu.tr
- Prof. Dr. Hayati DEVELİ – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye – develi@istanbul.edu.tr
- Prof. Dr. Feridun M. EMECEN – İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, İstanbul, Türkiye – feridunemecen@yahoo.com
- Prof. Dr. Emine INANIR – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye – eminar@istanbul.edu.tr
- Prof. Dr. Mahmut Ertan GÖKMEN – Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye – egokmen@ankara.edu.tr
- Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN – Türk Dil Kurumu, Ankara, Türkiye
- Prof. Dr. İbrahim KALIN – Bilkent Üniversitesi, Ankara, Türkiye
- Prof. Dr. Ahmet KAVAS – İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İstanbul, Türkiye – ahmet.kavas@medeniyet.edu.tr
- Prof. Dr. Şamil ÖÇAL – Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Ankara, Türkiye – samil.ocal@asbu.edu.tr
- Prof. Dr. Derya ÖRS – Türkiye Cumhuriyeti Tahran Büyükelçiliği, İran
- Prof. Dr. Enis ŞAHİN – Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Türkiye – esahin@sakarya.edu.tr
- Prof. Dr. İlyas TOPSAKAL – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye – topsakali@istanbul.edu.tr
- Doç. Dr. Hayri ÇAPRAZ – Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, Türkiye – hayricapraz@sdu.edu.tr
- Doç. Dr. Ramazan Erhan GÜLLÜ – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye – ramazan.gullu@istanbul.edu.tr
- Doç. Dr. Neriman Ersoy HACISALİHOĞLU – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye – nerersoy@istanbul.edu.tr
- Doç. Dr. Kürşat YILDIRIM – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye – kursat.yildirim@istanbul.edu.tr
- Dr. Öğr. Üyesi İrfan ÇİFTÇİ – İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye – iciftci@istanbul.edu.tr

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

19. Yüzyıl Türk-Rus Savaşlarında Ermeni Faktörü
The Armenians in the 19th Turco-Russian Wars
Burcu Özdemir 1
- Taşkent Hanlığı'nda İlk Rus Elçisi Dmitriy Telyatnikov'un Misyonu ve Faaliyetleri (1797)
The First Russian Ambassador Dmitriy Telyatnikov's Mission and Activities in Tashkent Khanate (1797)
Mesut Karakulak, Murat Özkan 13
- 1924-1928 Yılları Arası İstanbul Şehremaneti Mecmuası'nda Şehircilik Açısından Su Konusu
The Water Subject in Terms of Urbanism in İstanbul Şehremaneti Magazine Between The Years 1924-1928
Dilek Başar 29
- Armenia's Military Aggression Against Azerbaijan: Violation of the Rights of Captives and Hostages
Ermenistan'ın Azerbaycan'a Karşı Askeri Saldırısı: Esir ve Rehinelerin Haklarının İhlali
Ramile Behlül Kızı Dadaşova 55
- Contemporary Rivalry in Central Asia: Challenges and Opportunities
Orta Asya'da Çağdaş Rekabet: Fırsatlar ve Zorluklar
Adem Çakır 75

Derleme / Review

- Bağımsızlık Dönemi Kırgız Tarih Yazımına Kısa Bir Bakış
A Brief Overview of Kyrgyz Historiography During the Independence Period
Zeynep Akarslan 95

Yayın Tanıtımları / Book Reviews

- Bülent Yıldırım, Bulgaristan ve Bulgaristan Türkleri 1878-1938, İstanbul, İlgü Kültür Sanat Yayınları, 2020, 178 s. ISBN: 6057703149
Doğukan Melek 109
- Ahmet Bey Ağaoğlu'nun Gazetecilik Faaliyetleri ("Kaspi" Gazetesinde Yayımlanmış Yazılar Üzerine)
Ali Asker 117
- «ДАЛА ФОЛЬКЛОРЫ МЕН МУЗЫКАСЫНЫҢ МЫҢ ЖЫЛЫ»
Bozkır Folklorunun ve Müziğinin Bin Yılı
A Thousand Years of the Music and Steppe Folklore
Karaşaş Alpysbaeva 121

19. Yüzyıl Türk-Rus Savaşlarında Ermeni Faktörü

The Armenians in the 19th Turco-Russian Wars

Burcu Özdemir¹

ÖZ

Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya arasında ilk mücadeleler 16. yüzyılda başlamış ise de 18. yüzyılın başlarında kritik bir seviyeye ulaşmıştır. Bilhassa 19. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu açısından oldukça zor geçmiş, önceki yüzyıllarda başlayan toprak kayıpları, bu dönemde artarak devam etmiştir. 19.yüzyılda yaşanan toprak kayıplarında en önemli faktör, tüm dünyada gittikçe güçlenen milliyetçilik akımı olmuş ve Osmanlı yönetimi; Romanya, Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan'ın bağımsızlığını tanımak zorunda kalmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun reformlar vasıtasıyla kendini güçlendirmeye çalıştığı yıllarda Rusya ile yapılan savaşlar, tüm ağırlığıyla devletin üzerine çökmüştür. Nitekim bu yüzyılda en büyük mücadele; 1806-1812, 1828-1829, 1853-1856 ve 1877-1878 savaşları ile, Ruslara karşı verilmiştir.

Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı gerçekleştirdiği tüm bu savaşlarda Ermenilerden müttefik olarak istifade etme yoluna gitmiştir. Ermenilerin, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Rusların yanında yer almalarının nedenlerinden biri, dini bağlardı. Ermeniler, Rusları kendilerini Müslüman bir devletin hakimiyetinden kurtaracak olan bir kurtarıcı olarak gördüler. Bir diğer neden ise, Ermenilerin, "Büyük Ermeni Devleti" hayaliydi. Onlar, bu hayali Ruslar yardımıyla gerçekleştirebileceklerine inanmıştı. Ermeniler, bu gerekçelerle 19. yüzyıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında yaşanan savaşlarda Rusların yanında savaşmış; doğrudan savaşlarda asker olarak yer almak veyahut Osmanlı topraklarında Ruslar için ajanlık yapmak suretiyle Rus kuvvetlerine hizmet etmiştir. Bu çalışma, 19.yüzyıl boyunca Osmanlı ve Rusya İmparatorluğu arasında yaşanan savaşları, bunların hangi sebeplerle meydana geldiklerini ve son olarak, Ermenilerin Osmanlı ve Rusya arasında yaşanan bu savaşlarda nasıl bir rol üstlendiklerini ortaya koymaya çalışmaktadır.

Anahtar kelimeler: Türk-Rus savaşları, 19. Yüzyıl, Ermeniler

ABSTRACT

A series of wars between Russia and the Ottoman Empire began in the sixteenth century but reached enormous levels in the early eighteenth century. Especially the 19th century was politically difficult for the Ottoman Empire. Its territory losses that began in previous centuries, continued to increase in this period as well. The most important factor in the territory losses experienced in the nineteenth century was the growing trend of nationalism throughout the world, and the Empire recognized the independence of Romania, Serbia, Montenegro and Greece. During the years when the Ottoman Empire tried to strengthen

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Burcu Özdemir (Araş. Gör. Dr.),
Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat
Fakültesi, Tarih Bölümü, Manisa, Türkiye.
E-posta: ozdemirburcu85@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1352-018X

Başvuru/Submitted: 06.01.2020

Revizyon Talebi/Revision Requested:
17.02.2020

Son Revizyon/Last Revision Received:
20.02.2020

Kabul/Accepted: 20.02.2020

Online Yayın/Published Online: 30.03.2020

Atıf/Citation: Özdemir, Burcu. "19. Yüzyıl Türk-Rus Savaşlarında Ermeni Faktörü.", *Avrasya İncelemeleri Dergisi - Journal of Eurasian Inquiries* 9, 1 (2020): 1-12.
<https://doi.org/10.26650/jes.2020.001>

itself through reforms, the wars with Russia weighed heavily on the state. The greatest struggle in this century was fought against the Russians -with the wars of 1806-1812, 1828-1829, 1853-1856 and 1877-1878. In these wars against the Ottoman Empire, Russia benefited from the Armenians as allies. One reason the Armenians fought alongside the Russians against the Ottoman Empire was religion. The Armenians saw the Russians as a saviour who would liberate them from the domination of a Muslim state. Another reason was the Armenian dream of a Great Armenian State. They believed that they could achieve this dream with the help of the Russians. Therefore, the Armenians fought alongside the Russians in the wars between the Ottoman Empire and Russia during the nineteenth century, where they served the Russian forces by taking part in the wars as soldiers or agents for the Russians in the Ottoman Empire. In this study, the wars between the Ottoman and Russian Empires in the nineteenth century, the reasons for the wars and finally the role of the Armenians in the Ottoman-Russian wars of the 19th century will be discussed.

Keywords: Turkish-Russian Wars, 19. Century, Armenians

EXTENDED ABSTRACT

A series of wars between Russia and the Ottoman Empire began in the sixteenth century but reached enormous levels in the early eighteenth century. Especially the 19th century was politically difficult for the Ottoman Empire. Its territory losses that began in previous centuries, continued to increase in this period as well. The most important factor in the territory losses experienced in the nineteenth century was the growing trend of nationalism throughout the world, and Empire recognized the independence of Romania, Serbia, Montenegro and Greece.

In order to find a solution to these problems, the Ottoman administration was undergoing a serious reform process. Mahmud II, who ascended the throne in 1808, raised the Janissary odjak and built a modern army; in addition, he introduced innovations in the field of education and clothing. The Reform process continued with the 1839 Tanzimat and 1856 Islahat edicts. The Edict of Islahat, promulgated in 1856, eliminated the disparity between Muslims and non-Muslims. The aim of these reforms was to reduce the pressure of the European powers using non-Muslims. During the years when the Ottoman Empire tried to strengthen itself through reforms, the wars with Russia weighed heavily on the state. The greatest struggle in this century was fought against the Russians -with the wars of 1806-1812, 1828-1829, 1853-1856 and 1877-1878. Russia benefited from the weakness of the Ottoman Empire, and increased its activities, especially in cities in the east of the country. Armenians were the most important ally of Russia in these regions.

The Russians benefited from the Armenians as a military force in the wars, and this was not a new situation. In earlier years, the Russians benefited from the Armenians as a military force. Armenians served as spies, and even provided armed units of soldiers to the Russians. For example, in the time of Peter I, the Russians benefited from the Armenians as a military force. After the end of the war with the Swedes in the Baltic Sea, Peter I headed to the Caucasus and used the advantage of being the “master of the Christians”. Thus, he started a struggle in the South Caucasus with the participation of the Armenians and Georgians. Peter's goal was to capture the western and southern coasts of the Caspian Sea, and for this, Peter I benefited

from the Armenians and the Georgian King. The Armenians were also active in the Russo-Persian and Turkic-Russian wars of the eighteenth and nineteenth centuries. In 1788, volunteer troops were formed from Armenians to participate in the Russo-Turkish War of 1787-1791 in Nakhchivan. In this battle, there were volunteers in Abramov's troops and there were also other Armenian soldiers serving in different units of the Russian army: Hastatov, Maneyev, Lalayev, Sumbatov, Hodjamalov, Uluhanov, Ayvazov, Vaganov, Mkrtichev, Lazarev, Vasily, Argutinsky-Dolgorukov, etc. In addition, the Armenian state established by the Russians in the Caucasus served the aim of dividing the Turkish world and creating an allied state in the regions where the Turks lived. The Russians also benefited from the Armenians in their wars with Iran.

There were various reasons why the Armenians sided with the Russians against the Ottoman Empire. One reason the Armenians fought alongside the Russians against the Ottoman Empire was religion. The Armenians saw the Russians as a saviour who would liberate them from the domination of a Muslim state. Another reason was the Armenian dream of a Great Armenian State. They believed that they could achieve this dream with the help of the Russians.

As a result, the 19th century was a very complicated and troubled period for Turkish and Armenian relations. The main problem in bilateral relations during this period was the dream of the Armenians to establish the Great Armenian State, and the Armenian's desires to seize cities in the east of the Ottoman Empire.

In this study, the wars between the Ottoman and Russian Empire in the nineteenth century, the reasons for the wars and finally the role of Armenians in the Ottoman-Russian wars of the 19th century will be discussed.

19. Yüzyılda Türk-Rus İlişkileri

19. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nun içeride ve dışarıda çok ciddi problemlerle karşı karşıya kaldığı bir dönemdi. Osmanlı yönetimi, bu problemlere bir çözüm bulmak amacıyla ciddi bir reform sürecine girmişti. 1808'de tahta çıkan II. Mahmud, Yeniçeri Ocağı'nı kaldırarak modern bir ordu kurmaya çabaladı; bunun yanı sıra eğitim, kıyafet vb. alanlarda birtakım yenilikler getirdi. Reform süreci, 1839 Tanzimat ve 1856 Islahat Fermanları ile devam etti. 1856'da ilan edilen Islahat Fermanı ile Müslümanlar ile gayr-ı Müslimler arasındaki her türlü eşitsizlik; cizyenin kaldırılması, gayr-ı Müslimlere memur olma hakkının verilmesi ve askerlik yükümlülüğünün getirilmesi ile ortadan kaldırıldı. Bu reformların amacı, Avrupalı güçlerin gayr-ı Müslimleri kullanarak yaptıkları baskıları azaltmaktı.¹

Osmanlı İmparatorluğu'nun reformlar vasıtasıyla kendini güçlendirmeye çabaladığı bu yıllarda Rusya ile yapılan savaşlar, tüm ağırlığıyla devletin üzerine çökmüş durumdaydı. 1806-1812 yıllarında yaşanan savaş bunlardan biriydi. Savaş, III. Selim'in Rusya'yla daha önce yapmış olduğu anlaşmaya uymayarak, Boğdan'da Aleksandr Muruzi ve Eflak'ta Konstantin İpsilanti'yi henüz görev süreleri dolmamışken görevden alması üzerine patlak vermiş ve imzalanan Bükreş anlaşmasıyla Gürcistan'ın batısı ile Besarabya Ruslara bırakılmıştı.²

Bir diğer savaş, 1827 yılında Navarin'deki Türk ve Mısır donanmasının Ruslar tarafından yakılmasını takiben meydana geldi. Ancak Osmanlı İmparatorluğu böyle bir savaşa hazır değildi. 1827 yılında Navarin'de Osmanlı donanması yakılmış, Yeniçeri Ocağı kaldırılmış ve Asakir-i Mansure daha yeni kurulmuştu.³ 1828'de başlayan Rus saldırıları sonucunda Rumeli'de İsakçı, Tulçı, Maçin, İbrail ve Hırsova kaleleri kaybedilirken; Anadolu'da Ahıska, Kars, Anapa ve Erzurum Ruslar tarafından işgal edilmişti.⁴ 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı, 14 Eylül 1829 günü Edirne'de yapılan anlaşma ile sona erdi. Anlaşmaya göre Ruslar, batıda ele geçirdikleri tüm yerleri boşaltacak; doğuda ise Anapa, Poti, Ahıska ve Ahılkelek dışında diğer işgal edilen yerlerden çekileceklerdi.⁵

19. yüzyıl Türk-Rus ilişkileri açısından bir başka önemli olay, Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın isyanı ve sonrasında yaşanan gelişmelerdi. İsyân üzerine Padişah II. Mahmut, Çar I. Nikolay'dan yardım talep etti. Bunun üzerine, 12.000 kişilik Rus kuvveti Osmanlı İmparatorluğu'na yardım için gönderildi. Ancak Rus kuvvetlerinin Boğaziçi'ne kadar ilerlemesi üzerine, İstanbul'un Ruslar tarafından ele geçirilmesinden endişe eden İngiltere ve Fransa, Mısır valisine baskı yaparak onu Osmanlı İmparatorluğu'yla anlaşmaya zorladı. Anlaşmada

1 Mert Özcan, "Osmanlı Türkleri İdaresinde Ermeniler", <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/9935> [Erişim Tarihi: 19.08.2019]

2 Nikolay Babilunga, "Russko-Turetskaya Voyna 1806-1812 gg.: Osvobojeniye Bessarabii ot Osmanskogo İga", *Rusii* 1/27, (2012), s.63.

3 Adem Kara, "1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı ve Anadolu'da Alınan Tedbirler", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, (2005), s.121.

4 *Agm.*, s.122.

5 Uğur Akbulut, "Rusların 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşında Doğu Anadolu'yu İşgali ve Bunun İngiltere'nin Hindistan Yolu Politikasına Etkisi", *Yeni Türkiye*, 73, (2015), s.710.

yer alan gizli maddeyle, bir harp durumunda Çanakkale Boğazı'nın Rusya dışındaki diğer devletlere kapatılacağı sözü verildi.⁶

1853-1856 yıllarında meydana gelen Kırım harbi, 19. yüzyılın bir diğer önemli gelişmesiydi. Savaş, 1853'te Rusya'nın Karadeniz donanmasının ani bir baskınla Sinop limanındaki Türk donanmasını imha etmesi üzerine meydana geldi. Bu olay üzerine, İngiliz ve Fransız gemileri Karadeniz'e çıktı. Savaş, Rus tarafının yenilgisiyle sonuçlandı.⁷

19. yüzyıl Türk-Rus ilişkilerinde bir diğer dönüm noktası, 1877-1878 savaşı oldu. Savaşın en önemli sebebi, Çarlık Rusya'sının Slav topluluklar arasında uyguladığı Panislawizm politikasıydı. 93 Harbi olarak da bilinen bu mücadele, Karadağ ve Sırbistan'ın 2 Temmuz 1876'da Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilân etmesiyle başladı. Osmanlı yönetimi, Sırbistan'la, harpten önceki durumunun muhafaza edilmesi şartıyla uzlaşmaya vardırıysa da Karadağ ile herhangi bir anlaşmaya varılamadı. Karadağ temsilcileri, İstanbul'u terk etti ve Ruslardan yardım talebinde bulundular. 93 Harbi, Rusya'nın, Osmanlı'daki Hıristiyan halkların haklarını muhafaza iddiasıyla harekete geçtiği 24 Nisan 1877 tarihinde başladı.⁸ Savaş, Osmanlı İmparatorluğu'nun yenilgisi ile sonuçlandı. Savaşın geniş bir alanda sürdürülmesi, kumandanlar arasındaki irtibatın zayıf olması, Osmanlı ordusunun malzeme ve mühimmat eksikliği gibi hususlar bu yenilginin sebepleri arasındaydı.⁹

19. Yüzyıl Osmanlı-Rus Savaşlarında Ermeni Faktörü

19. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu açısından pek çok açıdan olduğu gibi, Türk ve Ermeni ilişkileri açısından da oldukça karmaşık ve sıkıntılı bir dönemdi. Bu dönemde ikili ilişkilerdeki temel sorun, Ermenilerin «Batı Ermenistan» olarak tanımladıkları ve Osmanlı İmparatorluğu'nun doğusunda bulunan toprakları (Van, Bitlis, Diyarbakır, Erzurum, Harput ve Sivas) ele geçirme planları idi. Ermeniler tarafından bu amaçla, çok sayıda siyasi parti ve dernek kuruldu.

İlk dernek, 1860 yılında ve kurulan Kilikya'yı yüceltme amacını taşıyan Hayırsever Cemiyeti idi. Bunun ardından, Ermeniler çok sayıda dernek daha teşkil ettiler. Bunlar sırasıyla; İstanbul'da kurulan Fedakarlar Cemiyeti (1866), Okul Sevenler Cemiyeti (1870), Araratlı Cemiyeti (1876), Doğu ve Kilikya cemiyetleri (1879), Silahlılar Cemiyeti (1880), Kadınlar Cemiyeti (1880), Anavatan Savunucuları Cemiyeti (1881), Van'da kurulan Kurtuluş İçin Birlik Cemiyeti (1881) ve Kara Haç Cemiyeti" (1882) idi.¹⁰ 1885 yılında ilk Ermeni milliyetçi partisi «Armenakan» (Ermeni) kuruldu. Parti, Mekertitch Portakalyan'ın öğrencileri tarafından Van'da teşkil edildi.¹¹ Armenakan Partisi'nin programında eğitilmiş militanlardan oluşan birliklerinin kurulması ve

6 Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, TTK Yayınları, Ankara 1999, s.326.

7 *Age*, s.329.

8 Nedim İpek, "1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı", *Türkler*, 13, (2004), s.11.

9 Mahir Aydın, "Doksanüç Harbi" <https://islamansiklopedisi.org.tr/doksanuc-harbi> [Erişim Tarihi: 10.08.2019]

10 Orhan Doğan, "Ermeni Komiteleri Hınçak ve Taşnaksütun (Rus Adalet Bakanı Y. Muravyev'in Ermeni Komitelerine İlişkin Raporu)", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20, (2008), s.309.

11 Halil Özşavlı, "Ermeni Milliyetçilik Hareketlerinin Doğuşu Taşnak, İttihat ve Terakki İttifakı", *Ermeni Araştırmaları*, 41, (2012), s.150.

silahlandırılması; Avrupa güçlerinin Ermeni-Türk ilişkilerinin gelişimine müdahale etmesi için çağrı yapılması; Türk topraklarında Ermeni devletinin kurulması gibi hususlar yer alıyordu.

Vladimirovna, Ermeni halkının büyük kısmını saflarına çekemeyen Armenakan Partisi'nin yeterli toplumsal desteği kazanamadığını ve zaten Osmanlı İmparatorluğu'nda «Hınçak» ve «Taşnaksutyun» (Ermeni Devrimci Birliği) partilerinin ortaya çıkmasıyla etkisinin hızla azaldığını ifade etmiştir.¹²

Hınçak Partisi, Batı Avrupa'ya üniversite eğitimi için gitmiş olan Rus uyruklu Ermeni öğrenciler tarafından 1887'de Cenevre'de kurulmuştur. Partinin temel amacı, ilk olarak Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ermenilerin bağımsız olmasını sağlamak ve ikinci olarak, Rus ve İran Ermenilerini de içine alan bağımsız bir Ermenistan kurmaktır.¹³ Bu dönemde Ermeniler üzerinde büyük etkiye sahip bir diğer parti ise, Taşnaksutyun Partisi idi ve 1890 yılında Tiflis'te kurulmuştu. Partinin hedefleri, Batılı güçlerin ve Rusya'nın yardımıyla -ve gerekirse silahlı çatışmalar yoluyla- Ermenilerin Batı Ermenistan olarak tanımladıkları bölgenin Osmanlı'dan bağımsız olmasıydı. Partinin programında ayrıca, milliyetlerin eşitliği, evrensel zorunlu eğitim, gelir vergisinin kaldırılması, evrensel oy hakkının gerekliliği vb. ilkeler de yer almaktaydı.¹⁴

Ermenilerin, Büyük Ermeni Devleti kurma hedeflerinde izledikleri bir diğer metot ise, çalışmalarının konusunu oluşturan, gönüllü silahlı birlikler teşkil ederek Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Rusların yanında savaşmaktır. Bu durum, elbette 19. yüzyıla özgü değildi. Ruslar, daha önce de pek çok kez, savaşlarda Ermeni halkından asker olarak yararlanma yoluna gitmiştir. Ermeniler, yüzyıllar boyunca Rus ordusunun aktif bir parçasını teşkil etmiştir. Örneğin, henüz Çar I. Petro zamanında Ruslar, Ermenilerden bir askeri güç olarak istifade etmiştir. Çar I. Petro, İşveçlilerle yaşanan Baltık Denizi'ndeki savaş sona erdikten sonra Kafkasya'ya yönelmiş ve bu amaçla, "Hristiyanların Efendisi" olma pozisyonundan istifade etme yoluna gitmiştir. Böylece Güney Kafkasya'da Ermenilerin ve Gürcülerin katılımıyla bir mücadele başlatmıştır.¹⁵ Petro'nun amacı, Gürcü kralının ve bölgede yaşayan Ermenilerin yardımlarıyla, Hazar Denizi'nin batı ve güney kıyılarını ele geçirmektir.¹⁶

Ermeniler, 18. ve 19. yüzyıllardaki Rus-İran ve Türk-Rus savaşlarında da aktif rol almıştır. 1788'de Nahçıvan'da 1787-1791 Rus-Türk savaşına katılmak üzere Ermenilerden gönüllü birlikler oluşturulmuştur. Bu savaşta Abramov'un birliklerindeki gönüllülerin yanı sıra Rus ordusunun farklı birimlerinde hizmet veren başka Ermeni askerler de vardı: Hastatov, Maneyev, Lalayev, Sumbatov, Hocamalov, Uluhanov, Ayvazov, Vaganov, Mkrtiçev, Lazarev, Vasily, Argutinsky-Dolgorukov bunlardan bazılarıydı. Hersisyan'a göre Ermenilerin bu savaşta yer

12 Oserskaya Emma Vladimirovna, "Rol' Armyanskikh Politiceskih Partiy v Evolyutsii Natsional'no-Osvoboditel'nogo Dvijeniya Armyan v Osmanskoy İmperii (1878g.-naçalo XX. v.)", *İstoriçeskaya i Sotsial'no-Obrazovatel'naya Misl'*, 5(10), 2011, s.31.

13 Doğan, *agm*, 312-314.

14 Vladimirovna, *agm*, s.31.

15 Vagram Tokmadjyan, "Russko-Turetskiye Voynı i Armyane" https://inosmi.ru/country_russia/20151210/234746676.html [Erişim Tarihi: 17.08.2019]

16 Özşavlı, *agm*, s.145.

almaları bir tesadüf değildi. Yazara göre bu durum, Ermeni halkının genel siyasi ruh hali ile bağlantılıydı ve bütün bunlar esasen, Osmanlı Sultan'ının egemenliğine karşı, o zamanki Ermeni Kurtuluş Hareketi'nin bir tezahürü idi.¹⁷

Rusya, 19. yüzyıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu ile yaşanan savaşlarda da Ermeni halkından müttefik olarak istifade etmiştir. Bu savaşlardan ilki, 1806-1812 yıllarındaki Osmanlı-Rus savaşı idi. Birçok cephede birden yürütülen bu savaşta, Rusların Kafkasya cephesindeki ana müttefikleri Hıristiyan Ermeniler olmuştur. Savaşta Ermeniler, Rusları hem gıda yönünden hem de askeri operasyonlarda bizzat yer almak suretiyle desteklemiştir. Ermeni tarihçi ve yazar Leo bu konuda şöyle yazmaktadır: "Uzun yıllardır acı çeken, köleliğe ve yıkıma maruz kalmış emekçi insanlar içgüdüsel olarak, kendiliğinden bir coşku içerisinde Rus askeri seferinde bir kurtuluş umudu arıyordu ve Rus askerini bir kurtarıcı olarak karşılıyordu."¹⁸

Osmanlı İmparatorluğu'nu adeta yıkımın eşiğine getiren 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda da Ermeniler, Rusların yanında savaşmıştır. Toksoy, daha savaş başlamadan önce Rusların Ermenilere, kendilerine yardım etmeleri şartıyla çeşitli imtiyazlar ve ayrıca özerklik vaat ettiğini ve Rus ordularının Ermenilerin de yardımıyla Kars'ı ele geçirerek Erzurum'a kadar ilerlediklerini ifade etmiştir.¹⁹ Bu savaşta Rus birlikleri kısa sürede Ahılkelek, Ahıska, Ardahan, Doğubayazıt, Alaşkert, Erzurum, Hınıs, Muş ve diğer yerleşim yerlerini işgal etmiştir. Ancak, savaşın sona ermesinden sonra, Ahılkelek, Ahıska ve Poti hariç, kalan bölgeler -Kars, Ardahan, Erzurum, Muş, Doğubayazıt Osmanlı İmparatorluğu'na geri verilmiştir.²⁰ Rusya, savaş sırasında kendi saflarında yer almış olan Ermenilerin Osmanlı yönetimi tarafından cezalandırılmalarını önlemek amacıyla, Edirne Antlaşması'na 13. maddeyi ilave etmiştir. Bu maddede hem Rus hem de Osmanlı tarafı, bizzat savaşa katılan veyahut sadece tavır ve hareketleriyle diğer tarafı desteklemiş olan tebaalarını tamamen af ettiklerini beyan etmişlerdir. Maddede ayrıca bu grupların istedikleri yere göç edebilmeleri için de 18 ay müddet tanınmıştır.²¹ Halbuki Tokmadjyan, savaşın sona ermesinden sonra Rusların çekilmesiyle, bu topraklarda yaşayan Ermenilerin zulme maruz kaldıklarını ifade etmiş ve eklemiştir: "1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan başlayarak Ermenilerin Rus birliklerine maddi yardım, konaklama, istihbarat konularında yardım sağlamak ve Rus birliklerinin bir parçası olarak gönüllü birlikler oluşturmaktan memnun değillerdi. Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan ve her savaştan sonra «düşmana destek veren Ermeniler» hadisesinin kendilerine hatırlatıldığı Ermeni halkı için

17 M.G.Hersisyan, "Armyanskiye Volonteri v Russko-Turetskoy Voiny 1787-1791 Godov", *İstoriko-Filologičeskiy Jurnal* (Պատմա-փոխադիպական հանդես), 3, 1979, s.106-108.

18 Vagram Tokmadjyan, "Russko-Turetskiye Voiny i Armyane" https://inosmi.ru/country_russia/20151210/234746676.html [Erişim Tarihi: 17.08.2019]

19 Ahmet Toksoy, "XIX. Yüzyılda Rusya'nın Kafkas Politikası ve Ermeniler", <https://ekoavrasya.net/duyuru.asp?did=136&Lang=TR> [Erişim Tarihi: 20.08.2019]

20 Vagram Tokmadjyan, "Russko-Turetskiye Voiny i Armyane" https://inosmi.ru/country_russia/20151210/234746676.html [Erişim Tarihi: 17.08.2019]

21 İbrahim Aykun, "1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşından Sonra Erzurum'un Mahalle be Ova Köylerinden Rusya'ya Göçürülen Ermeniler", *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (SUBAD)*, 14/1, (2019), s.411.

bu durum, sürekli bir akıbet haline gelemeydi.”²² Tokmajyan’ın verdiği bu bilgilerin gerçeği yansıtmadığı ortadadır. Nitekim Ermeniler, daha sonraki savaşlarda da Rus ordusunu aktif bir şekilde desteklemeye devam edecektir.

1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda imzalanan Edirne Antlaşması’na eklenen 13. madde çerçevesinde çok sayıda Ermeni Rusya’ya göç ettirilmiştir. Ruslar tarafından Rusya’ya göç ettirilen Ermeni nüfus; Revan, Ahıska ve Ahılkelek ve Tiflis’e yerleştirilmiştir.²³ Bu şehirler, kuşkusuz tesadüfen seçilmemiştir. Bahsi geçen şehirler, Türk sınırına yakın ve stratejik konuma sahip şehirlerdir. Taşçıoğlu’nun da ifade ettiği gibi, Rusya, 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu’na karşı gayr-ı Müslim grupları desteklemiş ve «Ermenileri Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında bir bariyer» olarak düşünmüştür. Rusya bu amaçla, Ermenileri imparatorluğun doğusunda bir araya getirmek için çabalamıştır.²⁴ Nitekim Rus Çarı I. Nikolay, 1826-1828 yıllarında İran’la yaptığı savaşı kazandıktan sonra 1828’de imzaladığı Türkmençay Antlaşması ile Revan ve Nahçıvan Hanlıklarını ele geçirmiş; bu iki hanlığı birleştirerek Ermeni Vilayetini kurmuştur.²⁵ Bu kararın ardından bölgeye olan Ermeni göçü daha da hızlanmıştır. Özetle, 1828-1829’da yaşanan Osmanlı-Rus Savaşı’ndan sonra Ermeni nüfusu göç ettirme siyaseti, Kafkasya’da kurulmak istenen Ermeni Devleti planlarının bir parçasıydı.

Aslında Ermeni Devleti’nin kurulması çalışmaları, daha 1805’te Karabağ bölgesinin Çarlık Rusya’sı hakimiyetine girmesinden sonra başlamıştır. Bilindiği gibi, Rusya 1804–1805 yıllarında Bakü, Nahçıvan, Karabağ ve Revan Hanlıklarını ele geçirmiştir.²⁶ Çarlık hükümeti, başta Ermeniler olmak üzere, Müslüman olmayan grupları, Karabağ da dahil Kafkasya’nın çeşitli bölgelerine göç ettirmeye başlamıştır. Bununla birlikte, yukarıda da değinildiği gibi, göç siyaseti, esas olarak 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı’ndan sonra imzalanan Edirne Antlaşması’nın 13. maddesindeki hükmüne dayanılarak gerçekleştirilmiştir.

Rusya’nın 1828’de İran’la yaptığı Türkmençay ve 1829 yılında Osmanlı İmparatorluğu ile imzaladığı Edirne antlaşmalarından sonra, Güney Kafkasya’ya -bilhassa Erivan, Nahçıvan, Karabağ bölgelerine- Osmanlı İmparatorluğu’nun Doğu vilayetlerinden ve İran’ın kuzeyinden göç ettirilen Ermeniler yerleştirilmiştir. 1828 yılında İran’dan 8.249 Ermeni ailesi göç ettirilirken, Osmanlı’dan da yaklaşık 90.000 Ermeni Güney Kafkasya’ya göç ettirilmiştir.²⁷ Göç ettirilen Ermenilerden bir kısmı, Rusya tarafından Müslüman Türklerin boşalttığı köylere yerleştirilmiş ve bu şekilde, savaştan sonra Müslüman Türklerin köylerine geri dönmesi engellenmiştir.²⁸

22 Vagram Tokmajyan, “Russko-Turetskiye Voynı i Armyane” https://inosmi.ru/country_russia/20151210/234746676.html [Erişim Tarihi: 17.08.2019]

23 *Ağm*, s.413.

24 Ömer Lütfi Taşçıoğlu, “Rusya’nın Osmanlı Dönemindeki Ermeni Politikaları”, <https://millidusunce.com/misak/rusyanin-osmanli-donemindeki-ermeni-politikalari/> [Erişim Tarihi: 05.08.2019]

25 Mert Özcan, “Osmanlı Türkleri İdaresinde Ermeniler”, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/9935> [Erişim Tarihi: 19.08.2019]

26 Ahmet Toksoy, “XIX. Yüzyılda Rusya’nın Kafkas Politikası ve Ermeniler”, <https://ekoavryasya.net/duyuru.aspx?did=136&Lang=TR> [Erişim Tarihi: 20.08.2019]

27 Hayri Çapraz, “19. Yüzyılda Rusya’nın Karabağ Politikası”, *Belgi*, 3, (2012), s.236.

28 Ömer Lütfi Taşçıoğlu, “Rusya’nın Osmanlı Dönemindeki Ermeni Politikaları”, <https://millidusunce.com/misak/rusyanin-osmanli-donemindeki-ermeni-politikalari/> [Erişim Tarihi: 05.08.2019]

Ruslar, 1853-1856 Kırım Savaşı'nda da Ermenilerden istifade etmiştir. Osmanlı yönetimi, savaş esnasında geçmişte yaşanan sıkıntıların bir benzerinin daha yaşanmaması amacıyla, Ermenilere yönelik bir genelge yayınlamıştır. Genelgede, Doğu bölgelerinde Rusların tabiiyetindeki bütün Ermenilerin ülkeyi derhâl terk etmeleri istenmiştir. Bu genelge üzerine, Erzurum'daki Rus uyruklu Ermeniler, Fransız konsolosuna sığınmış ve Rusya'ya dönmek istemediklerini ve yeniden Osmanlı tabiiyetine geçmek istediklerini ifade etmiştir. Osmanlı yönetimi, Osmanlı uyruğuna geçmek isteyenlerin, güvenilir iki reyanın kefaleti ve bir daha Rus tabiiyetine geçmeyeceklerine dair yemin ettirilmeleri şartıyla, Ermenilerin bu isteklerine razı olmuştur. Ancak bu grubun dışında kalanların, ülkeyi terk etmelerini istemiştir.²⁹

Kırım Savaşı'nda (1853-1856) Rusya'daki Ermeni gönüllülerden oluşan birlikler, Osmanlı'ya karşı Rus ordusunun yanında savaşmıştır. Rus ordusuna hizmet edenler arasında Bebutov, Loris-Melikov gibi Ermeni subaylar da bulunmaktaydı. Özşavlı, Rus kuvvetlerinin Kars şehri ve çevresini işgal etmesinden sonra Ruslarla Ermeniler arasındaki münasebetlerin iyice arttığını; savaş başlar başlamaz çok sayıda Ermeni'nin Rus tarafına geçtiğini ve Ruslar için casusluk gibi pek çok hizmette bulunduğunu ifade etmiştir.³⁰ Bununla birlikte, Çetintaş, Ermenilerin Kırım Savaşı süresince Osmanlı İmparatorluğu'na sadık kaldıklarını, sadece 1854 Mart'ında Kars'ta Rusya'ya casusluk yaptıkları anlaşılan birkaç Ermeni ajanın tutuklanması gibi hadiselerin meydana geldiğini ifade etmiştir. Çetintaş'a göre, bu gibi hadiseler münferitti ve Ermenilerin Kırım Savaşı sırasında Osmanlı İmparatorluğu'na karşı çoğunlukla sadık kalmalarının nedeni, İngiltere ve Fransa'nın, Rusya'ya karşı Osmanlı İmparatorluğu'nun yanında yer almış olmalarıydı.³¹

Ruslar, daha önce pek çok kez yaptığı gibi, 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda da Osmanlı'ya karşı Ermenilerden istifade etme yoluna gitmiştir. Ancak bu savaş, Ermeni meselesinin ortaya çıkmasının ve uluslararası boyut kazanmasının asıl sebebi olarak görüldüğünden konumuz açısından ayrı bir öneme sahiptir. Nitekim Çetintaş, Ermenilerin bu savaşın hemen öncesindeki faaliyetleri ile ilgili olarak şu yorumda bulunmuştur:

Bahsedilen döneme kadar, şüphesiz Osmanlı Devleti'nin hükümrانlığına karşı, özellikle doğu bölgelerinde düşünsel veya fiili birçok Ermeni faaliyeti olmuştur. Ancak bu tür faaliyetlerin hiçbirinde İstanbul Ermeni Patrikhanesinin yer aldığı görülmemiştir. Patrikhane ilk defa bu tarihte böyle bir hareketin içinde yer aldığı gibi, patrik de bu harekete öncülük etmiştir. Ayrıca, muvaffak olunmasa da bu vesileyle Ermeni isteklerinin bir sorun olarak Avrupa diplomasisine, diğer bir ifadeyle uluslararası diplomasiye sızmaya çalışmasının da ilk örneği olduğunu söylemek gerekir.³²

29 Erdal Çetintaş, "19. Yüzyıl Osmanlı-Rus Savaşlarında Ermeniler", turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=4002 [Erişim Tarihi: 15.08.2019]

30 Halil Özşavlı, "Başlangıçtan I. Dünya Savaşına Kadar Rus-Ermeni İlişkileri", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5/2, (2012), s.258.

31 Erdal Çetintaş, "19. Yüzyıl Osmanlı-Rus Savaşlarında Ermeniler", turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=4002 [Erişim Tarihi: 15.08.2019]

32 Erdal Çetintaş, "19. Yüzyıl Osmanlı-Rus Savaşlarında Ermeniler", turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=4002 [Erişim Tarihi: 15.08.2019]

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda gerek Rus gerekse Osmanlı tarafı yerel unsurlardan yararlanma yoluna gitmiştir. Osmanlılar bu savaşta, Acara, Çerkes, Abhaz ve Kürtler'den istifade ederken; Ruslar ise, Ermeniler, Gürcüler, Kürtler, Çerkesler ve Terek Kazakları'ndan destek almıştır.³³ Ruslar bu savaşta Ermenilerden sadece konsolosluk ve Askerî Ataşelik görevlileri olarak yararlanmakla kalmamıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Doğu Anadolu'yu işgal için taarruz eden Rus ordusuna Ermeni asıllı General Loris Melikov komuta etmiş, Melikov'un yanı sıra A. A. Ter-Gukasov, İ. D. Lazarev ve N. A. Şelkovnikov gibi çok sayıda Ermeni generalleri Kafkas cephesinde görev yapmıştır.³⁴ Hut, Ermenilerin bu savaşta, "Rus Ermenileri" ve "Osmanlı Ermenileri" olmak üzere, iki taraflı ve birbirini tamamlayan bir desteğinin olduğunu ifade etmiştir. Bunlardan Kafkasya'da yaşayan Rus Ermenileri, doğrudan Rus ordusunda görev almak suretiyle Ruslara destek olmuştur.³⁵ Bu şekilde bir ayırım, Tokmadjyan'ın çalışmasında da göze çarpmaktadır: "Erivan Ermenileri, Rus ordusuna binlerce araba, at ve deve gönderdiler. Erivan ve Karaklis'te Ermeniler, evlerini Rus birlikleri için bir hastane olarak kullandılar, yaralı Rus askerlerine tıbbi yardım sağladılar. Batılı Ermeniler (Osmanlı Ermenileri), Türk güçleri hakkında istihbarat sağladılar, kılavuz görevi gördüler, gönüllü birlikler kurdular."³⁶ Boy, Ermenilerin 1877-1878 Türk-Rus Savaşı'ndaki rolleri ile ilgili çalışmasında, çok sayıda Ermeni'nin, Rus ordusunda savaşmasının Osmanlı aleyhine bir durum ortaya yarattığını, Ermenilerin savaşın en can alıcı noktasında saf değiştirerek Rus ordusu tarafına geçtiklerini ifade etmiştir.³⁷

Ermeniler, savaş sonunda bu hizmetlerine karşılık Çar II. Aleksandr'dan Fırat'a kadar olan bölgenin Türklere geri verilmemesi ve buraların Ararat ili ile birleştirilmesi, şayet arazi ilhaki olacaksa, Bulgar milletine verilecek olan imtiyazların, Ermenilere de verilmesi ve ele geçirilen topraklar boşaltılacaksa, hükümetten ıslahat için maddî teminat alınması taleplerinde bulunmuştur.³⁸ 13 Şubat 1878'de Çar'a gönderilen bu talep mektubunun sonrasında, o dönemde hala bir Osmanlı subayı olan Stefan Aslanyan Paşa, Ohannes Nurian Efendi ve Revork Rusçukluyan'dan oluşan bir Ermeni heyeti, Yeşilköy'de bulunan Rus orduları Başkomutanı Grandük Nicholas ile görüşerek Rus Çar'ına bağlılıklarını bildirmiştir. Bunun karşılığında Ruslardan, Osmanlı İmparatorluğu ile yapılacak barış antlaşmasına Osmanlı Ermenileriyle ilgili bir madde konulmasını talep etmişlerdir. Böylece 3 Mart 1878'de imzalanan Ayastefanos

33 Davut Hut, "1877-1878 Osmanlı-Rus (Doksanüç) Harbinde Ermeniler", <http://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/1877-1878-osmanli-rus-doksanuc-harbinde-ermeniler/> [Erişim Tarihi: 14.08.2019]

34 Ömer Lütfi Taşçıoğlu, "Rusya'nın Osmanlı Dönemindeki Ermeni Politikaları", <https://millidusunce.com/misak/rusyanin-osmanli-donemindeki-ermeni-politikalari/> [Erişim Tarihi: 05.08.2019]

35 Davut Hut, "1877-1878 Osmanlı-Rus (Doksanüç) Harbinde Ermeniler", <http://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/1877-1878-osmanli-rus-doksanuc-harbinde-ermeniler/> [Erişim Tarihi: 14.08.2019]

36 Vagram Tokmadjyan, "Russko-Turetskiye Voynı i Armyane" https://inosmi.ru/country_russia/20151210/234746676.html [Erişim Tarihi: 17.08.2019]

37 Arzu Boy, "1877-1878'den 1920'ye Kadar Kars ve Çevresinde Rus-Ermeni İş Birliği", *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi* ,10, (2018), s.

38 Mert Özcan, "Osmanlı Türkleri İdaresinde Ermeniler", <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/9935> [Erişim Tarihi: 19.08.2019]

Antlaşması'nın 16. maddesinde Osmanlı Ermenilerinin yaşadıkları bölgelerde ıslahatların zaman geçirmeden yapılması maddesi yer almıştır.³⁹ Ancak Ayastefanos Antlaşması ile Rusya'nın Balkanlarda nüfuzunu artırması ve Kars, Ardahan, Batum ve Bayezit'i alarak İngiltere'nin çıkarlarını tehdit eder hale gelmesi üzerine, İngiliz Hükümeti araya girmiş ve bir başka anlaşma -Berlin Antlaşması- imzalanmıştır. Ermeniler, Berlin Kongresi öncesinde yürüttükleri lobi faaliyetleri ile, 13 Temmuz 1878 tarihinde imzalanan Berlin Antlaşması'na Ayastefanos Antlaşması'nın 16. maddesinin ufak bir değişiklikle eklenmesini sağlamıştır.⁴⁰

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş yıllarını yaşadığı 19. yüzyılda Rusya ile yaşanan savaşlar devleti oldukça zorlamıştır. Rusya, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu bu zor durumdan istifade ederek bilhassa ülkenin doğusundaki şehirlerde faaliyetlerini arttırmıştır. Bu bölgelerde Rusya'nın en büyük destekçisi, Ermeniler olmuştur. Rusların savaşlarda Ermenilerden istifade etmesi yeni bir durum değildir. Ruslar, daha önce de pek çok kez Ermenilerden asker ve ajan olarak istifade etme yoluna gitmiştir. Ruslar, Çar I. Petro zamanında Kafkasya'ya yöneldiklerinde burada Ermenilerin ve Gürcülerin katılımıyla bir mücadele başlatmıştır. Ruslar, daha sonra İran'la yaptıkları savaşlarda da Ermenilerden istifade etmiştir.

Ermenilerin Ruslarla birlikte hareket etmelerinin nedeni, Müslüman ve üstelik eski gücünü büyük ölçüde yitirmiş Osmanlı İmparatorluğu'nun aksine, Hristiyan Rusya ile ortak dini bağlarıdır. Ancak esas neden, Ermenilerin Rusya'nın desteğiyle kurabileceklerine inandıkları «Büyük Ermeni Devleti» kurma hayalleriydi. Ermeniler, bu gerekçelerle 19. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yaşanan savaşlarda Rusların yanında savaşmış; doğrudan savaşlarda asker olarak yer almak veyahut Osmanlı topraklarında Ruslar için ajanlık yapmak suretiyle Rus kuvvetlerine hizmet etmiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

---

39 Erdal Çetintaş, “19. Yüzyıl Osmanlı-Rus Savaşlarında Ermeniler”, turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=4002 [Erişim Tarihi: 15.08.2019]

40 Erdal Çetintaş, “19. Yüzyıl Osmanlı-Rus Savaşlarında Ermeniler”, turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=4002 [Erişim Tarihi: 15.08.2019]

Kaynakça/References

- AKBULUT, Uğur, “Rusların 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşında Doğu Anadolu’yu İşgali ve Bunun İngiltere’nin Hindistan Yolu Politikasına Etkisi”, *Yeni Türkiye*, 73, (2015), s.703-720.
- AYKUN, İbrahim, “1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşından Sonra Erzurum’un Mahalle be Ova Köylerinden Rusya’ya Göçürülen Ermeniler”, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (SUBAD)*, 14/1, (2019), s.409-421.
- BABİLUNGA, Nikolay, “Russko-Turetskaya Voyna 1806-1812 gg.: Osvobojeniye Bessarabii ot Osmanskogo İga”, *Rusii* 1, (2012), s.62-68.
- BOY, Arzu, “1877-1878’den 1920’ye Kadar Kars ve Çevresinde Rus-Ermeni İş Birliği”, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, (2018), s. 109-132.
- ÇAPRAZ, Hayri, “19. Yüzyılda Rusya’nın Karabağ Politikası”, *Belgi*, 3, (2012), s.231-240.
- DOĞAN, Orhan, “Ermeni Komiteleri Hınçak ve Taşnaküstün (Rus Adalet Bakanı Y. Muravyev’in Ermeni Komitelerine İlişkin Raporu)”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20, (2008), s. 307-328.
- HERSİSYAN, M.G., “Armyanskiye Volonteri v Russko-Turetskoy Voynе 1787-1791 Godov”, *İstoriko-Filologičeskiy Jurnal* (Պատմա-բանասիրական հանդես), 3, 1979, s. 105-111.
- KARA, Adem, “1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı ve Anadolu’da Alınan Tedbirler”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, (2005), s. 115-131.
- KURAT, Akdes Nimet, *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917’ye Kadar*, TTK Yayınları, Ankara 1999.
- NEDİM, İpek, “1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı”, *Türkler*, 13, (2004), s.9-27.
- ÖZŞAVLI, Halil, “Başlangıçtan I. Dünya Savaşına Kadar Rus-Ermeni İlişkileri”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5/2, (2012), s. 243-268.
- ÖZŞAVLI, Halil, “Ermeni Milliyetçilik Hareketlerinin Doğuşu Taşnak, İttihat ve Terakki İttifakı”, *Ermeni Araştırmaları*, 41, (2012), s.141-190.
- VLADİMİROVNA, Oserskaya Emma, “Rol’ Armyanskikh Političeskiy Partiy v Evolyutsii Natsional’no-Osvoboditel’noy Dvijeniya Armyan v Osmanskoy İmperii (1878g.-naçalo XX. v.)”, *İstoričeskaya i Sotsial’no-Obrazovatel’naya Mysl’*, 5(10), (2011), s.30-32.

Elektronik Kaynaklar

- AYDIN, Mahir, “Doksanüç Harbi” <https://islamansiklopedisi.org.tr/doksanuc-harbi> [Erişim Tarihi: 10.08.2019]
- ÇETİNTAŞ, Erdal, “19. Yüzyıl Osmanlı-Rus Savaşlarında Ermeniler”, turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=4002 [Erişim Tarihi: 15.08.2019]
- HUT, Davut, “1877-1878 Osmanlı-Rus (Doksanüç) Harbinde Ermeniler”, <http://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/1877-1878-osmanli-rus-doksanuc-harbinde-ermeniler/> [Erişim Tarihi: 14.08.2019]
- MERT, Özcan, “Osmanlı Türkleri İdaresinde Ermeniler”, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/9935> [Erişim Tarihi: 19.08.2019]
- TAŞÇIOĞLU, Ömer Lütfi, “Rusya’nın Osmanlı Dönemindeki Ermeni Politikaları”, <https://millidusunce.com/misak/rusyanin-osmanli-donemindeki-ermeni-politikalari/> [Erişim Tarihi: 05.08.2019]
- TOKMADJYAN, Vagram, “Russko-Turetskiye Voynı i Armyane” https://inosmi.ru/country_russia/20151210/234746676.html [Erişim Tarihi: 17.08.2019]
- TOKSOY, Ahmet, “XIX. Yüzyılda Rusya’nın Kafkas Politikası ve Ermeniler”, <https://ekoavryasya.net/duyuru.aspx?did=136&Lang=TR> [Erişim Tarihi: 20.08.2019]

Taşkent Hanlığı'nda İlk Rus Elçisi Dmitriy Telyatnikov'un Misyonu ve Faaliyetleri (1797)

The First Russian Ambassador Dmitriy Telyatnikov's Mission and Activities in Tashkent Khanate (1797)

Mesut Karakulak¹ , Murat Özkan²

*Sorumlu yazar/Corresponding author:

Mesut Karakulak (Arş. Gör. Dr.),
Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih
Bölümü, Ordu, Türkiye.
E-posta: murtozkan@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-9526-4564

²Murat Özkan (Arş. Gör. Dr.),

Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih
Bölümü, Ordu, Türkiye.
E-posta: murtozkan@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-9526-4564

Başvuru/Submitted: 01.12.2019

Revizyon Talebi/Revision Requested:

31.12.2020

Son Revizyon/Last Revision Received:

12.02.2020

Kabul/Accepted: 17.02.2020

Online Yayın/Published Online: 30.03.2020

Atıf/Citation: Karakulak, Mesut ve Ozkan, Murat. "Taşkent Hanlığı'nda İlk Rus Elçisi Dmitriy Telyatnikov'un Misyonu ve Faaliyetleri (1797)", *Avrasya İncelemeleri Dergisi - Journal of Eurasian Inquiries* 9, 1 (2020): 13-27.
<https://doi.org/10.26650/jes.2020.002>

ÖZ

Türkistan'ın en stratejik bölgelerinden biri olan Taşkent tarih boyunca Hive ve Buhara Hanlıkları arasında mücadele konusu olmuştur. Stratejik konumu nedeniyle Türkistan Hanlıkları üzerinde yayılmacı siyaset güden Rusya'nın da ana hedefleri arasında Taşkent yer almıştır. Bu minvalde bölgeyi ve kaynaklarını keşif amaçlı, içlerinde farklı alanlarda uzmanlar barındıran pek çok elçilik heyeti bu coğrafyaya gönderilmiştir. Bu keşif heyetlerinin ilk temsilcisi, Rus yönetimi tarafından 1794 yılında Buhara ve Taşkent'e gönderilen maden mühendisi Timofey Stepanoviç Burnaşev olmuştur. Ancak Rusya'nın Taşkent'le kurmak istediği bu ilk resmi temas girişimi, Buhara yönetimi tarafından engellenmiştir. Buna rağmen Rus yönetimi, şehir devlet statüsünde olan Taşkent ile bağlantı kurmak üzere çalışmalarını sürdürmüştür. Bu cihetle yeni bir elçilik heyetini doğrudan Taşkent'e göndermiştir. Bu çalışma, Yunus Hoca (1780-1800) döneminde kısa bir bağımsızlık süreci yaşayan Taşkent Hanlığı'na 1797 yılında ulaşan ilk Rus elçisi Dmitriy Telyatnikov'u konu almaktadır. Elçinin, Rus İmparatorluğu ve Taşkent Hanlığı arasında kurduğu temaslar ve Taşkent hakkındaki izlenimleri bu çalışmanın ana konusudur.

Anahtar kelimeler: Buhara Hanlığı, Taşkent, Rus İmparatorluğu, Dmitriy Telyatnikov, Burnaşev

ABSTRACT

Tashkent, one of the most strategic regions of Turkestan, has been the subject of struggle between Khiva and Bukhara Khanates throughout history. Because of its strategic position, Tashkent was also one of the main objectives of Russian Tsarism, which had an expansionist policy over the Turkestan Khanates. Russian Tsarism, which wanted to explore the region and explore its resources, sent embassy missions consisting of many experts. The mine engineer Timofey Stepanoviç Burnasev, who was sent to Turkestan in 1794 by the tsarist administration, wanted to contact Tashkent rather than the Khanates of Turkestan, in accordance with the instructions given to him. However, the Bukhara Khanate prevented this first official Tsarism attempt. The Russian government continued its efforts to establish links with Tashkent which was a city-state. Thus, a new embassy mission was sent to Tashkent. In this study,

the contacts of the first Russian ambassador Dmitriy Telyatnikov, who was able to establish contact with Tashkent Khanate in 1797 during the short period of independence of Yunus Hoca (1780-1800), is discussed. In addition, the contributions of the ambassador's impressions and information about Tashkent to Russian expansionism in the region are the main subject of this study.

Keywords: Bukhara Khanate, Tashkent, Tsarist Russia, Dmitriy Telyatnikov, Burnashev

EXTENDED ABSTRACT

Russian Tsarism, facing central governments such as a strong Ottoman State from the South and European States in the West in the 16th and 17th centuries, expanded towards the East, that is, towards Turkistan and its region. However, this new field of progress was, as in the West, full of unknowns for the Russians. For this reason, the Russians began their first activities in Turkistan on the basis of exploring the region. So, a large number of diplomats and soldiers were sent to Turkistan, starting from the 19th century. These leading colonizers highlighted many military, administrative, geographical and cultural aspects of the Turkistan geography which was full of mysteries for the Russians. Ultimately, the Russians had access to detailed information about the region within the framework of these eyewitness reports. The next goal of the Russians was to shape the region according to their commercial interests and the representatives that were to be sent to the region from that point on were made up of experts who were able to create a commercial network in the region. The Russians turned Tashkent into a field of struggle, especially among the Turkestan khanates, and failed to develop due to chaos and internal conflicts, taking Tashkent among its priority targets. Indeed, Tashkent was in the most strategic region of Turkestan and had fertile lands. It was also located at the crossroads of trade routes, in accordance with the commercial interests of the Russians. However, Tashkent, which was at the center of the struggle in the region, was in the most closed and inaccessible center of Turkistan. Although the Russians sent many delegations, merchants and travelers to the region to reach Tashkent, which was one of their main targets, many of these committees failed without performing their duties. The first was a Russian caravan, which was sent to Tashkent in 1738 under the leadership of Karl Miller. When this caravan made its way to Tashkent from Orenburg, it was looted in the territory of the *Ulu Cüz*. Therefore, this first attempt to establish commercial relations failed. The Russians did not send a representative to Tashkent for a long time because of the unstable structure and roads in the region. Representing the second unsuccessful attempt of the Russians was Timofey Stepanovic Burnashev, who was selected to be sent to Bukhara and Tashkent in 1794. The first attempt of the Russians to establish official contact with Tashkent was prevented by the Bukhara administration, who had influence over Tashkent. In other words, the rulers in Turkestan predicted that the Russians would follow an expansionist policy throughout Tashkent in the region. For this reason, they did not allow any representatives to enter Tashkent. However, during this time, the Russians continued to look for ways to contact Tashkent. At the same time, there was some developments that the

Russians had wanted. Yunus Hodja, one of the local administrators in Tashkent, declared an independent status in the city state by taking advantage of the turmoil that took place in the region. As a matter of fact, Yunus Hodja sought ways to meet with the Russian Tsarist to find support for Tashkent, which was rather weak compared to other khanates. Thus, he invited Russian representatives to Tashkent with the envoys he sent to Russia. Thus, for the first time a Russian envoy from Russian Tsarim had the opportunity to come to Tashkent. Dmitriy Telyatnikov was appointed head of this first embassy committee. The embassy delegation reached Tashkent in 1797 after a hard journey. There were also experts in various fields within the embassy committee. Therefore, these experts provided a lot of information about Tashkent. Geodesy specialists, who were in the embassy committee specifically for the detection of any underground mines in the region, provided valuable information about the mines of the region, which still exist today. In addition, the administrative, economic and cultural life of Tashkent, which saw a short period of independence during the period of Yunus Hodja (1780-1800), was included in the details of Telyatnikov's reports. In his reports, Telyatnikov was able to make a good analysis of Tashkent's relations with other households in the region and internal dynamics. Therefore, the Russians were able to obtain the information they wanted about Tashkent, and this information guided their position in Tashkent. As a matter of fact, the developments in the region after Telyatnikov showed how much importance the Russians placed on his reports. The Russians first targeted Tashkent during the period when they began to occupy Turkistan in the 19th century, it also showed how systematically their policies developed in the region. Ultimately, this study deals with the contact of the Russians with Tashkent, which was experiencing a short period of independence, by taking the stages of progress in the Turkistan region. During this period, the embassy reports of Dmitriy Telyatnikov, the first Russian ambassador in Tashkent, constitute the main data of the study. In addition, reports and activities of Russian ambassadors in the region before and after Telyatnikov provide data for the study.

Giriş

Özbekistan'ın kuzey doğusunda Sır Derya'nın sağ kollarından Çirçik Nehri'nin suladığı vahada kurulan Taşkent, günümüzde Özbekistan'ın yönetim merkezidir. Tarih boyunca önemli ticaret yollarının kesişme noktasında bulunan Taşkent, haliyle her cazibe merkezi gibi çatışmaların, savaşların ve mücadelelerin hayli fazla yaşandığı bir bölge oldu.¹

Arap kaynaklarında bölgenin adının *Şaş*, yani “büyük verimli bir bölge, cengâver halk” şeklinde geçmesi, tarihsel bağlamda Türkistan şehirleri arasında Taşkent'in nasıl konumlandırıldığının da göstergesiydi. Şehrin bulunduğu bölgeye verilen en eski ad *Çaç* olup Çin kaynaklarında *Çö-çi*, *Çö-şi* veya *Şi* şeklinde geçmekteydi. Ancak şehrin günümüzdeki adıyla anılması en erken XI. yüzyıla dayanmaktaydı.² Bunun yanı sıra Taşkent'in *Terken* olarak anıldığı da bilinmekteydi.³ Nihayetinde mevcut kullanımının yaygınlık kazanması XVI. yüzyıla denk gelmekteydi.⁴ Taşkent'te bulunan çok sayıda akarsuyun kanalları ile birbirine bağlanması şehirde ekili biçili alanın düzenli sulanmasını sağlamaktaydı. Dolayısıyla şehir önemli bir ticari merkez haline gelmişti.⁵

XVIII. yüzyılın başlarında Türkistan coğrafyasının kadim şehri Taşkent, Moğol (Kalmuk) ve Kazaklar arasında hâkimiyet mücadelelerine sahne oldu. Bu minvalde şehir 1598-1723 yılları arası Kazakların, 1723-1747 yılları arasında ise Kalmukların hâkimiyetine girdi. 1747 yılında Kalmuklar adına şehri yöneten Özbek Hakim Bey Taşkent'te bağımsızlığını ilan etmiş, ancak bu şehir devlet süreci iki yıl sürebildi. Taşkent bir müddet sonra Çin nüfuzu altına girmiş, yerel yönetimler zaman zaman bu boyunduruktan kurtulsa da bağımsızlık yolunda verilen mücadelede birlik sağlanamadığından başarılı olunamadı. Öyle ki şehir her birinin kendi yöneticisi olduğu dört ana bölgeye ayrıldı.⁶ Bu bölgeler sırasıyla Şeyhantahur, Kaffal eş Şaşi (Sibzar), Şeyh Zeynüddin (Kökçe) ve Zengiata (Beşağaç) idi.⁷ Bu dört büyük yönetim merkezi içerisinde 42 küçük mahalleye ayrılan şehir çevreleyen bir sur ve 12 kapı⁸ vardı.⁹

Taşkent bulunduğu konum itibarıyla Buhara ve Hokand gibi önemli güç merkezlerinin kavşağında yer almaktaydı. Ayrıca şehir Moğolistan, Çin ve Rusya gibi devletlerin de ilgi odağındaydı. Dolayısıyla stratejik bakımdan mühim bir yer tutan Taşkent'in Buhara ve Hokand

1 W. Barthold, “Taşkent”, *İslam Ansiklopedisi*, XII, Milli Eğitim Basımevi, (1979), s. 38; William Eleroy Curtis, *Turkestan: “The Heart of Asia”*, New York 1911, s. 279.

2 Abdullah Muhammedcanov, “Taşkent”, (*DİA*), C 40, Diyanet Vakfı Yayınları, s. 146.

3 Kaşgarlı Mahmud, *Divâü Lugati'l Türk Tercümesi*, C I, Çev. Besim Atalay, TDK, Ankara 1985, s. 443.

4 Abdullah Muhammedcanov, “Taşkent”, s. 146.

5 William Eleroy Curtis, *Turkestan: “The Heart of Asia”*, s. 294.

6 Memmet Alpargu, “Türkistan Hanlıkları”, *Türkler Ansiklopedisi*, C 8, (Ankara 2002), s. 565; Baymirza Hayit, *Türkistan Devletlerinin Millî Mücadele Tarihi*, TTK, Ankara 1995, s. 38.

7 Rustambek Shamsutdinov, vd, *Vatan Tarihi*, Taşkent 2010, s. 93.

8 Bu kapılara ait 12 altın kilit, halen milli müzede saklanmaktadır. Şehirde o zamanda 10 bin aile, yani yaklaşık 80 bin kişinin yaşamakta olduğu söylenmektedir. Bk. Rustambek Shamsutdinov vd., *Vatan Tarihi*, s. 93.

9 Gabriel Bonvalot, *Eski Yurt (Esrir Yurt Orta Asya'dan)*, çev. Reşat Uzmen, Tercüman 1001 Temel Eser, Ankara 1884, s. 35; Hamid Ziyayev, *Türkistan'da Rus Hakimiyetine Karşı Mücadele*, çev. Ayhan Çelikbay, TTK Yayınları, Ankara 2007, s. 125; Abdullah Muhammedcanov, “Taşkent”, s. 147.

Hanlığı arasında yedi kez el değiştirmesi de bu durumu kanıtlar niteliktedir.¹⁰ Bu nedenle Taşkent tarih boyunca hem bu türden güç mücadelelerinin tam ortasında yer almış hem de kendi meşruluğunu ispatlama mücadelesi vermiştir. Ayrıca zikredildiği üzere kendi içerisinde birbirinden ayrı güç odaklarının yönetimi ele geçirme mücadelesi şehri dışardan gelecek saldırılara karşı savunmasız bırakmıştır. Ancak kısa süre de olsa 1784 yılında Şeyhantahur bölgesi hâkimi Yunus Hoca'nın (1780-1800) diğer üç mahalli yöneticiye karşı üstünlük sağlaması Taşkent'in bağımsızlık kazanmasını sağlamıştır.¹¹ Taşkent'in bağımsızlık elde etmesinin nedenleri arasında civarda bulunan hanlıkların kendi aralarında mücadele etmesi ve bu sebeple Taşkent üzerindeki baskıların azalması da vardır. Bu dönemi iyi değerlendiren Taşkent Hanı Yunus Hoca'nın başarılı bir siyaset yürütmesi, şehrin diğer hanlıklara bağlı olmadan kendi ilişkilerini kurmasını sağlamıştır. Bu çalışmanın ana problemi Taşkent'in bağımsızlığını kazandığı bu süreçte kendi var olma mücadelesini kalıcı hale getirmek için Rus İmparatorluğu ile girdiği ilk temasları aydınlatmaktır.¹²

1. Çarlık Rusya'nın Taşkent Yönetimi ile İlişki Kurma Teşebbüsü

XVI. yüzyıldan itibaren Türkistan sahasına çok sayıda elçi ve diplomat gönderen Çarlık Rusya, öngörülen işgal süreçleri öncesi bölge hakkında bilgi toplamaya çalışmıştır. Rus İmparatoriçesi II. Katerina (1762-1796) da imparatorluk yönetiminin bu yöndeki politikasını devam ettirmiştir. Bu minvalde tüm yönleriyle bilinmeyen Türkistan'ı keşfetmek ve bölgenin politik vaziyetini yerinde tespit etmek için 1794 yılında Burnaşev¹³ başkanlığındaki heyeti Türkistan coğrafyasına göndermiştir. Bu elçilik heyetinden Buhara ve Taşkent'te bulunacakları süre zarfında bölgenin tarihi, coğrafyası, iklimi, siyasî, askerî ve sosyal durumu, nüfus yapısı ve ekonomik zenginlikleri ile alakalı malumat toplamasını istemiştir.¹⁴

Rus İmparatoriçesi tarafından Burnaşev'e verilen talimatnamede elçinin Taşkent'i özellikle ziyaret etmesi belirtilmiştir. Bu nedenle Rus elçilik heyetine bölge coğrafyasını iyi bilen Taşkentli Karabay adlı bir tüccar da dâhil edilmiştir.¹⁵ Yaklaşık iki haftalık yolculuktan sonra Buhara'ya giriş yapan seyyahlar şehirde uzunca bir süre gözaltında tutulmuşlardır.

10 Eugene Schuyler, *Türkistan, Batı Türkistan, Hokand, Buhara ve Kulca Seyahat Notları*, Çev. Firdevs Çetin, Hali Çetin, Paradigma Yayınları., İstanbul 2007, s. 108-109; Baymirza Hayit, *Türkistan Devletlerinin Millî Mücadele Tarihi*, s. 38-40.

11 Yunus Hoca, 1780-1800 yılları arasında Ulu Cüz Kazaklarının yaşadığı Türkistan, Sayram, Çimkent ve Yedisu bölgesine doğru Sırderya havzasını ele geçirmiştir. Bk. Osman Yorulmaz, *Başlangıcından Hanlığın Feshine Kadar Kazak Türkleri ile Çarlık Rusyası Arasındaki Siyasi İlişkiler*, TTK, Ankara 2013, s. 264-265; V. N. Nastiç, "Moneti Taşkentskoy Respubliki (1784-1808)", Moskva, s. 1.

12 Baymirza Hayit, *Türkistan Devletlerinin Millî Mücadele Tarihi*, s.39.

13 Timofey Stepanoviç Burnaşev (1772-1849), Rus Çarlığı'nın Sibirya Hattı Valiliği'nde maden mühendisi olarak görev yapmaktadır. Bk. Murat Özkan, *Türkistan'ın Keşif Çağı, Rus Seyyah Burnaşev'in Gözünden Buhara*, Kronik Yayınları, İstanbul 2019, s. 52-54; Dinçer Koç, "Bir Rus Mühendisinin Gözüyle Şah Murad Devrinde Buhara Emirliği", *TDA*, 120/237, (Kasım 2018), s. 139-170.

14 "Puteşestviye ot Sibirskoy Linii do Goroda Buharı v 1794 g. i Obratno v 1795 godu" *Sibirskiy Vestnik*, Çast II, (İzdatel' Grigoriy İvanoviç Spasskiy), Tipografii İosifa İoanessova, St. Petersburg 1818, s. 39-40.

15 Agr., s. 39.

Muhtemelen elçilik heyetinin milliyeti bu durumun yaşanmasına sebep olmuştur. Ruslara karşı Buharalılarının her zaman tedbirli davranmasının, bu heyete karşı da tedbirin elden bırakılmamasına neden olduğu söylenebilir. Burnaşev ve maiyetinin Buhara şehrine girdikten sonra ilk uğrak yeri Rus İmparatorluğu'ndan gelen Tatar ve Ermenilerin yaşadığı kervansaray olmuştur. Burnaşev ve heyeti iki gün bu kervansarayda konaklamıştır. Rus elçilik heyetinin ilk ziyaretçisi şehre gelişlerinden iki gün sonra gümrük memurları olmuştur. Buhara Emiri Şah Murad (1785-1800) tarafından gönderilmiş olduğu belli olan bu gümrük memurları seyyahlara nereden ve hangi amaçla geldiklerini sormuştur. Bu soru üzerine seyyahlar, “Rus olduklarını Omsk Kalesi'nden General Ştrandman tarafından çeşitli yöneticilere yazılan mektuplarla gönderildiklerini” söylemiş ve “amaçlarının bu mektupları sahiplerine ulaştırmak olduğunu” belirtmişlerdir. Bu mektupların kimlere yazıldığına dair sorulan soruya ise “Buhara Emiri Şah Murad'a, Hocend yöneticisi Hudayar Bek'e, Taşkent yöneticisi Yunus Han'a ve Türkistan şehrinde bulunan Kırgız yöneticisi Bökey Sultan'a” cevabını vermişlerdir. Bunun üzerine Hanın memurları Burnaşev ve heyetine cevap vermeden oradan ayrılmışlardır¹⁶. Bir süre sonra tekrar gelen görevliler, Rusya'nın Buhara'ya karşı dostluğundan emin olmak için elçilik heyetine Buhara Emiri Şah Murad'ın hâkimiyeti altında bulunan Kırgız, Hocend ve Taşkent idarecilerine gönderilen mektupların mahiyeti hakkında bilgi istemişlerdir. Ancak elçilik heyeti mektupların içeriği hakkında ayrıntılı bilgi vermekten kaçınmıştır. Memurların mektupları zorla alacağını düşünen elçiler, Taşkent yöneticisi Yunus Han'a iletilmek istenen mektubu teslim etmek zorunda kalmıştır.¹⁷ Ayrıca Buhara Emiri'ne yazılan mektuplarda İmparatoriçe yerine Sibiry Valisi'nin imzasının bulunması Emir tarafından oldukça incitici bulunmuştur. Dolayısı ile Buhara ricalinin elçilik heyetine muamelesi de bu doğrultuda olmuştur.¹⁸ Bu minvalde elçiliğin Taşkent'e gitmesine güvenlik bahanesiyle müsaade edilmemiştir. Böylece Rus İmparatorluğu'nun Taşkent ile ilişki tesis etme teşebbüsü başarısız olmuştur.¹⁹ Taşkent yöneticisi Yunus Hoca tarafından görevlendirilen Taşkentli Karabey, Burnaşev ve heyetinin Taşkent'e geçişlerine izin verilmesi yönünde çaba gösterse de bir sonuç elde edememiştir.²⁰

2. Dmitriy Telyatnikov ve Yolculuğu

Burnaşev ve heyetinin Taşkent ile bağlantı kurma girişiminin başarısız olması, Rus yönetiminin yüzyıllardır devam eden Türkistan'ı ele geçirme arzusunu etkilememiştir. Bu nedenle Taşkent yöneticisi Yunus Hoca'nın kendileri ile doğrudan ilişki kurma isteğini bilen Rus yönetimi, yeni bir elçilik heyetinin hazırlıklarına başlamıştır. Zaten Taşkent yöneticisi Yunus Hoca'nın da Ruslar ile ilişki kurabilmek için Sibiry Valisi Ştrandman'a bir talebi

16 Agr., s. 49.

17 Agr., s. 54.

18 Agr., s. 51-53.

19 David MacKenzie, “Tashkent Past and Present”, *Russian Review*, Vol. 28(2), (1969), s. 210-214; “Puteşestviye ot Sibirskoy Linii do Goroda Buhari v 1794 g. i Obratno 1795 godu”, s. 58.

20 “Puteşestviye ot Sibirskoy Linii do Goroda Buhari v 1794 g. i Obratno 1795 godu”, s. 103.

olmuştur.²¹ Bu nedenle Rus İmparatorluğu'na bağlı Sibirya Genel Valisi General Ştrandman 1796 yılında Taşkent'e gönderilmek üzere Podporuçik²² Ataman Dmitriy Telyatnikov ve A. S. Beznosikov'u görevlendirmiştir.²³ Yeni elçilik heyeti arasında Beznosikov ve Kozak Atamanı Dmitriy Telyatnikov dışında Sibir Kozaklarından Onbaşı Y. Bıkov da bulunmaktaydı. Aslında bu elçilik heyeti Burnaşev'in hemen ardından Taşkent'e gönderilmek üzere hazır edilmişti. Ancak Rus yönetimi bu elçilik heyetinin başına gelenlerden dolayı seyahati 1796 yılına ertelemiş ve heyetin gideceği güzergâhın güvenliğinin sağlanması için son zamana kadar beklemiştir.²⁴

Taşkent'e gidecek olan Rus elçilik heyeti yapılan hazırlıkların ardından 30 Mayıs 1796'da bu zorlu yolculuğa hazır hale gelmiştir. Rus yönetimi Telyatnikov'dan elçiliği süresince gözlemlerini gün gün tutmasını istemiştir. Bu nedenle Taşkent'e kadarki bu zorlu güzergâhta gördüklerini kaydeden elçi, kıymetli bilgilerin günümüze ulaşmasını sağlamıştır. Yolcuğunun ilk gününde İrtiş Nehri'ni geçtikten sonra 15 verst²⁵ uzaklıkta bir su kuyusunun yanında konaklayan Telyatnikov, bölgenin bitki örtüsünden yoksun çorak bir arazi olduğunu belirtmektedir²⁶ Telyatnikov ve maiyeti yolculuklarının üçüncü gününde Abılay Sultan'ın oğlu Tok-Sultanın yönetiminde bulunan *Tobukliskaya* bölgesine geldiğinde etraflarını kalabalık bir Kazak²⁷ topluluğu çevirmiştir. Ancak Telyatnikov, Rus yönetiminden aldığı yol izin belgesini gösterdiğinde onlara soygun niyetiyle yaklaşan Kazaklar buna cesaret edememiştir.²⁸

Taşkent yolculuğunda pek çok tehlike ile karşı karşıya gelen Rus elçilik heyeti, uçsuz bucaksız bozkırda Türk topluluklarının örf ve adetlerini gözleme fırsatı da bulmuştur. Bu gözlemlerinden birini Telyatnikov şöyle aktarmaktadır:

Bu bölgede tesadüfen Kazaklar kurman (kurban) adı verilen bayramlarına denk geldik. Bu bayram şu şekilde gerçekleşti: Aralarındaki ululardan birinin verdiği işaretle sığırlar (etler) kesildi, kaynatıldı ve toplanmış kalabalığa öğlen yemeği olarak dağıtıldı. Yemek sırasında ve sonrasında içenleri sarhoş eden ekşi kısrak sütü (kımız) verildi. Daha sonra erkekler, kadınlar ve gençler güzel elbiseler giyinip çelimsiz atlarına binerek bir topluluk oluşturdular ve vadiye doğru atlarını sürdüler. Bu kovalamacada her erkek kadınına yetişmek ve eliyle gövdesine dokunmak zorundaydı. Bu kovalamacada kadınlarını yakalayamayan erkeklerle alay ediliyordu.²⁹

21 E. Hocıyev, "Neizvestnoye Pis'mo Taşkentskogo Pravıtela Yunus Hoci", *Obşçestvennyye Nauki v Uzbekistane*, No. 2, (1962), s. 63-64.

22 Çarlık Rusyası'nda *podporuçik*, rütbesinin altındaki düşük rütbeli subaylara verilen unvandır.

23 Rustambek Shamsutdinov vd., *Vatan Tarihi*, s. 96-97.

24 *Istoriya Kazahstana v Russkih Istoçnikah XVI-XX vekov*, İKRİ-VI. (2007) T. I. VI, Almatı (Arşiv Belgeleri Neşri), s. 153-155.

25 1,0668 km'ye tekabül eden Rus ölçü birimi.

26 İKRİ-VI, s. 153.

27 Rus tarih literatüründe Kazaklara, Rus Kozaklarıyla karıştırılmamak için "Kırgız" dendiğinden dolayı Telyatnikov da raporlarında Kazakları "Kırgız" olarak adlandırmıştır. Dolayısı ile Telyatnikov'un raporlarında Kırgız-Kaysakları olarak da bahsi geçen halk, Kazaklardır.

28 İKRİ-VI, s. 153-154.

29 İKRİ-VI, s. 154.

Rus yönetimi, Telyatnikov ve heyetinin güvenli bir biçimde Taşkent'e seyahat edebilmesi için Küçük Kazak Cüzü içerisinde Rus desteği ile kendi hâkimiyet alanını kuran Bökey Sultan'dan koruma ve rehberlik yardımı talep etmiştir.³⁰ Bu nedenle Telyatnikov ve maiyetinin öncelikli amacı, Bökey Sultan'a ulaşmaktı. Nitekim heyet bir buçuk aylık yolculuk sonrası Bökey Sultan'ın hükmettiği Büyük Nur ve Küçük Nur nehirlerinin birleştiği bölgeye ulaşmıştır. Ertesi gün Bökey Sultan ile görüşme yapan Telyatnikov, İmparator'un³¹ koruma talebini Sultan'a tekrar iletmıştır. Ancak Bökey Sultan bu zorlu yolculukta çocuklarının Rus elçilik heyetine rehberlik yapmasını istememiştir. Telyatnikov bu müzakere sürecini şöyle anlatmaktadır:³²

Bugün Bökey Sultan çevresinde çocuklarının sıralandığı keçe çadırında görüşme düzenledi. İlk olarak hareket planının yer aldığı ve ona göre hareket etmemiz istenen belge Bökey Sultan tarafından bize verildi. Bu raporda bizim Rusya'ya sadık olup olmadığımızın, hangi bölgeye gitmekle sorumlu olduğumuzun cevabı vardı ve Bökey Sultan'ın bizim bu seyahatimizde güvenliğimizi sağlama yükümlülüğünü hatırlatan bilgiler yer alıyordu. Ancak gel gör ki bu köyün Taşkent'e olan mesafesi az değildi, yollarda başı bozuk (vahşi) çeteler bir hayli fazlaydı. Bökey Sultan muhtemel tehlikelere karşı alanı bilen veya kılavuz olanlara 150, geriye kalanlara 100 ruble vermek şartıyla on kişilik bir birlik ayarlayacağı sözünü verdi. Taşkent'e olan uzak mesafe ve yolların tehlike arz etmesinden dolayı herhangi bir olumsuz olay veya ölüm olması durumunda kişi başına yukarıda belirtilen rakamlar ödenecekti. Böyle bir şartın yer alması bizi oldukça şaşırtmıştı. Yönetimimizin bize böyle bir emri olmadığından ve de verilmiş olan emirleri yorumlamaya hiçbirimiz cesaret edemediğimizden onlarla anlaşmaya varamadık. Bökey Sultan onun obasında bulunduğumuz süre zarfında bize çeşitli haberler yollayarak bizi oyalamaktaydı. Açıkçası Sultan kendi oğlunu bizimle beraber göndermek istememekteydi. Buna karşılık biz de seyahatimize onsuz devam edemeyeceğimizden bir şekilde onu ikna etmeye çalıştık.³³

Telyatnikov ve ricalinin Bökey Sultan'ın huzuruna çıkışı üzerinden bir hafta geçmesine rağmen, Sultan ne elçilik heyetini bırakıyor ne de onlara rehber sağlıyordu. Ancak Telyatnikov'ın çabaları ve ısrarı bir müddet sonra Bökey Sultan'ın ikna edilmesini sağladı. Böylece 19 Haziran'da Bökey Sultan, oğlu İşim'i Rus elçilik heyetine refakat etmesi için görevlendirdi. İşim Sultan, beraberinde bir kılavuz, iki Kırgız'dan mürekkep toplamda dokuz kişiyi de yanına aldı.³⁴

30 Bökey Sultan'ın Küçük Çüz topraklarında kurduğu bu hakimiyet alanına "Bökey Ordası" veya "İç Orda" da denmekteydi. Bk. Osman Yorulmaz, "Kazaklar ve Kazak Hanlığı", *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizoğulları*, Ed. Hayrunnisa Alan - İlyas Kemalöglü, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2017, s. 465.

31 Telyatnikov, Rus elçilik faaliyetini gerçekleştiren II. Ekaterina 17 Kasım 1796'da ölmüştür. Yerine oğlu I. Pavel geçmiştir.

32 İKRİ-VI, s. 155.

33 İKRİ-VI, s. 156.

34 İKRİ-VI, s. 155-156; Ü. A. Sokolov, "Pervoye Russkoye Posol'stvo v Taşkente", *Voprosi İstorii*, No. 3, (1959), s. 169.

3. Taşkent'e Varış ve İzlenimler

Telyatnikov ve heyeti, İşim Sultan'ın rehberliğinde Orta Cüz Kazak Bölgesi'nden geçerek 27 Ağustos'ta Taşkent Hanlığı sınırına ulaşarak şehrin önünde konakladı. 29 Ağustos'ta şehre girişleri sağlanan elçiler, Yunus Hoca ile görüşmek üzere bir eve yerleştirildi. Tarihte ilk defa bir Rus elçilik heyetinin şehre gelişi, Taşkent yöneticileri nezdinde heyecanla karşılandı. Telyatnikov Taşkent'te kaldığı süre zarfında Rus yönetiminin kendisine verdiği talimatlarla harfîyen uyarak şehrin siyasî, iktisadî ve askerî yapısını ortaya çıkarmaya çalıştı. Bu minvalde Sibirya Hattı Valisi Ştrandman'a 18 maddeden oluşan raporunu sundu.³⁵

Telyatnikov Sibirya Valisi'ne sunduğu raporunda ilk olarak şehrin coğrafî özelliklerinden bahsetti. Buna göre "Taşkent şehri Alatav Dağı'nın bulunduğu vadide kuruluydu. Çirçik Nehri'nin suladığı şehir Taşkent halkının ihtiyaçlarını karşılamaktaydı. Şehirdeki yapılar mescit ve medrese dışında kerpiçtendi. Taşkent'te yaklaşık yedi bin kadar ev vardı."³⁶ Taşkent'le ilgili Yunus Hoca döneminde tutulan ender kaynaklardan olan bu raporda hanlığın hüküm sürdüğü bölgeler; Çimkent, Sayram ve kasabaları, Niyasbek, Altıntubya, Karabulak, Sarapan, Temir ve 10 kadar köy olarak belirtiliyordu. Telyatnikov'un hesabına göre bu yerleşim birimleri Taşkent'in merkezinden her gün 50 verst yol alınırsa üç dört gün sürmekteydi. Taşkent yönetimi altında bulunan şehirler ve kasabaların sınırları ise şöyle belirtilmekteydi: Doğudan Hokand, güneybatıdan Hocend bölgeleri, kuzeybatıdan Çin yönetimi altındaki Dağlı Kazakları, yine kuzeybatıdan Kazaklarla çevrilidir. Yukarıda yazılan bölgelerin beylerinin isimleri ise şöyledir. Hokand beyi, Norbuta; Hocend beyi, Hudayar.³⁷

Telyatnikov'un raporuna göre Taşkent'in merkez nüfusu 10 bin, Yunus Hoca'nın yönetimi altındaki şehir ve kasabalar dâhil edilirse 13 bin kadardı. Taşkent sakinlerinin ticaret ile uğraştığını gözlemleyen Telyatnikov, bölge tüccarlarının Buhara, Hocend, Hokand, Kaşgar ve hatta Tibet'e kadar olan ticaret ağlarının olduğunu belirtmekteydi.³⁸ Taşkent tüccarları Buhara'dan ipek ve kâğıt malzemesi, Hocend ve Hokand'dan pamuklu kâğıt bez, çeşitli kumaş ve meyveler, Kaşgar'dan ipekli kumaş, çay ve gümüş, Tibet'ten ince kumaş ve diğer bazı Hint mallarını almaktaydı³⁹. Taşkent'te buğday, darı, üzüm, kayısı, ceviz, elma, armut, kavun ve karpuz bol miktarda bulunmasının yanı sıra kaliteli ipek üretimi de yapılmaktaydı. Ayrıca Taşkent topraklarında az miktarda kurşun çıkarılmaktaydı.⁴⁰

Telyatnikov'a verilen talimatnamede Rus tüccarların Taşkent'e hangi malları satabileceği, güzergâhın güvenliği ve irtibat ağlarını belirlemesi istenmişti. Buna göre Rus tüccarlar, Taşkent'te demir, bal, at ve çeşitli deriler satabilirdi. Zira elçinin yaptığı gözlemlere göre

35 İKRİ-VI, s. 174.

36 İKRİ-VI, s. 170.

37 İKRİ-VI, s. 174

38 Telyatnikov'un raporunda Taşkent'in ticari münasebette bulunduğu şehirler ile mesafeleri de verilmektedir. Buna göre Taşkent'ten Buhara dokuz gün, Hocend; ile Buhara'ya çıkan yol üzerinden üç gün, Hokand üç gün, Kaşgar ise Hokand'dan çok dağlık olduğu için 12 gün, Buhara'dan Tibet ise yaklaşık iki ay sürmekteydi.

39 İKRİ-VI, s. 174.

40 İKRİ-VI, s. 175.

şehirden bu mallara talep oranı yüksekti. Ancak buradaki mallar Rus tüccarları satın alması için hiç uygun değildi. Bölgede üretimin az olması ürünlerin fahiş fiyatlarda satılmasına neden oluyordu. Ayrıca Rus mallarının buraya getirilmesi oldukça zahmetliydi. Telyatnikov bu durumu şöyle anlatmaktadır:

Bizim bu bozkırda ticaret yapmak için kervanlar göndermemiz, halihazırda steplerde göçer Kazakların gücü devam ettiğinden oldukça zor görünüyordu. Bu nedenle ticarî kervanların geçebileceği iki güzergâhta da askeri bir koruma olmadan seyahat etmek tehlikeliydi. Çünkü Kazak Sultanının yönetimi altında bulunan bozkırda ticaret kervanlarının geçişi sırasında sürecinde, Kazaklar tarafından saldırılar düzenlenmekte ve haraç alınmaktaydı. Bilhassa Taşkent'e giden kervanların çoğunluğu soyulmaktaydı. Bu nedenle bizim tarafımızdan bölgeye gönderilen kervanlara 30 ila 50 arası askerden oluşan koruma konvoyu tahsis edilebilirdi. Böylece askerlerle teçhiz edilen kervanlar Kazakların olası bir saldırısına karşı korunmuş olurdu.⁴¹

Telyatnikov'un raporuna göre; Taşkent ve havalisinde bulunan hanlıklar ticaret kervanlarının ülkelerine gelmelerini istiyordu. Ancak güzergâh boyunca bozkırda bulunan Kazaklar hem siyasi hem de iktisadi olarak bu kervanların geçişini engellemektedir. Aslında onların bu minvaldeki faaliyetleri bölgedeki Rus yayılmacılığının engellenmesi bakımından önemlidir. Telyatnikov'a göre sultanlar veya hanlar bu kervanların yağmalanması için Kazaklarla anlaşma yapmaktaydı. 1739 yılında Karl Miller başkanlığında bir Rus kervanının Taşkent'e giderken Kazak topraklarında yağmalanması hadisesi düşünüldüğünde yarım asırdan fazla bir zaman geçmesine rağmen bölgede düzenin çok da değişmediği görülmektedir.⁴²

Taşkent'in idarî taksimatının nasıl olduğu ve yöneticileri hakkında kısa bilgiler içeren rapor, şehrin askerî gücü hususunda da veriler sunmaktaydı. Telyatnikov, Taşkent savaşçılarının çoğunluğunun Kalmuk, Özbek, Hokandlı, Hoçendli ve Buharalılardan oluştuğunu söylemektedir. Taşkent'teki askerlerin iki bine ulaştığını belirten elçi, onların üç tip silah kullandığını belirtir. Buna göre askerlerin bin kadarı kılıçsız fitilli mutat (klasik) silah, diğer bir kısmı ok ve yay, geriye kalanları ise kılıç ve mızrak gibi silahlarla teçhiz edilmişti. Taşkent Hanı aynı zamanda çok sayıda hafif topa sahipti, bunların 20 kadarı dökme demirdendi ve toplar develerin üzerine kurulan bir mekanizmaya yerleştirilmişti. Daha açık bir ifade ile develer vasıtasıyla hareketli hafif topçu birlikleri tesis edilmişti. Ayrıca Telyatnikov, Taşkent topraklarında barut yapımında kullanılan güherçilenin (potasyum nitrat) bulunması ve komşu bölgelerden de kükürt sağlanmasıyla barut üretildiğini gözlemlemiştir.⁴³

Bölgedeki siyasi unsurların nasıl teşekkül ettiğine dair bilgiler veren elçi, Taşkent hâkimi Yunus Hoca'nın bölgeye nasıl hâkim olduğuna ve Yunus Hoca'nın yaptığı başarılı seferlere de kısaca değinir. Buna göre:

41 İKRİ-VI, s. 176.

42 M. Abduraimov, "Perviy Russkiy Kupeçeskiy Karavan v Taşkent: 1738-1739 gg", *Izvestia An UZSSR*, No. 6, (Taşkent 1955), s. 87-93.

43 İKRİ-VI, s. 174.

Taşkent bundan önce dört aile tarafından yönetilmekteydi. Bu dört ailenin birbiri ile mücadelelerinden dolayı şehirde iç çatışma ve savaş hakimdi. Bu nedenle Taşkent halkı zor günler geçiriyordu. Yunus Hoca, bu dört aileye galip gelerek han olmuştu. Bu dörtlü yönetime galip gelen Yunus Hoca on iki yıldır devleti yönetmektedir. Onun selefleri de varisleri de yoktu. Yunus Hoca, Taşkent yönetimine gelişinden sonra bölgedeki iki güçlü topluluk olan Kazaklar ve Yusun-Çankal yönetimlerini elde etmiş ve onları her bir yurttan bir koyun ve savaş zamanlarında asker göndermesi yönünde vergiye bağlamıştı.⁴⁴

Yunus Hoca'nın, barışsever Hocend Beyi dışında bütün komşuları ile arası bozuk olduğu da rapordaki dikkat çeken bilgiler arasındaydı. Yine bu raporda beyliğin silahlarının kısa menzilli olmasına rağmen Taşkent ordusundaki mevcut kişi sayısına göre mühimmat rezervinin ise gayet yeterli olduğu da belirtilmekteydi. Bölgenin zengin bitki örtüsüne sahip olduğunu ifade eden elçi; ipek böceği, pamuk, buğday, arpa, üzüm, kayısı, ceviz, elma, armut, kavun, karpuz ve sayamadığı pek çok ürünün bölgede yetiştiğini gözlemlemişti.⁴⁵ Rus hükûmeti için bölgeyi değerli kılan bir diğer husus maden kaynaklarıydı. Ancak bölgede altın olduğu bilgisiyse büyük bir ümitle harekete geçen elçilik heyeti, sadece demir madeninin var olduğunu tespit edebilmişti⁴⁶. Elçilik heyetinin verdiği bilgilere göre teknolojinin yetersizliğinden dolayı bu madenlerden yararlanmak imkânsızdı.

Taşkent'in kısa bağımsızlık süreci hakkında ehemmiyetli bilgiler sunan Telyatnikov, şehrin gündelik hayatı ve devlet teşkilatı hususunda da veriler sunmaktaydı. Buna göre Taşkent'in yönetimi altındaki tüm bölgelerde idarî kurum yoktu, yani Taşkent'in merkezi dışındaki yerleşim birimlerinde siyasi ve sivil bir yapı mevcut değildi. Nüfus içerisinde halk arasında herhangi bir hiyerarşik yapı yoktu ve herkes eşitti. Şehirdeki halkın ve yöneticilerin okuryazarlık oranı belirsizdi. Şehir yönetiminde iki devlet görevlisi belirgin olarak ortaya çıkmaktaydı. Bunlardan ilki, *kadı*, ikincisi ise *divanbegi* idi⁴⁷. Kadı; evlilik, boşanma ve diğer tartışmalı durumlar hakkında hüküm vermekteydi. Divanbegi; ise halk arasında sürtüşmeli konuları sonuca bağlamakta ve aynı zamanda da ticaret faaliyetlerini denetlerdi. Yunus Hoca'nın hâkimiyeti altındaki Taşkent'te bir başka devlet görevlisi ise *reisti*. Bu devlet görevlisi, günümüzdeki polis veyahut zabıta gibi, alışverişlerde kullanılan ağırlık ölçülerini kontrol ederek pazarlardaki düzeni sağlamaktan sorumluydu. Taşkent'teki hırsızlık, cinayet, kaçakçılık (kurşun, barut ve silah kaçaklığı türünden cezaların hükmünü ise han vermekteydi. Yunus Hoca'nın dört aksakal danışmanı vardı. Han bu aksakallardan tebaası ve askerleri hakkında bilgi almaktaydı. Aksakallar hanın yönetimi altındaki bölgelere gönderdiği emirlerini de düzenlemekteydi. Ancak bu emirler yazılı olmayıp şifahi verilmekteydi.⁴⁸

44 İKRİ-VI, s. 174.

45 İKRİ-VI, s. 174-175.

46 İKRİ-VI, s. 175.

47 İlk defa Timurlu döneminde karşılaşılan divanbeginin, Buhara devlet teşkilatında oldukça çeşitli görevler ifa ettiği görülmektedir. Bunlar arasında vergi tahsilatı, mali işler, diplomasi, ordu mensubu görevleri de bulunmaktadır. Bk. Audrey Burton, *The Bukharans: Dynastic, Diplomatic and Commercial History, 1550-1702*, s. XII; Selim Serkan Ükten, *Buhara Hanlığı'nın Askeri Teşkilatı (1500-1868)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2015, s. 84-85.

48 İKRİ-VI, s. 176.

Telyatnikov'un raporu XVIII. yüzyıl Taşkent'i için önemli bilgiler ihtiva etmekteydi. Özgün bilgilerin yer aldığı rapor, daha sonra gelen elçiler tarafında da doğrulanmıştır. Taşkent Hanı Yunus Hoca'nın bölgedeki hâkimiyetine değinen ilk kişi Telyatnikov'du.⁴⁹ Ayrıca Taşkent'in müstakil bir hanlık olarak ortaya çıkışının tarihlendirilmesi de yine elçinin ziyareti ile netlik kazandı. Elçinin gelişi, Rus İmparatorluğu ile Taşkent Hanlığı arasındaki ilişkilerin mahiyetini de değiştirdi. Yunus Hoca Telyatnikov ile beraber Taşkent'e gelen elçilerle İmparator'a ulaştırılmak üzere bir mektup da gönderdi.⁵⁰ Bölgeler arası ticarî münasebetlerin geliştirilmesi ve diğer isteklerini dile getiren Yunus Hoca'nın talepleri Telyatnikov tarafından dikkate alınmasına rağmen, elçi yetkilerini aşmamak için Yunus Hoca'nın tekliflerine taahhütte bulunmadı. Taşkent'teki görüşmelerini tamamlayan Rus heyeti, 1 Haziran 1797'de Petersburg'a gitmek üzere harekete geçti. Bu yolculukta onlara Yunus Hoca'nın elçi olarak görevlendirdiği adamlarından Molla Can Ahun Ma'sun ve Aşur Ali Bahadır eşlik etti.⁵¹ Yine elçiliğin yol boyunca güvenliği, Bökey Han'ın oğlu İşim Han tarafından üstlenildi.⁵² Elçiler 9 Kasım 1797'de Petersburg'a ulaştılar. Ancak elçilerin Rusya'ya ulaştığı dönemde Rus tahtına Pavel (1796-1801) geçmişti. Yeni imparatorluk döneminde Rus Dış İşleri Bakanlığı, Yunus Hoca'nın isteklerini münazara etmeden Taşkent ile diyaloga geçilmemesini uygun gördü. İmparator Pavel, 7 Aralık'ta Taşkent yöneticisi tarafından gönderilen hediyeleri ve mektubu kabul etti. Yunus Hoca'nın Petersburg'a gönderdiği elçiler, ancak 28 Şubat 1798'de Pavel'in huzuruna kabul edildi. Yapılan görüşmelerde Yunus Hoca'nın mektubu okunarak talepleri Pavel'e iletili.⁵³

Yunus Hoca'nın mektubu XVIII. yüzyıl sonlarındaki Taşkent'in dış politikasını gösteren en önemli belge özelliğini taşımaktadır. Çünkü Taşkent hâkimi bu mektupta kendi tüccarlarının Rus bölgelerinde özgürce ticaret yapma hakkını talep etmesinin yanı sıra kendisi için büyük tehlike oluşturan Çin'e karşı da Ruslarla ittifak kurmak istiyordu. Daha açık ve sarıh bir ifade ile Çin İmparatorluğu'na sınır olan hanlık, onların saldırıları karşısında Pavel'den askeri yardım talep ediyordu.⁵⁴ Çin ile dostluk ilişkisi tesis eden Ruslar ise böyle bir durumun tam anlamıyla garantisini vermekten çekiniyordu. Ayrıca Taşkent hakkında ilk defa bir rapor alan Rus yönetimi burada kurulan devletin meşruluğundan emin değildi. Bu nedenle Rus tüccarların orada rahat bir şekilde ticaret yapabileceği güvencesi muğlak.⁵⁵

Rus yönetimi, Yunus Hoca'nın isteklerini bütünüyle yerine getirmese de şehirdeki emellerini gerçekleştirilebilmek ve müzakerelerin daha geniş çerçevede devam etmesi için bazı isteklerde bulundu. Bu nedenle Rus yönetimi ilk temasta resmî diplomatik anlaşmalardan kaçındı. Böylece ilişkilerin daha geniş bir perspektifte devam etmesi için Rus hükümeti iki maden mühendisi başkanlığında yeni bir elçilik heyetinin bölgedeki madenleri incelemeleri ve Taşkent ile ilişkileri

49 İKRİ-VI, s. 174.

50 Ü. A. Sokolov, *Taşkent, Taşkentsi i Rossi*, Taşkent 1965, s. 70-72.

51 Rustambek Shamsutdinov, *Vatan Tarihi*, s.96-97.

52 İKRİ-VI, s. 170.

53 Ü. A. Sokolov, "Pervoye Russkoye Posol'stvo v Taşkente", s. 172.

54 Agm., s. 173.

55 Agm., s. 173.

geliştirebilmeleri için Taşkent'e gönderilme hususunda Yunus Hoca'dan izin talep etti.⁵⁶

Rus İmparatoru Pavel ve Taşkent hâkimi Yunus Hoca'nın elçilerinin Petersburg'daki görüşmeleri neticesinde elçiler dönüş hazırlıklarına başladı. 16 Mart'ta Petersburg'dan ayrılan Taşkent elçilerine Telyatkinov bir müddet eşlik etti. Rus sınırından çıkana kadar onlara koruma ve rehber verildi. Yunus Hoca'nın elçileri 22 Haziran'da Omks'a ulaştı. Sibiryâ Valiliği'ne yeni atanan Gorçakov ile görüşen Taşkent elçileri ondan Yunus Hoca'ya iletilmek üzere bir mektup aldı. Elçilere Rus hakimiyet alanlarına kadar refakatçi verilmiş ise de zorlu Kazak bozkırlarında seyahatlerinde herhangi bir koruma tahsis edilemedi. Zira Sibiryâ Hattı yöneticisi Gorçakov da Kazak bozkırlarındaki güvenliğin tam anlamıyla kontrol edilemediğini elçilik heyetine iletmişti. Bu nedenle sadece o bölgeden geçerken Taşkent heyetine geçiş izinleri olduğuna dair yol izin belgesi verildi. En azından elçilik heyetinin Taşkent'e ulaşana kadar bu belge ile güvenli bir şekilde seyahat etmeleri amaçlandı.⁵⁷

Rus elçisi Telyatnikov ile Petersburg'a gidip İmparator Pavel ile görüşen Molla Can Ahun Ma'sun ve Aşur Ali Bahadır nihayetinde Taşkent'e sağ salım ulaşılar ve beraberinde Rusya'dan üç mektup getirdiler. Bunlardan ilki, Rus İmparatoru Pavel tarafından yazılmıştı. Mektuplardan ikincisi, A. A. Bezborodko, sonuncu ise Sibiryâ Hattı Valisi General Gorçakov imzalıydı. Bu mektuplardan en önemlisi kuşkusuz İmparator Pavel'in Yunus Hoca'ya hitaben Rus ve Tatar dillerinde kaleme alınan mektubuydu. Mektup, Taşkent yöneticisi Yunus Hoca'yı doğrudan muhatap almasına rağmen içerik olarak ikili antlaşma içermiyordu. En azından Ruslar, Taşkent yönetimi ile doğrudan antlaşma yapma durumunu zamana bırakıyordu. Ayrıca bu mektupta Taşkent yönetiminin daha önce Petersburg'da bulunan elçileri vasıtasıyla İmparator'dan talep ettikleri isteklerinin hiçbirine doğrudan bir cevap verilmemişti. Buna karşın tüccarların güvenli bir biçimde ticaret yapmalarının kolaylaştırılması temenni ediliyordu. Pavel, Yunus Hoca'ya Rusya'nın Sibiryâ Valisi ile irtibat kurmasını ve bundan sonraki isteklerini direkt olarak ona iletmesini söylüyordu. Ayrıca mektupta belirtildiği üzere eğer Taşkent, Rus İmparatorluğu himayesini istiyorsa Rusya'dan gönderilecek maden mühendislerine kolaylık sağlanması koşulunu yerine getirmeliydi.⁵⁸

Ruslar, Taşkent ile bağlantıları güçlendirmeye çalışırken geleneksel politikasından da ödün vermeye gayret göstermekteydi. Zira resmî olarak Taşkent ile mutabakattan uzak dururken askerî olarak onları korumayı da vaat ediyordu. Dolayısıyla Taşkent yönetimi Rusların isteklerini kabul etmişti. Bu yüzden vakit kaybetmeden Rusya'dan Taşkent'e gönderilecek yeni elçilik heyetinin hazırlıklarına başlandı. Yeni elçilik heyetinin takip edeceği güzergâh dikkatlice incelendi. Elçilerden şehrin durumu hakkında ayrıntılı rapor hazırlamaları istendi. Taşkent'e gönderilecek elçiler daha önce Buhara'da bulunmuş olan maden mühendisleri G. Burnaşev ve G. Pospelov'du.⁵⁹ Nihayetinde Telyatnikov'un girişimleri Ruslara Taşkent'in kapısını açtı.

56 Burnaşev, "Puteşestviye ot Sibirskoy Linii do Taşkenta i Obratno v 1800 godu", *Sibirskiy Vestnik*, Ç. I, S. Petersburg 1818, s. 183-187.

57 Ü. A. Sokolov, "Pervoye Russkoye Posol'stvo v Taşkente", s. 175.

58 Agm., s. 176-177.

59 Burnaşev, "Puteşestviye ot Sibirskoy Linii do Taşkenta i Obratno v 1800 godu", *Sibirskiy Vestnik*, Ç. I, S. Petersburg 1818, s. 183-251.

Sonuç

Türkistan'ın en eski şehirlerinden olan Taşkent, tarih boyunca hem Türkistan Hanlıkları hem de bölgede bulunan Rus İmparatorluğu, Çin ve Kalmuklar arasında mücadele sahasına dönüştü. Bu nedenle şehir çok kez bu güçler arasında el değiştirdi. Ancak Rusların Kazak Cüzleri üzerinde nüfuz tesis ettiği, Türkistan Hanlıklarının birbiri ile mücadelesinin derinleştiği XVIII. yüzyılın sonlarında, Taşkent kısa süre de olsa bağımsızlığını elde etti. Bu bağımsızlığın mimarı Yunus Hoca (1780-1800), etrafındaki güç odakları karşısında bağımsız olarak kalabilmenin tek çaresinin Rusların desteğini almak olduğunun bilincindeydi. Bu nedende kısa bağımsızlık döneminde Rus İmparatorluğu ile temas kurmaya çalıştı. Öyle ki bu girişimler başarılı da oldu ve tarihte ilk defa bir Rus elçisi Taşkent topraklarına geldi. Rus elçisinin yaklaşık bir yıllık bir süre zarfında Taşkent hakkında elde ettiği veriler dönemin aydınlatılmasında önemli bilgiler sunmaktaydı. Elçinin Taşkent'in yönetim ve askeri yapısı hakkında verdiği bilgiler, Taşkent yönetiminin Türkistan Hanlıklarına göre ne kadar zayıf olduğunu göstermekteydi. Rus İmparatorluğu'nun bölgeyi kolaylıkla işgal etmesi de bu durumu göstermekteydi. Kazak Cüzleri'nde olduğu gibi Taşkent Hanlığı'nın da Rus İmparatorluğu'nun desteğine ihtiyaç duyması, bölgedeki Rus nüfuzunun boyutlarını gözler önüne sermekteydi. Rus İmparatorluğu'nun, Yunus Hoca ile doğrudan temas kurması veyahut Rus yönetiminin kasıtlı olarak diğer hanlıklara nazaran oldukça güçsüz olan bu hanlığı muhatap alması, şüphesiz Türkistan Hanlıkları arasında yeni çatışmaların ortaya çıkması yönünde atılmış bir adımdı. Nitekim Yunus Hoca'nın 1799'da Hokand Hanlığını ele geçirme arzusuyla başarısızlıkla sonuçlanan muharebeye girişmesi ve aynı yıl ölmesi bu durumu kanıtlar nitelikteydi. Sonuç olarak Rus İmparatorluğu'nun stratejik bir mevkide bulunan Taşkent ile irtibata geçmesi ve Türkistan Hanlıkları arasında yeni bir cephe açması Türkistan'ın işgalinde Rusya'ya kolaylık sağladı.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

Arşiv Kaynakları

İKRI-VI. (2007) *İstoriya Kazahstana v Russkih İstoçnikah XVI-XX vekov* T. I. VI Almatı, (Arşiv Belgeleri Neşri). S. 153-178.

Araştırma ve Telif Eserler

Abduraimov, M., “Perviy Russkiy Kupeçeskiy Karavan v Taşkent: 1738-1739 gg”. *İzvestia An UZSSR*, Taşkent 1955, № 6. S. 87-93.

Alpargu, Memmet, “Türkistan Hanlıkları” *Türkler Ansiklopedisi*, C. 8, Ankara 2002, s. 557-606.

Barthold, W. “Taşkent”, *İslam Ansiklopedisi*, C.12/1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979, s.38-41.

Bonvalot, G, *Eski Yurt (Esir Yurt Orta Asya’dan)*, Çev. Reşat Uzman, Tercüman 1001 Temel Eser, 1884.

Burnaşev, Timofey Stepanoviç “Puteşestvie ot Sibirskey Linii do Taşkenta i Obratno v 1800 godu” *Sibirskiy Vestnik*, Ç. I, S. Petersburg, 1818, 183-251.

Burton, Audrey, *The Bukharans: Dynastic, Diplomatic and Commercial History, 1550-1702*, Richmond: Curzon Press, 1997.

Eleroy, Curtis, William *Turkestan: The Heart of Asia*, New York 1911.

Hayit, Baymirza, *Türkistan Devletlerinin Millî Mücadele Tarihi*, TTK, Ankara 1995.

Hociev, E. “Neizvestnoe Pismo Taşkentskogo Pravitela Yunus Hoci” *Obşçestvennoe Nauki v Uzbekistane*. 1962. No. 2. s. 63-64.

Koç, Dinçer “Bir Rus Mühendisinin Gözüyle Şah Murad Devrinde Buhara Emirliği” *TDA*, C. 120, S. 237, Kasım 2018, s. 139-170.

Mackenzie, David “Tashkent Past and Present”, *Russian Review*, Vol. 28, (2),1969, s. 207-216.

Mahmud, Kaşgarlı, *Divanü Lügati'l Türk Tercümesi*, C. I., TDK, Ankara 1985.

Muhammedcanov, Abdullah, “Taşkent”, *DİA*, C.40, Diyanet Vakfı Yayınları, s 145-148.

Nastiç, V.N., “Moneti Taşkentskoy Respubliki (1784–1808)” Moskva.

Puteşestvie ot Sibirskey Linii do Goroda Buharı v 1794 i Obratno v 1795 godu” *Sibirskiy Vestnik*, Çast II, (İzdatel Grigoriy İvanoviç Spasskiy), Tipografii İosifa Ioanessova, St. Petersburg 1818, s. 37-110.

Schuyler, Eugene *Türkistan, Batı Türkistan, Hokand, Buhara ve Kulca Seyehat Notları*, Paradigma Yay., İstanbul 2007.

Shamsutdinov Rustambek, Karimov, Shodi, Xoshimov, Soibjon, Ubaydullayev, Oktamjon, *Vatan Tarihi*, Taşkent 2010.

Sokolov, Ü. A. “Pervoe Russkoe Posolstvo v Taşkente”, *Voprosy İstorii*, 1959, No. 3, s. 166-177.

Ükten, Selim Serkan *Buhara Hanlığı'nın Askeri Teşkilatı (1500-1868)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2015.

Yorulmaz, Osman, *Başlangıcından Hanlığın Feshine Kadar Kazak Türkleri ile Çarlık Rusyası Arasındaki Siyasi İlişkiler*, TTK, Ankara 2013.

Yorulmaz, Osman, “Kazaklar ve Kazak Hanlığı”, *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizoğulları*, Ed., Hayrunnisa Alan, İlyas Kemaloğlu, Ötüken, İstanbul 2017, s. 440-481.

Ziyayev, Hamid *Türkistan'da Rus Hakimiyetine Karşı Mücadele*, Çev. Ayhan Çelikbay, TTK Yayınları, Ankara 2007.

1924-1928 Yılları Arası İstanbul Şehremaneti Mecmuası'nda Şehircilik Açısından Su Konusu

The Water Subject in Terms of Urbanism in İstanbul Şehremaneti Magazine Between The Years 1924-1928

Dilek Başar¹

öz

Türkiye'de dergicilik faaliyetleri Tanzimat döneminde başlamıştır. Bu dönemdeki dergiler daha çok ilmi cemiyetlerin yayın organı şeklindeydi. 1924'te yayın hayatına başlayan, büyük ölçüde Kültür Tarihçisi Osman Nuri Ergin'in gayretleriyle yayımlanan ve daha sonra adı İstanbul Belediye Mecmuası olarak değiştirilecek olan İstanbul Şehremaneti Mecmuası ise Türkiye'nin ilk belediyeçilik dergisi olması açısından büyük önem taşır. Dönemin sosyal, idari, iktisadi, fenni ve imar ile ilgili yapısını ayrıntılı bir şekilde yansıtan dergi, 19. yüzyılda Osmanlı döneminde başlayan çağdaş anlamda şehirleşme çabalarının Cumhuriyet döneminde de hızlı bir şekilde devam ettiğini gösterir niteliktedir. Geçmişin ve tarihi değerlerin de korunarak Batı'nın örnek alındığı bu dönemde şehircilik ve belediyeçilik açısından birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan biri de insanın şüphesiz en temel ihtiyacı olan su alanında yapılmış olanlardır. Dergide su ve su yapıları gerek belediyeçilik gerekse mimari açıdan incelenmiş; suyun durumu, nasıl işlendiği, su yapılarının inşası, su hatlarının çekilmesi, eskimiş su hattı ve yapılarının tadilatı gibi birçok bilgiye yer verilmiştir. Bunun yanında Batı'da su ile ilgili yapılan çalışmaların da derginin sayfalarında yer alması bu konuda da Batı'dan fikir edinilmeye çalışıldığını gösterir niteliktedir.

Bu çalışmada İstanbul Şehremaneti Mecmuası'nın 1924-1928 yılları arasında Latin harflerinin kabulünden önceki dönemde çıkarılan Arap alfabesiyle yazılmış 51 sayısını incelenerek dergide yer alan su ile ilgili her türlü içerik tespit edilecektir. Elde edilen verilerle Cumhuriyetin ilk yıllarındaki su kültürü, su mimarisini ve su politikası gözler önüne serilerek belediyenin su konusuna verdiği önem ve bu konuda yaptığı çalışmalar hakkında bilgi verilecektir. İstanbul Belediyesi'nin hem Batı'daki farklı fikirlerden yararlanarak hem de kendi kültürel öğelerine sahip çıkarak hızlı bir yenileşme dönemine girdiği su konusu üzerinden gösterilmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Su, su yapısı, belediyeçilik, şehircilik, İstanbul Şehremaneti Mecmuası

ABSTRACT

Magazine publishing activities in Turkey started during the Tanzimat reform era. Magazines of that period were mostly publishing organs of scientific societies. *İstanbul Şehremaneti Magazine*, which was launched in 1924, was

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Dilek Başar (Doktora Öğrencisi),
İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları
Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.
E-posta: dilek.bsr123@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7686-7389

Başvuru/Submitted: 13.02.2020

Revizyon Talebi/Revision Requested:
01.03.2020

Son Revizyon/Last Revision Received:
10.03.2020

Kabul/Accepted: 11.03.2020

Online Yayın/Published Online: 30.03.2020

Atıf/Citation: Başar, Dilek. "1924-1928 Yılları Arası İstanbul Şehremaneti Mecmuası'nda Şehircilik Açısından Su Konusu", *Avrasya İncelemeleri Dergisi - Journal of Eurasian Inquiries* 9, 1 (2020): 29-53.
<https://doi.org/10.26650/jes.2020.003>

largely published thanks to the efforts of cultural historian Osman Nuri Ergin and the name would later be changed to *İstanbul Belediye Mecmuası* (Istanbul Municipal Magazine). The magazine is of great importance since it is Turkey's first municipal magazine. It reflects the social, administrative, economical, scientific and architectural structure of the period in detail and shows that urbanization that started in the Ottoman era in the 19th century in its modern sense continued rapidly into the Republican period. At a time when the West was adopted as an example while protecting the past and historical values, there were many activities in terms of city planning and municipal works. One activity area was the field of water, which is undoubtedly a fundamental human need. The magazine examines water and water structures in both municipal and architectural aspects and we can also find information about the availability of water, construction of water structures and water lines, and renovation of old water lines and structures. Water-related studies of Western origin were also published in the magazine, which shows that the West was a source of inspiration in this respect.

This study examines 51 issues of *İstanbul Şehremaneti Magazine* published in Arabic alphabet between the years 1924-1928 before the adoption of the Latin alphabet and all the content related to water in these issues was identified. The obtained data was studied to reveal the water culture, water architecture and water policies in the early years of the Republic and to provide information about the importance attached by the municipality to the water issue and its water works. The study attempts to show through the water issue that İstanbul Municipality entered a rapid renewal period both by benefiting from different ideas from the West and by protecting its own cultural elements.

Keywords: Water, water structure, municipal works, urban development, İstanbul Şehremaneti Magazine

EXTENDED ABSTRACT

Magazine publishing activities in Turkey started during the Tanzimat period. Until that time, magazines were usually media organs for scientific societies but later changed in character. Our study focuses on *İstanbul Şehremaneti Mecmuası*, the first municipality magazine of Turkey first published in 1924 thanks to the efforts of Osman Nuri ERGİN. It describes the administrative, scientific, social and economic character of the period in detail and demonstrates that urban development activities in modern sense that started in the 19th century Ottoman Empire continued rapidly in the Republican era as well.

The magazine is greatly important as it shows that the West was emulated but at the same time there was an attempt to protect the legacy and values of the past. This was a time of extensive endeavors on urban development and municipal work, which of course encompasses public utilities such as electricity, water and transportation. This article focuses on water. The magazine examines water and water structures in terms of municipal work, urban development and architecture and includes a great deal of information directly related to water such as the state of water, its treatment methods, construction of water structures and waterlines, and repairing and renovation of old systems and lines. Western studies on water were also included in the magazine, which shows the Western influence with regard to water as well.

The study covers 51 issues of *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* published in Arabic Alphabet in the years 1924-1928. The texts on water were Latinized and examined. The obtained data was used to shed light to the water culture and policies in the early Republican period. Many water-related topics were dealt with such as the attempts of İstanbul Municipality to evaluate

and generate solutions to all inconveniences regarding water, to construct and maintain various water structures, as well as how water was used in what areas.

The first article title “Water in Istanbul” informs that water in Istanbul was used in various areas from drinking and cleaning to fire extinction and ice making. With increasing population, the municipality searched for scientific and sanitary solutions on water by emulating the West. There were also criticisms of ineffective activities of water companies and activities that led to the destruction of historical buildings. Under the same title, the water companies in Istanbul called Dersaadet and Anadolu Ciheti, their operations and related criticisms are discussed. This is followed by a list of the water-related activities carried in Istanbul in the 1924-1928 period with particular reference to the construction and maintenance of fountains and water ways. Another title is “Water Structures in Istanbul”, which provides information about the number of fountains and newly-built fountains in the city during the said period, as well as the cisterns and their redeployment, water towers and fire pools, and related drawings and photographs of water supply systems.

Konya is the only city except for Istanbul about which the magazine provides information, particularly with regard to Meram Çayı and Çayırbaşı Suyu in the city. The suggestion to use water for power generation is noteworthy.

The study finally examines the water issue in the West and Western opinions about water. The Municipality occasionally invited Western experts to ask for their opinions on city development and sometimes sent observers to Western countries to study the innovations there; thereby acquired a great deal of information on the use, distribution and purification of water. Another interesting point is the emphasis on the fact that all activities had to be planned without causing any harm to the city’s identity and architecture.

In the years 1924-1928 during the early Republican period, the Municipality conducted various activities to ensure that the Istanbulites could live sanitary lives through technical means. The Western influence that started with the Tanzimat period was also felt strongly during this period in question when the West was adopted as a model in all urbanization efforts and municipal works. This period was marked by rapid innovation and urbanization with an effort to protect cultural elements and historical values and adoption of new ideas and opinions from the West. Some of these efforts had their repercussions in water structures and thus, historical buildings and even those that were not a product of Turkish civilization were protected with necessary maintenance and restoration operations were carried out for the buildings that required them. With an attempt to create a new façade for Istanbul in line with the opinions of both national and Western experts, these years witnessed one of the most significant modern stages of urbanization in a modern sense.

The study shows what was done regarding water during the early Republican period, the existing and destroyed water structures, the Municipality’s water policies and the fact that Western ideas were mostly adopted in innovation and urbanization.

The present article may guide future research in urbanization and art history.

Giriş

İnsanların yaşamlarını sürdürdüğü fiziksel çevrelerin en önemlilerinden biri de şehirlerdir. Şehirlerin planlanması, şekillendirilmesi, düzenli işleyebilmeleri için de yönetilmeleri gerekir. Bu etkinlikler “şehircilik” veya “kent düzenlemesi” olarak ifade edilir. Şehircilik; şehirlerin kurulmasına, düzenlenmesine, imarına, güzelleştirilmesine, genişletilmesine yönelmiş, bu konulara ilişkin ekonomik, toplumsal ve mali kurumlarla ilgili sorunları kapsayan bilim dalıdır.¹

Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. yüzyılda şehirleşmeye yönelik başlatılan çağdaştırma çabaları, Cumhuriyet döneminde de sürmüş hatta daha da ileri götürülerek kentlerin günümüz koşullarını karşılayacak düzeye gelmesi için çalışılmıştır. Cumhuriyet dönemindeki bir diğer gelişme ise şehircilik, kent planlaması ve yerel yönetim konularında önemli sayılabilecek ilk yayın faaliyetlerinin başlamasıdır.

İstanbul Şehremaneti Mecmuası Türkiye'de belediye alanlarında yayımlanan ilk dergidir. Şehremaneti Neşriyat ve İstatistik Müdüriyeti Şubesi'nin Osman Nuri Ergin'in gayretleriyle 1924 yılının Eylül ayında yayımlamaya başladığı derginin adı daha sonra İstanbul Belediye Mecmuası'na dönüşecek ve 1928'e kadar 51 sayı olarak çıkmaya devam edecektir.

Latin harflerinin kabul edilmesinin (1928) ardından yayımını sürdüren dergi, bilindiği kadarıyla 1942 yılının Mart ayında basılan 199. sayısından sonra uzun süre çıkmamıştır. Dergide belediye ile ilgili mevzuat, istatistikler, iskan ve imara dair konular, şehir haberleri, belediye ile ilgili doğan hukuki ihtilaflar, resmi yazışmalar, trafik yönetmelikleri hakkında bilgi; idari, sıhhi, toplumsal ve kentsel sorunlar hakkında yazılar yanında İstanbul'un tarihi ve şehrin eski eserlerine dair araştırmalara da yer verilmiştir.²

Şehremaneti Mecmuası'nın ilk sayısında yer alan “Mecmua Programı” başlıklı yazıda Batı'da dergisi olmayan belediye olmadığı, bunun İstanbul Belediyesi için büyük bir eksik olduğu ifade edilmektedir. Şehremaneti Mecmuası'nda bundan böyle belediyeleri ve İstanbul kentini ilgilendiren her türlü gelişmeye yer verilecek, “Fenni, sıhhi, idari ve ümrani” bilgiler derginin başlıca konuları olacaktır. Ayrıca Batı ülkeleri belediyelerindeki gelişmelerden Türkiye Belediyeleri'ni bilgilendirmek için bu tür konularla ilgili yazılar Türkçeye çevrilerek dergide yer alacaktır.³

Makale, derginin 1924-1928 yılları arasında Arap alfabesiyle yayımlanmış 51 sayısını kapsamaktadır. Öncelikle İBB Atatürk Kitaplığı, Beyazıt Devlet Kütüphanesi ve Hakkı Tarık Us süreli yayınlar kataloğundan derginin 51 sayısına ulaşılarak dergi taranmış, su ile birinci dereceden ilgili metinler tespit edilip veriler Latin harflerine aktarılmıştır. Elde edilen verilerle Cumhuriyetin ilk yıllarındaki gerek belediye, şehircilik yönünden gerekse mimari ve sosyal açılarından su kültürü, su politikası gözler önüne serilmeye çalışılmıştır. Özellikle İstanbul

1 Cevat Geray, Ruşen Keleş, Fehmi Yavuz, Can Hamamcı, “Şehircilik”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c.9, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1983), 2358.

2 Semavi Eyice, “İstanbul Şehremaneti Mecmuası”, *DİA*, c.23, (İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001), 307.

3 Zafer Toprak, “Şehremaneti Mecmuası”, *Dünden Bugüne İslam Ansiklopedisi*, c.7, (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayımları, 1994), 149.

Belediyesi'nin su konusuna verdiği önem, su ile ilgili olumsuzlukları görüp yorumlaması ve düzeltmeye çalışılması, su yapılarının inşası ve korunması, suyu kullanım alanları kısacası su konusunda yaptığı tüm faaliyetler hakkında bilgi verilmiştir. Belediyenin hem Batı'daki farklı fikirlerden yararlanarak hem de kendi sosyal, ekonomik, kültürel değer ve unsurlarını göz önünde bulundurup koruyarak hızlı bir yenileşme dönemine girdiği su konusu üzerinden gösterilmeye çalışılmıştır. Makale “İstanbul’da Su”, “Konya’da Su” ve “Batı’da Su ve Su Konusundaki Görüşler” olmak üzere üç ana bölümden oluşmuş; makalede alt başlık olarak su konusunda yapılan çalışmalar, su yapıları ve su şirketlerinden bahsedilmiştir.

İstanbul’da Su

Su, canlıların hayatlarını devam ettirebilmeleri için gerekli olan en önemli unsurlardan biridir. Tarih boyunca insanların yerleşim yeri kurmak için su kenarlarını seçmiş olduğu görülmektedir.

Su, her dönemde şehircilik ve belediyeçilik açısından üzerinde durulması gereken noktalardan biri oldu. İstanbul halkı çağlar boyunca gerek Roma gerek Bizans gerekse Osmanlı döneminde suyla devamlı içi içeydi. Yerleşim yeri olarak bu kadar gözde bir yer olmasının hatta uğruna savaşlar yapılmasının nedenlerinden biri de buydu. Her şeyden önce iki suyun yani Karadeniz’le Marmara’nın bağlantı noktasındaydı. Bunun yanında değerli göl ve akarsulara da sahipti.

Su mimarisi; Osmanlı öncesi kendini özellikle kemer, mahzen v esarnıç mimarisi olarak gösterdi. Dönemin şartlarından dolayı suyu özellikle daha sonra kullanmak amacıyla depolama ihtiyacı duydular. O dönemde yaşanmış birçok savaş su hatlarına ve yapılarına zarar verdi. Günümüze sınırlı sayıda Bizans ve Roma dönemine ait su yapısı ulaşabildi.

Osmanlıda ise su kültürü farklıydı. Birçok çeşme ve sebil inşa edilip sular halkın yararına sunuldu. Ulaştırma hatlarıyla sular şehrin çeşitli noktalarına aktarıldı.

1923 sonrasında ise belediyeçilik ve şehirleşme çalışmaları hızlı bir şekilde devam etti. Özellikle Osmanlı'nın son dönemleri de dahil olmak üzere Batı'nın etkisi çok fazlaydı. Batı’da yapılan su ile ilgili çalışmalar örnek olması amacıyla tetkik edildi. Yeni su hatları çekildi, çeşmeler yapıldı. Eski su hatları, çeşmeler, teraziler tamir edilip daha modern ve işlevsel bir hale getirildiler. Bizans’tan kalma sarnıçlar ise temizlenip ziyarete açıldı.

Su konusunu yalnızca içme suyu olarak sınırlandırmak da yanlış olacaktır. Su ihtiyacı yaşam boyunca çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Bilhassa eski İstanbul düşünüldüğünde sıklıkla yangınların meydana geliyor olması suya duyulan ihtiyacın en önemli göstergelerinden biridir. İstanbul’da yangınların büyümesinin en önemli nedenlerinden biri de suyun azlığı olarak görülmektedir. Bu yüzden o dönemlerde su depolama yoluna gidilmiş ve yangın havuzları yapılmıştır. Bunun yanında tarım için de su son derece gereklidir. 1927 yılında yapılmış olan İstanbul’daki yedi senelik yağış çeşidi ve miktarı ile ilgili tablo son derece önemlidir.⁴ Hangi

4 Ali Suad, “İstanbul’un Yedi Senelik Ahval-i Cüyesi Hakkında”, *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 33, (1927), 547-548.

yıllarda ne türde yağışların olduğunu gösteren bu tablo akarsu ve göllerdeki doluluk oranı hakkında çıkarımda bulunulmasına katkı sağlamaktadır, ancak o dönemde çiftçilik çalışmalarına fayda sağlaması amacıyla yapılan bu çalışmanın çiftçilik için çok faydalı olmadığı görülmüştür.

Su temizlik açısından da önemli bir ihtiyaçtır. İçme suyu ve temizlik suyu olarak farklı suların kullanıldığı görülmektedir. Örneğin Kadıköy halinde içmek için Kayışdağı kaynak suyundan temizlik içinse Elmalı Suyu'ndan yararlanılmıştır.⁵ Suyun temizliği de üzerinde durulması gereken bir konudur ve o dönemde de belediyelerin en önemli vazifelerinden biri olarak görülmüştür. Hatta bu konuda Batı'da yapılan çalışmalar örnek teşkil etmiş, derginin sayfalarında yer almıştır.

Suyun farklı bir kullanımı da buz imalatı alanında olmuştur. İstanbul'da 29 Eylül 1925'te açılmış olan buz fabrikası, buz üretiminde Hamidiye Suyu'nu kullanmıştır.⁶

Bahsi geçen yıllarda en pahalı su İstanbul'daydı ve sürekli suya duyulan ihtiyaç artmaktaydı. İstanbul'da suyun metreküp fiyatı 14-15 kuruş civarındaydı. O dönemde bir ekmeğin yaklaşık 5 kuruş olduğunu düşünülduğünde suyun pahalılığı konusunda rahatlıkla yorumda bulunulabilir. Pahalılığın yanı sıra kişi başına düşen su miktarı da sağlıklı bir yaşamın sürdürülebilmesi için uygun değildi. Anlaşma yapılmış olan imtiyazlı su şirketleri de devletin yararını gözetmeden kendi çıkarları doğrultusunda çalışıyorlardı. Görevi temiz ve tazyikli su vermek olan Terkos Su Şirketi bu konularda başarılı olamadı. Şirketlerin çalışmalarındaki bazı sıkıntılardan da dolayı sonraki yıllarda imtiyazlı şirketler devlet tarafından alınacak, su konusundaki aksaklıklar giderilecektir.

1924(1340) yılına kadar devlet bazı kamulaştırma hareketlerinde de bulunmuştur. İstimlak edilen yapılar içinde su yapıları da mevcuttu. 1913-23 yılları arasında Aksaray yangın mahallinde 626, Fatih'te 239, Ayasofya'da 40, Cihangir'de 231, Çırçır'da 60, Balat'ta 3, Mercan'da 18, Beyazıt-Şehzadebaşı, Yerebatan yangın mahallerinde 27, Vefa yangın mahallinde 46 ve diğer yangın mahallerinde 33 kuyu, sarnıç ve mahzen istimlak edilmişti.⁷ Yangınlardan sonra yeniden imar yapılacağı zaman eskiden arsasında kuyu, sarnıç, mahzen bulunan mal sahiplerine başka yer düştüğünde yeni arsalarında bu su yapıları bulunmuyorsa belediyece bunların bedelleri de ödenirdi.⁸

Su yapılarının tarihi önemi de söz edilmesi gereken bir başka konudur. 1925 yılında Mehmed Ziya dergideki yazısında bu durumdan bahsetmiştir. Eskinin bir nevi eleştirisini yapan Mehmed Ziya, yol genişletme çalışmaları neticesinde birçok yapının yıkıldığı ve yerine yenilerinin yapılmadığını anlatmış; Divan Yolu'nda Köprülü Mehmet Paşa'nın, Çarşıkapı'da Kemankeş Mustafa Paşa ve İbşir Mustafa Paşaların türbe ve sebilleri ile Beyazıt meydanı köşesindeki Hasan Bey Çeşmesi, Koska'da Mir Hasan Paşa, Laleli yakınında Ayasağa Çeşmesi'nin bu çalışmalara kurban gitmiş yapılardan olduğunu belirtmiştir.⁹

5 “Kadıköyü'nde Meyve ve Sebze Halinin Resm-i Kuşadı”, *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 13, (1341), 29-30.

6 “Buz Fabrikası”, *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 14, (1341), 74.

7 “İhsayı Kısım”, *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 12, (1341), 432.

8 Osman Nuri, “Ebniye Kanunu'nun Muadil Maddeleri ve Yangın Yerlerinin İmarı”, *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 10, (1341), 303-304.

9 Mehmed Ziya, “İstanbul'un İmar ve Tezyini-6”, *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 9, (1341), 236-245.

Yukarıdaki bilgilerden de yola çıkarak suyun içmekten, temizliğe; buz imalatından, yangın söndürmeye kadar birçok alanda kullanılmış olduğunu görülmektedir. Şüphesiz ki şehirleşmenin ve nüfusun artmasıyla suyla ilgili yapılan çalışmalar da artmış, artan susuzluk sorununa fenni ve sihi çözümler aranmaya başlanmıştır. Su şirketlerinin yarar sağlamayan faaliyetleri ve geçmişte yapılan özellikle de tarihi yapıların yıkılmasıyla sonuçlanan çalışmalar eleştirilmiştir. Belediyecilik anlayışı Cumhuriyet sonrası şehre farklı bir bakış açısı getirmiştir.

İstanbul'da Su Şirketleri

İstanbul'da Şirket-i Hayriye dışındaki şirketler yabancı sermayesiyle kurulmuş ve onlar tarafından idare edilmiştir.¹⁰ Bu şirketlerin içinde su şirketleri de mevcuttu. İstanbul'da iki su şirketi bulunmaktaydı. Bunlardan ilki Dersaadet (Terkos) Su Şirketi, diğeri ise Anadolu Ciheti (Üsküdar-Kadıköy) Su Şirketi'ydi. Şirketlerin görevi su ihtiyacını karşılamak ve binalara basınçlı su vermektir. Bu şirketler aynı zamanda da şehir için bir gelir kaynağıydı. Örneğin 1926 senesinde Dersaadet Su Şirketi'nden 20.000, Üsküdar-Kadıköy Su Şirketi'nden 6.589.64 lira; 1927 senesinde ise Dersaadet Su Şirketi'nden yine 20.000, Üsküdar- Kadıköy Su Şirketi'nden ise 7.340.53 lira hisse ücreti alınmıştı.¹¹

İmtiyaz tarihi 17 Ekim 1888 olan Üsküdar-Kadıköy Su Şirketi'nin imtiyaz müddeti 60 seneydi, 1948 yılında görevi sona erecekti. Sermayesi 75.000 liraydı. Şirket tarafından sevk edilen su miktarı; 1926 yılında 1.705.288, 1927 yılında ise 1.877.264'tü. 1927'de eski yıla göre 171676'lık bir artış yaşanmıştı. Şirketin sokaklara döşediği boru uzunluğu 171.028 metreydi. Şirkete ait 432 yangın musluğu vardı. Şirketin 5966 abonesi olup 4311 adeti şirkete, 205 adeti ise abonelere ait 4516 su saati mevcuttu. 15 adet genel ve ücretsiz, 1 adet ise ücretli çeşme açılmıştı. Şirketin geliri 1926'da 135.705, 1927'de 156.381; harcamaları ise 1926'da 27.623, 1927'de 24.778 liraydı. Şirketin gelirinde artma yaşanmış buna karşılık gideri düşmüştü. Şehremanetine ödediği hisse ücreti 1926'da 6.589.64 lira, 1927'de 7.340.53 liraydı. Şirketin çalışan sayısında da artış görülmüştü. 1926'da 44 çalışanı varken 1927'de çalışan sayısı 46'ya çıkmıştı. Suyun metreküüp fiyatı 15.14 kuruştur.¹²

Dersaadet Su Şirketi ise 1291'de Kamil ve Terno beylere verilen Trekos Suyu'nu işletme hakkıyla doğmuştur. Öncelikle Beyoğlu'nda daha sonra ise İstanbul cihetinde çalışmaya başlamıştır.¹³ Şirketin imtiyaz süresi 1887 senesinde 75 yıla arttırılmış ve imtiyazın 1962 senesinde son bulacağı kararlaştırılmıştır. 880.000 liralık bir sermayeye sahip şirketin sevk ettiği su 1926'da 4.029.432, 1927'de 4.117.628'dir. Su miktarında bir senede 88.196 artış olmuştur. Şirket sokaklara 337.265 metre boru döşemiştir. Yaptığı yangın muslukları sayısı

10 Osman Nuri, "İstanbul'da Anonim Şirketler Karşısında Şehrin Hakkı ve Vazifesi", *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 27, (1926), 130.

11 "Anonim Şirket ve İdareler", *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 47, (1928), 644-663.

12 "İstanbul Su Şirketi", *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 47, (1928), 661.

13 "İstanbul'da Anonim Şirketler Karşısında Şehrin Hakkı ve Vazifesi", *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 49, (1928), 25-30.

446'dır. Şirketin 1926'da abone adedi 15.708, 1927'de 16.349'dur. Abone sayısı bir yıl içinde 641 artış göstermiştir. Şirkete ait 10.833, abonelere ait 8.058 su saati mevcuttur. 38 ücretsiz, 54 ücretli çeşme yaptırmıştır. Şirketin geliri 1926'da 562.939, 1927'de 570.542; gideri ise 1926'da 383.189, 1927'de 429.960 liradır. Şirketin geliri de gideri de bir sene zarfında artış göstermiştir. Şirkette çalışan sayısı 1926'da 143, 1927'de 155 kişi olmuştur. Suyun metreküp fiyatı ise 14 kuruştur.¹⁴

Osman Nuri'ye ait dergide yer alan "İstanbul'daki Anonim Şirketler Karşısında Şehrin Hakkı ve Vazifesi" adlı yazı önemlidir. Bu yazıda Terkos Su Şirketi ve şirketle yapılan mukavele incelenmiş, Emanet Encümeni mazbatasından bahsedilmiştir.

Osman Nuri Ergin öncelikle İstanbul Terkos Su Şirketi'nin belediye ve halkın yararına çalışmalar yapmadığını, halka suyun Batı'da olduğu gibi rahatlıkla ulaştırılmadığını ve Terkos Su Şirketi'nin yaptığı taahhütü yerine getirmedeğini eleştirmiştir:

"İstanbul Terkos Su Şirketi belediyenin haklarını gözetmemektedir. Şehre gerek fenni gerekse iktisadi zararlar vermiş olan şirket devamlı halk tarafından şikayet edilmektedir.

*Terkos Su Şirketi ile Nafta Vekaleti arasında yapılan anlaşma imtiyaz tarihinin uzatılması ve su dağıtım şebekelerinin genişletilmesi konularında yenilenmiştir. Şirket, imtiyaz süresinin uzatılmasını istemektedir; ayrıca su mecralarını ve su dağıtım şebekelerini bir taraftan Alibeyköyü'nde Çobançeşme'den başlayarak Kağıthane Köyü'nden Ayazağa Köşkü karşısına tesadüf eden Büyükdere Caddesi'ni takip ederek Rumeli sahilindeki köylere ve Karadeniz sahiline kadar uzatmayı taahhüt etmektedir; ancak şirket halkın ve belediyenin yararını gözetemeyen çalışmalar yapmamaktadır. Halkın bizde Batı'da olduğu gibi rahat bir şekilde elektrik, gaz ve su gibi ihtiyaçları şirketten dolayı karşılanamamaktadır."*¹⁵

Suyun rahat dağıtılabilmesi için boru çaplarının suya tazyik verebilecek ölçüde olması gerekliliği belirtilmiş; ancak bu konuda da Terkos Su Şirketi gereğini yapmamıştır:

*"Ayrıca tazyikli su aktarımı konusunda da büyük sıkıntılar mevcuttur. Tazyikli bir şekilde binaların yüksek katlarına basınçlı su ulaştırabilmek için su hazneleri yapılması gerekmektedir. Halbuki şirket imtiyazı aldığı tarihten itibaren sadece Feriköyü'nde yüksek bir su haznesi yapmıştır; ancak boruların çapını arttırmadığı için bunun da bir faydası olmamıştır. Bundan dolayı Beyoğlu'nda büyük ve yüksek binaların üst katına, İstanbul cihetinde ise Edirnekapı, Beyazıt, Cağaloğlu gibi yüksek noktalara su çıkarılmamış, hele ki yangın dolayısıyla su sarfedildiyse su miktarında da azalma görülmüş ve her büyük yangından sonra Terkos Suyu birden kesilmiştir."*¹⁶

14 "Anadolu Ciheti Su Şirketi" ,İstanbul Şehremaneti Mecmuası 47, (1928), 662.

15 Osman Nuri, "İstanbul'da Anonim Şirketler Karşısında Şehrin Hakkı ve Vazifesi", İstanbul Şehremaneti Mecmuası 27, (1926), 132-142.

16 Osman Nuri, "İstanbul'da Anonim Şirketler Karşısında Şehrin Hakkı ve Vazifesi", 132-142.

Suyun hanelere ulaştırılabilmesi için su hazneleri yapma kararı alındığı ancak bunun da gerçekleştirilmediği aynı zamanda da yine boruların yetersizliğinden dolayı yangın musluklarına yeterli suyun ulaştırılmadığı belirtilmiştir:

“Şehri susuzluk ve yangın tehlikesinden kurtarmak, suyun tazyikini arttırmak için öncelikle yüksek mahallelere ve yüksek katlara su çıkarabilecek büyük çaplı boruların kullanılması gerekmektedir. İkinci olarak yüksek mahallelere yüksek su hazneleri yapılmalıdır. Edirnekapı’ya 800 metrekiplük bir hazne yapılması kararlaştırılmış ancak yapılamamıştır. Bu hazne yapılmış olsaydı 65-70 rakımlık mahallelere su ulaştırılabilecekti ama yine de Beyazıt ve Cağaloğlu gibi şehrin yüksek yerlerine hiçbir fayda sağlamayacaktı. Feriköyü’ndeki hazne ise kendi çevresine dahi yeterli olmamıştır. İstanbul tarafında su borularının çapı en fazla 300, Beyoğlu’nda 600 milimetredir. Şebekeyi teşkil eden boruların yüzde ellisi 40 ve 60 milimetredir. Boruların çapı yangın muslukları açısından da önemlidir. İtfaiye tesisatı için boru çapları düşük kalmaktadır. İstanbul’da boru çaplarının 100 ve hiç olmazsa da 90 olması gerekmektedir. Şehrin en müsait olmayan noktalarında bile bir katlı evlere su taşıyabilmek için 15 metre, iki katlı evlere 19, üç katlı evlere 23 metre tazyik olması gerekir.”¹⁷

Osman Nuri Ergin yazısının bu bölümünde önerilerde bulunmuş, tulumba sisteminin tekrar düzenlenmesi gerektiğini savunmuştur:

“Şehrin su sistemi ihtiyaçlara göre tekrar düzenlenmelidir ve tadilatı Terkos Gölü tesisatından başlanmalıdır. 40 sene önce kurulmuş olan 100’er beygirlik altı buharlı tulumba sayesinde gölün suyu 114 rakımlı bir tepe üzerinde olan Çakma Boğaz’da inşa edilmiş alana sevk edilmekte, oradan da şehre ulaştırılmaktadır. 20 sene önce bunlara 100’er beygirlik iki tulumba daha eklenmiştir. 20-25 yıl sonra bu tulumaların fenne göre değiştirilmesi gerekirken 40 senedir değiştirilmemiştir. Sık sık tamire ihtiyaç duymaktadırlar. Ayrıca bu eski tulumba sisteminin sarf ettiği kömür miktarı yeni sistemin iki katıdır.”¹⁸

Yazıda, kişi başına düşen yeterli su miktarının kaç metrekiplük olması gerektiği de belirtilmiştir:

“Terkos’tan 31.285 metre kargir bir mecra ve 15 adet dökme demir sifonlarla Kağıthane sırtındaki süzme havuzuna gelen sular kısmen 600’lük dökme borularla Feriköy’deki kargir su haznesine ve 400’lük borularla Edirnekapı’daki hazneye ulaştırılmaktadır. Hazneler de şehrin ihtiyacına yeterli gelmemektedir. Hazneler de fenne uygun bir şekilde büyütülmelidir. Bir de bir sıkıntı durumunda şehrin susuz kalmaması için sular süzme havuzundan haznelere ikişer boru ile sevk edilmelidir. Boruların çapı artırılıp yahut daha yüksek su hazneleri vücuda getirilerek suyun tazyiki artırılıp şehre ihtiyacına uygun su dağıtılmış olur. İstanbul ve Beyoğlu’na günlük ortalama 30.000 metrekiplük su dağıtılmaktadır. Bu suyun 24.000’i Terkos, 5.100’ü Kırkçeşme, Halkalı ve Taksim sularından, 900 metrekiplük ise Kağıthane sularından sağlanmaktadır. Günlük 30000 metrekiplük su İstanbul için oldukça azdır. Bu su nüfus başına günlük 40 litre suya denk gelmektedir ki bu miktarda sağlıklı bir yaşamın

17 Osman Nuri, “İstanbul’da Anonim Şirketler Karşısında Şehrin Hakkı ve Vazifesi”, 132-142.

18 Osman Nuri, “İstanbul’da Anonim Şirketler Karşısında Şehrin Hakkı ve Vazifesi”, 132-142.

sürdürülebilmesi için çok yetersizdir. Fransa'da nüfus başına 150-200, Almanya'da nüfusu 5000 den az kasabalara 50-100, 5000'den fazla şehirlere 120, daha büyük şehirlere 150-200 litre su düşmektedir. İstanbul'un gerçek su ihtiyacı 90000 metreküptür. Terkos Şirketi 24.000 metreküp su sevk etmekte iken arttırmaya çalışmış 30000 litre sevk ettiğini iddia etmiş ancak 30.000 metreküpe ulaşamamıştır.”¹⁹

Şirket su hatlarını uzatmayı taahhüt etmiş; ancak bunu da gerçekleştirmemiştir. Sadece yangın havuzlarına su vermek gibi kısıtlı çalışmalar yapmıştır:

“Bir diğer durum ise Şirket Florya Çiftliği'ne diğer yandan Karadeniz sahiline kadar su hattını uzatmayı taahhüt etmiş ancak çalışmalara başlamamıştır. Üç ay içinde keşfiyat yapıp üç ay sonra da işe başlanması gerekir. Bakırköy ile Yeşilköy ciheti bir sene, diğeri ise iki sene de bitirilmelidir.

Mukavelenin üçüncü maddesinde şirket, Nafia Vekaleti'nin onayladığı karakollara, askeri binalara, polis merkezlerine mevcut borularla su verecektir. Şirket İstanbul'da, Beyoğlu'nda, Galata'da, Boğaziçi'nde gerek mevcut gerekse şehremanetince talep ve Nafia Vekaleti'nce tasdik edilen mahallere yapılacak yangınla ilgili tesis, hazne ve havuzlara ücretsiz su verecektir. Şirket sadece yangın havuzlarına su vermekten başka bir görev yapmak istememektedir.”²⁰

Terkos Su Şirketi'ne bazı tekliflerde bulunulmuş; ancak şirket bu talepleri gerçekleştirmemek için zorluk çıkarmıştır:

“Evkaftan devralınan ya da belediyece inşa edilen park ve bahçelere de ücretsiz su verilmeli, su mecrası güzergahlarına denk gelen köylere de ücretsiz çeşme yapılmalıdır. Bunun yanında belediyenin kendi belirleyeceği şekil ve hacimde yangın musluğu, su havuzu inşası ile Beyoğlu, Galata ve İstanbul'a su verilmesini istemesi hakkıdır. Belediye binalarından alınacak suyun ücreti ise %50 indirimli olmalı ve abonmanlardan da su saatlerine bakılarak ücret alınmalıdır. Sıralanmış olan bu teklifler önceden şirkete sunulmuş ve şirketçe kabul edilmiş olmasına rağmen şirketin bunu yeni bir taahhüt olarak göstererek zorluk çıkaracağı düşünülmektedir.”²¹

Önemli noktalardan biri de şehre gelen suda kolibasili miktarının fazla olmasıdır. Bu halkın sağlığını tehdit etmektedir. Şirketin masraftan kaçınması bu duruma sebebiyet vermiştir. Osman Nuri Ergin bu konuda da öneriler sunmaktadır:

“Mukavelenin diğer bir maddesi ise Terkos'da kurulmuş filtre havuzlarının iptal edilerek Kağıthane sırtlarında son sistem süzme havuzları yapıp şehre temiz su dağıtılması gerekliliğiyle ilgilidir. Şirket Terkos Gölü ve Kızıl Dere'nin ağzından bir kilometre yüksekliğe kadar olan mahalden su almayı taahhüt etmiştir. 1303 tarihli bir mukavelede suyun bozuk

19 Osman Nuri, “İstanbul'da Anonim Şirketler Karşısında Şehrin Hakkı ve Vazifesi”, 132-142.

20 Osman Nuri, “İstanbul'da Anonim Şirketler Karşısında Şehrin Hakkı ve Vazifesi”, 132-142.

21 Osman Nuri, “İstanbul'da Anonim Şirketler Karşısında Şehrin Hakkı ve Vazifesi”, 132-142.

olduğu belirtilmiştir. Şirketin içilebilecek suyu şehre dağıtma zorunluluğu diğer maddede geçmektedir. Sular temiz menbalardan toplanacak ve klor oranı miligramda 15'i geçmeyecek, suda tortu olmayacaktı. Lakin yetersiz bir süzgeç ve süzme havuzu hatta bazen de hiç havuzdan dahi geçmeyerek suyun şehre ulaştırılması yüzünden suda sıkıntılar mevcuttu. Kağıthane havuzunun açılış töreni yapıp suları incelendiğinde suların kirli olduğu ortaya çıktı. Göl suyunda santimetre küp içinde 4300, ilk süzmeden sonra 3000, tam süzmeden sonra ise 600 bakterinin kaldığı tespit edildi. Suda kolibasili mevcuttu. Su havuzları sıhhi ve fenni kurallara uygun olmalıydı. Şirket bu konuda masraftan kaçıp halkın sağlığını tehlikeye atmıştı. Süzme havuzlarının sağlığa uygun olması için masraftan kaçınmayıp su teşrih sahası genişletilmeli, Kağıthane süzme havuzundaki sıkıntılı zamanlarda gölün suyunu direk şehre dağıtan vana açılırken halka haber verilmeli, su tahlilleri sürekli yapılmalı, Terkos Gölü'nü kirlilikten kurtaracak tedbirler alınmalı, süzme havuzlarının kumları temizlenmeli, emanetin istekleri yapılmalıydı.”²²

Şirketten talep edilen diğer maddeler de aşağıda sıralanmıştır:

“Diğer bir konu ise mukavelede yer alan şirketin her metre küp su başına yirmi para aidaat vermesi karardır; aslında şirket 40 para vermeli ve toplam bu para senelik 40.000 liradan aşağı olmamalıdır.

Yeni bir mukavele yapılacağından dolayı gelecekteki hususların da ele alınması gerekmektedir. Bunlar; şirketin çalışanlarının altı ay içinde Türklerden oluşacağı, Avrupa’da kabul gören yeni su saatlerinin kullanılmaya başlanacağı, şirketin döşeyeceği boruların her kilometresi için emanete 100 kuruş ödeyeceği, şirketin suyun her metre küp satışında emanete senelik 20.000 liradan az olmamak üzere para vereceği, cadde ve sokaklarda su yollarının tesviyesi halinde su yollarının değiştirilmesi gerekirse inşaat masrafinin şirketçe karşılanacağı gibi maddelerdi.”²³

Osman Nuri Ergin’in yukarıda yapmış olduğu tespitler; su şirketlerinin verimli çalışmadığını, hizmet vermekten ziyade tamamen kendi çıkarlarını gözetmeye başladıklarını göstermesi açısından önemlidir. Ergin, “Halkın bizde Batı’da olduğu gibi rahat bir şekilde elektrik, gaz ve su gibi ihtiyaçları şirketten dolayı karşılanamamaktır.” der. Şirketlerin evlere su getirememesini, suyun çoğu zaman bitmesini, çok pahalı ve kirli olmasını eleştirir. En önemlisi de bu durumlara; suların klorlanması, su borularının genişletilmesi ve su haznelerinin yapılması gerektiği şeklinde çözüm önerileri getirir. Cumhuriyetin ilk yıllarında, bu şekilde eleştirel bir bakış açısıyla bazı aksaklıkların saptanıp düzeltilmeye çalışılması şehir yönetimi ve belediyecilik açısından önem arz eder. İmtiyazlı şirketlerin kendi yararlarını gözetmesi, belediyeyi düşünmemesi ve başına buyruk davranması; ileriki yıllarda şirketlerin devlet tarafından alınmasıyla sonuçlanacaktır.

22 Osman Nuri, “İstanbul’da Anonim Şirketler Karşısında Şehrin Hakkı ve Vazifesi”, 132-142.

23 Osman Nuri, “İstanbul’da Anonim Şirketler Karşısında Şehrin Hakkı ve Vazifesi”, 132-142.

İstanbul'da Su İle İlgili Yapılan Çalışmalar

1924'e gelinceye kadar İstanbul Belediyesi'nin şehir sularıyla herhangi bir alakası yoktu. O zamanlarda Kırkçeşme ve Halkalı sularıyla bu sulara ait bent ve mecralar Evkaf İdaresi tarafından yönetiliyordu. Su ile ilgili tam manasıyla bir şeyler yapılana kadar sadece Kanlıkavak Suyu demir borularla Baltalimanı'na, Kayışdağı ve Çamlıca suları da Kadıköy- Üsküdar civarına getirilebilmiştir. Kanlıkavak Suyu için 9.996, Kayışdağı Suyu için 63.533 ve Çamlıca suları için de 49.456 lira yani toplam 222.481 liralık bir masraf yapılmıştır. Bunların dışında yalnız Bakırköyü'ne su getirmek için alınan borular buralarda kullanılmıştır.²⁴

İstanbul'un sularının idaresi kararı TBMM'nin kararıyla 341 yılından itibaren Evkaf İdaresi'nden alınıp Şehremaneti'ne verilmiştir. O tarihten sonra şehrin suları Umur-ı Meyahiye tarafından fenni ve sıhate uygun bir biçimde suyolları ve sebillerin geneli kısmen ya da yeniden tamir edilmiş ve eski su boruları değiştirilmiştir.²⁵

1924'te Makriköy Çeşmesi'ne su getirilmiş ve Sipahi Çeşmesi inşaatı gerçekleştirilmiştir.²⁶ 1925 yılında ise aşağıda sıralanmış olan tamirat ve çalışmalar yapılmıştır.

Su yollarıyla ilgili yapılan çalışmalar:

Aksaray'da Şermin Çavuş Suyu tamiri, Taş Kasap'ta ana su yolu tamiri, Azap Kapı'daki, Taksim su yolu tamiri, Beyoğlu'nda Cezayirli Hasan Paşa su yollarının tamiri, Koca Mustafa Paşa Cami cari su yolunun tamiri, Unkapı'na akan su yollarının tamiri, Yedikule civarına akan su yollarının tamiri, Edirnekapı dahilinden geçen ana su yollarının tamiri, Yedikule ve Samatya cihetine akan su yollarının tamiri, Anadolu Hisarı su yollarının tamiri, Cerrahpaşa su yolunun tamiri, Fatih ana su yolunun tamiri, Eyüp'te Bahariye Caddesi ana mecrası su yolunun tamiri, Haric-i surda Bayram Paşa su yolları tamiri, Koca Mustafa Paşa'da Kanlı Sokak su yolunun tamiri, Erenköy Seyit Paşa Çeşmesi su yolunun tamiri, Hacı Mansur Sokağı'nda Kağıthane menba suyu yollarının tamiri, Taşdelen menba su yolu tamiriyle sıhhi surette akışın sağlanması, Bozdoğan Kemerinden akan su yolları tamiri, Hekimoğlu Ali Paşa su yolları tamiri, Paşabahçe su yolları tamiri, Bank-ı Osmani bitişiğindeki su yolları tamiri, Edirnekapı su yolları tamiri, Mirgün'de Reşit Paşa Mahallesi'ndeki su yolunun tamiri, Benlizade Raşit Efendi Vakfı su yolunun tamiri, Bayezit su yolunun Çukurhan mevki 600 metrelik dolma mecranın tahliye tamiri, Cendere ile Burgaz arasındaki Kağıthane menba su yollarının tamiri, Küçükköy su yolları tamiri, Kasımpaşa su yolları, Pangaltı'da hamam arkasında Acı su yolu, Tünel meydanındaki Taksim su yolları, Haric-i surda beylik su yolları, Kadurga'ya akan su yolları, Küçük Pazar su yolları, Nişanca cihetine akan su yolları, Topkapı'da Ahmet Paşa Cami su yolları, Süleymaniye su yolları, Şehzade İmaret su yolları.²⁷

24 Osman Nuri, "İstanbul Belediyesi'nin Yedi Senelik İcraat ve İmaratı", *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 45, (1928), 517-532.

25 "İstanbul Suları", *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 19, (1926), 281.

26 "Mazbata-ı Cevabiye Üzerine Amiz Beyefendi'nin İzahnameleri" *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 4, (1340), 83.

27 "İstanbul Suları", *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 19, (1926), 281-283.

Çeşmelere suyun getirildiği su yollarında da zamanla gerçekleşen ya da dış etkenlerden kaynaklanan bazı tahribatlar neticesinde tamiratlara ihtiyaç duyulmuştur. Çeşme su yollarıyla ilgili yapılan çalışmalar şunlardır:

Aksaray Tramvay Caddesi Çeşme su yolunun tamiri, Aksaray- Sülüklü Çeşmesi 'nin su yolunun tamiri, Salkım Söğüt Çeşmesi su yolu tamiri, Yenibahçe Hastahanesi bitişiğindeki çeşme su yolunun tamiri, Şehremaneti Dibek Çeşmesi su yolunun tamiri, Cerrahpaşa civarında Üç Çeşme su yolunun tamiri, Kaba Sakal'daki çeşmelere akan ana su yolu tamiri, Hobyar Çeşmesi su yolunun tamiri, Saraçhane başındaki çeşme ana su yollarının tamiri, Aksaray'da İsmail Ağa Mahallesi 'ndeki çeşme su yolunun tamiri, Yeni Tevkiyhane arkasındaki çeşmeler su yolunun tamiri, İshak Paşa civarına akan su yolunun tamiri, Alemdar Caddesi 'ndeki Hamidiye Sebili su yolunun tamiri, Bayezid Meydanı 'na nazır çeşme su yolunun tamiri, Eyüp'te Düğmeciler Çeşmesi su yolunun tamiri, Sofiler Çeşmesi su yolunun tamiri, Ali Fakih Mahallesi 'ndeki Kasap Aziz Çeşmesi su yolunun tamiri, Aksaray'da Acı Çeşme su yolunun tamiri, Akbıyık Çeşmesi su yolunun tamiri, Cerrahpaşa Kürkcübaşı Çeşmesi su yolunun tamiri, Kızıltoprak'ta Selami Çeşmesi su yolunun tamiri, Alaca Hamam'daki Acı Çeşme su yolunun tamiri, Küçük Mustafa Paşa'da Cibali ve Çınar Çeşmeleri su yolunun tamiri, Beyazıt'ta Emin Bey Mahallesi çeşme su yolunun tamiri, Sultan Süleyman Çeşmesi su yolları tamiri, Eyüp'te Çarşıbaşı'ndaki çeşme su yolunun tamiri, Yenikapı'da Soğancılar içindeki çeşme su yolunun tamiri, Topçular Cami'ne akan çeşme su yolunun tamiri, Haric-i Surda Ebusuud Vakfı çeşme su yolunun tamiri, Cerrahpaşa'da CambaziyeÇeşmesi su yolunun tamiri, Beylerbeyi'nde Hacı Hesna Hatun Çeşmesi su yolları tamiri, Kanlıca su yolları tamiri, Ortaköy'de Feriye Çeşmesi su yolları tamiri, Yüksek Kaldırım Çeşmesi su yolları tamiri, Arnavutköy Çeşmesi su yolunun tamiri, Zeynel Abidin Vakfı Çeşmesi su yolunun tamiri, Uzun Yusuf Mahallesi 'nde İbrahim Ağa Çeşmesi su yollarının tamiri, Salma Tomruk Çeşme su yolunun tamiri.²⁸

Suyun halka ulaştırılmasında son basamak olan çeşmeler gerek işlevleri gerekse mimari özellikleri bakımından önem taşır. Daha önceki dönemlerde yapılmış olan çeşmelerden tadilat ve tamirat isteyenlerin bakımı yapılmış, ihtiyaç dahilinde de yeni çeşmeler inşa edilmiştir:

Yusuf Paşa Çeşmesi tamiri, Vefa'da Sabunhane Çeşmesi tamiri, Halıcılar Çeşmesi tamiri, Halıcılar Çeşmesi tamiri, Kabasakal'daki iki çeşme yolunun tamiri, Bayezit'ta Mercan Ağa Cami su yolunun çeşmesi, Horhor Çeşmesi tamiri, Mirgün Çeşmesi tamiri, Boyacıköy Çeşmesi tamiri, Hoca Paşa Çeşmesi tamiri, Yedikule Narlıkapı Çeşmesi, Yıldız civarında Dikilitaş'a Kağıthane menba sularından Cumhuriyet ve Halk Çeşmeleri namıyla iki yeni çeşme inşası, Üsküdar'da Nuh Kuyusu Caddesi'ne yeniden çeşme inşası, Kumkapı'da Nişancı Cami bitişiğine yeniden çeşme inşası, Küçük Mustafa Paşa'da Cerrah Ali Bey Caddesi'ne yeni Cumhuriyet Çeşmesi inşası, Sarıyer'de yeni çeşme inşası, Atpazarı'nda Çırçır Mahallesi'ne yeniden çeşme inşası, Sultan Ahmet'te Mahmut ana çeşmesi, Eyüp'te Kuru Çeşme, Eyüp'te Hayrettin Paşa Çeşmesi, Küçük Pazar'da Kible Çeşmesi, Nur-ı Osmaniye Cami Çeşmesi, Kuzguncuk'ta Selim Efendi Çeşmesi, Beylerbeyi'nde Hamit-i Evvel Çeşmesi, Beylerbeyi'nde Abdullah Ağa Çeşmesi, Çengelköyü'nde Kavas Başı Çeşmesi, Kuzguncuk Çeşmesi, Canfeda Hatun Çeşmesi, Dolmabahçe Çeşmesi, Nişantaşı'ndaki Osman Bey civarında Kağıthane menba suyuna yeniden çeşme inşası.²⁹

28 "İstanbul Suları", 281-283.

29 "İstanbul Suları", 281-283.

Osmanlı döneminde isale hatlarıyla şehre su getirilmiştir. Bu yolla şehre getirilen sular belli bölgelerde inşa edilen ve adına maksem denilen merkezlerde toplanmış ve bu maksemlerden de suyun, su dağıtma sandığı ve değişik çaplardaki lüle'ler (boru) ile çeşmelere ve değişik yapılara su dağıtımını sağlanmıştır.³⁰ Zarar gören ve eskiyen borular tamir edilmiştir:

Üsküdar 'da Mihrişah su yolunun bir kısmının büyük borularla değiştirilmesi, At Pazarı Kemerî üzerinden geçen kalın su borularının tamiri, Laleli 'ye cari ana çeşme su yolunun kısmen boruyla değiştirilmesi, Süleymaniye Caddesi 'ndeki künk su yolunun büyük boruyla değiştirilmesi, Küçük Çamlıca menba su yolu yeniden boru döşenmesiyle suyunun sıhhi surette isalesi, Koca Mustafa Paşa 'da Bakırcılar Çeşmesi 'nde su yolunun yeni boruyla döşenmesi, Maçka 'da Valide Çesmesi su yollarının demir dökme boruyla değiştirilmesi, Teşvikiye Caddesi 'ne akan su yollarının dökme demirboruyla değiştirilmesi, Sultan Ahmet ve Nur-ı Osmaniye su yollarının demir dökme boruyla döşenmesi, Laleli su yollarının demir dökme boruyla değiştirilmesi, Ayvansaray Caddesi su yollarının demir dökme boruyla değiştirilmesi, Kadıköy çeşmeleri yollarının demir dökme boruyla değiştirilmesiyle işlemeyen sekiz çeşme ile yeniden inşa olunan on adet çeşmeye su isalesi, Beyazıt 'ta Kağıtçılar 'da işlemez durumdaki çeşmeye su isalesi, Beyazıt 'ta Yahni Kapan Çeşmesi su isalesi, Cağaloğlu çeşmeleri kullanılmaz durumdaydı-suyu isale olundu, Rami 'de Busenak Mahallesi 'nde yenilenmiş çeşmeden su isalesi.³¹

Sayılan başlıklar dışında da tamirat ve inşa çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalar aşağıda sıralanmıştır:

Kırkçeşme sularının ana salma mecrasının tamiri, Salkım Söğüt Caddesi 'ndeki çeşme haznesi su yolunun tamiri, Süleymaniye yangın musluğu su yolunun tamiri, Alemdar Çeşmesi su yolunun tamiri, Bozdoğan Kemerî 'ndeki kütüklerin tamiri, Cendere Fabrikası 'nda su elektrik tesisatı tamirâtı, İtfaiye Garajı 'na su isalesi, Şehzadebaşı yangın havuzları tamiri, Aksaray Baki Efendi Caddesi, Beylerbeyi 'nde Hamid-i Evvel Şadırvanı, Çengelköyü 'nde Köy Cami Şadırvanı, Ayvad Bendi, Güzelce Kemer, Bakraç Dere, Şehremini 'nde Dibek Çeşmesi yangın musluğu isalesi, Fatih 'te Leblebiciler Terazisi, Eğrikapı 'daki su maksemi Beyazıt merkezi ittisalindeki terazi tamiri, Eyüp Eski Yeni Caddesi 'ndeki su terazisi tamiri, Fatih su terazisi su yolunun tamiri, Galata 'daki cami havalisinde inşa olunan helalara su isalesi, Şehzade su haznesinin tamiri, Ayvansaray Terazisi tamiri.³²

Yine 1925 yılında Kanlıkavak Suyu'nun şebekeye dağıtılacağı depoya getirilme çalışmaları sona ermiştir.³³ 1926 yılında da birçok çeşme, su yolu tamiri ve inşası, bazı yerlere yeniden su borusu döşeme gibi işlerle birlikte Boğaziçi, Mezbağa, Kalfaköyü, Bahçeköyü gibi yerler civarında 56 tamir, inşa ve ıslah çalışması gerçekleştirilmiştir. 4 Hamidiye, 9 Vakıf Suyu

30 “Osmanlı Dönemi Su Yapıları.”Restoraturk, erişim 15 Şubat 2020, <http://www.restoraturk.com/index.php/mimarlik/319-osmanli-donemi-su-yapilari>

31 “İstanbul Suları”, 281-283.

32 “İstanbul Suları”, 281-283.

33 “Cumhuriyet Çeşmesi, Kanlıkavak Suyu'nun Resm-i Küşad”, *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 14, (1341), 75.

çeşmesi yapılmış ve iyileştirilmiş; Mahmudiye bendi onarılmış, su keşif çalışmaları meydana getirilmiş ve vakıf suları şebeke haritası tamamlanmıştır.³⁴

1928 yılında ise Kayışdağı Suyu'nun ilk kısmı tamamlanmış ve parası tamamen verilmiş; ayrıca Çamlıca sularının Üsküdar'a ulaştırılma çalışmaları devam etmiştir.³⁵ Evkaftan devralınan su bentleri ve suyollarının ıslahına başlanmıştır.³⁶

Yukarıda verilmiş olan bilgiler 1924-1928 yılları arasında İstanbul'da su konusunda yapılan tüm inşa ve yenileme faaliyetlerini göstermesi açısından önemlidir. Cumhuriyetin ilk yıllarında birçok çeşme ve su yapısı inşa edilmiş eskiler de tamirat görmüştür. Bunun dışında su yolları, su terazileri yapılmış, zarar görenler de değiştirilip yenilenmiştir.

Ayrıca sıralanan veriler 20. yüzyılın ilk yarısında İstanbul'da bulunan su yolları ve su yapılarının nerelerde olduğunu göstermesi, durumlarını belirtmesi açısından hem şehircilik hem sanat tarihi yönüyle önemlidir ve bu bilgiler yapıların günümüzde var olup olmamaları ve sağlık durumları konusunda bizlere karşılaştırma yapma olanağı sunar.

İstanbul'da Su Yapıları

İstanbul'da gerek Bizans gerekse Osmanlı döneminden kalma su yapıları mevcuttur. Bu yapılardan bazıları tamir ve tadilat görenek kullanılmaya devam etmiştir. Bunun yanında ihtiyaca göre yeni su yapıları inşa edilmiştir. Bu yapılardan biri de çeşmelerdir. Dergide yer alan 11 Ekim 1925 tarihli yazıda son zamanlarda şehremanetin 20 kadar yeni çeşme yaptırdığından bahsedilmiştir. Bu çeşmelerden 7'si Kadıköy'de, 1'i Nişantaşı'nda, 1'i Kadırga'da, 5'i Nuhkuyusu'nda, 1'i Kumkapı'da, 1'i Çırçır'da, 1'i Dolmabahçe'de, 1'i Ortaköy'dedir.³⁷ Yine aynı yıl yayınlanmış bir istatistik listesinde İstanbul'da o tarihte toplam 817 çeşmenin bulunduğu belirtilmektedir. Bu çeşmelerden 79'u Üsküdar Şubesi'nde, 8'i Bakırköy, 138'i Beyazıt, 170'i Beyoğlu, 65'i Hisar, 258'i Fatih, 39'u Kadıköy ve 60'ı Yeniköy İdaresi'ndeydi. Adalar Şube-i İdaresi'nde hiç çeşme bulunmamaktaydı.³⁸ Bu veriler su kaynaklarının ve yerleşimin nerelerde daha yoğun olduğunu yorumlayabilmemiz açısından da önemlidir. Verilere baktığımızda Beyoğlu, Fatih ve Beyazıt'ta çeşme sayısının daha fazla olduğunu görüyoruz.

O dönemde açılışı yapılan çeşmelerden bahsedecek olursak bunlardan biri 15 Ekim 1925'te tarihinde Şehremini Emin Bey, Bahriye Kumandanı Celal Bey ve Erkan-ı Harbiye Reisi Ziya Bey öncülüğünde açılışı yapılan Ayaskapı'da inşa edilmiş olan Cumhuriyet Çeşmesi'dir.³⁹ Bir diğer çeşme ise 29 Ekim 1925'te açılışı yapılmış olan Kayışdağı Suyu'nun ilk çeşmesidir.⁴⁰ Kayışdağı Suyu'nun Kadıköy'e nakli sırasında su Erenköy'den geçirilirken Erenköy halkı köylerinde bir çeşmenin yapılmasını şehremanetinden rica etmiş, şehremaneti de bu isteği kabul

34 "İhsayı Kısım", *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 30, (1927), 345.

35 Muhiddin[Üstündağ], "Cemiyet-i Umumiye-yi Belediye", *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 42, (1928), 328

36 Muhiddin[Üstündağ], "Cemiyet-i Umumiye-yi Belediye", *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 42, (1928), 331

37 "Buz Fabrikası, Şehir Çeşmeleri", *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 14, (1341), 74.

38 "İstanbul'a Ait Mühim Bir İstatistik", *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 16, (1341), 168

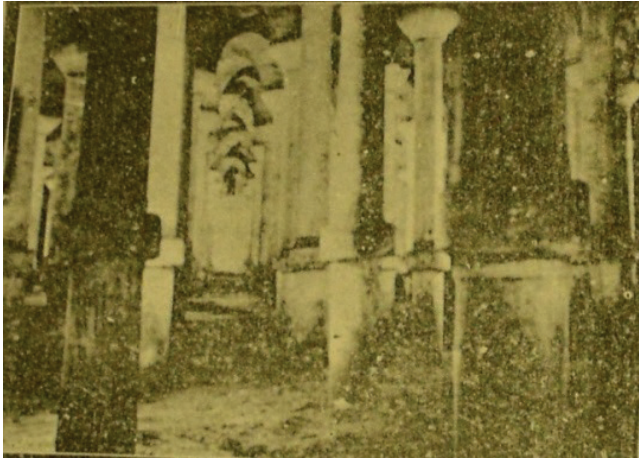
39 "Cumhuriyet Çeşmesi, Kanlıkavak Suyu Resm-i Küşadı", *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 14, (1341), 75.

40 "Kayışdağı Suyu'nun İlk Çeşmesinin Resm-i Küşadı", *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 15, (1341), 131.

ederek Erenköy'e bir çeşme inşa ettirmiştir. Erenköyü muhtarı çeşmenin açılış konuşmasında çeşmeye Şehremini Beyefendi'nin ismini verdiklerini belirtmiştir. Diğer çeşme ise 25 Ekim 1925 senesinde Rami Boşnak Mahallesi'nde açılış töreni yapılmış olan Rami Çeşmesi'dir. Bu çeşme 4 metre yüksekliğinde, iki cephesinden su akan; ayrıca büyük bir yangın musluğuna da sahip bir yapıydı. Çeşmenin suyu 1200 metreden getirilmiş ve çeşme için 3700 lira harcanmıştı. Mahalle halkı çeşmenin açılışından duydukları memnuniyeti göstermek amacıyla bir ziyafet düzenlemişlerdi. Rami halkı namına konuşma yapan Kadir Bey konuşmasında, mazideki yönetimlerin diğer ahaliler gibi kendi köy ahalilerini de ihmal ettiğini fakat Cumhuriyet idaresiyle ihtiyaçlarının dikkate alındığı belirtmişti.⁴¹

Bir diğer su yapısı ise sarnıçlardı. Dergide yer alan 1341 tarihli Mehmed Ziya'ya ait makalede Laleli'deki caminin önünden Marmara'ya doğru uzanan alanda bir sarnıcın olduğundan söz edilmiştir. Bu sarnıcın zarif başlıklara sahip 70 kadar sütunu vardır; ancak bilgisiz kişiler yüzünden zamanla pislik ve süprüntülerle dolmuştur. 1332 tarihinde Harita Mühendisi Necip Bey ile İstanbul sarnıçları hakkında eser neşretmiş olan Mösyö Asterigovski durumu tetkik etmiş ve sarnıçla ilgili bir rapor hazırlamışlardır. Sarnıcın üstünün bahçeye dönüştürülmesi, içinin de temizlenmesi teklif edilmiş ama uygulamaya konamamıştır.⁴²

Bahsi geçen bir diğer sarnıç ise Binbirdirek Sarnıcı'dır (Fotoğraf 1). Direklerinin çokluğundan dolayı sarnıca bu isim verilmiştir, ancak gerçekte 224 direğe sahiptir. Tarihi adı Filoksenos'tur. Sarnıç 1925 senesinde Şehremini'nin çalışmalarıyla elektrikle aydınlatılmıştır.⁴³

Fotoğraf 1: Binbirdirek Sarnıcı, İstanbul Şehremaneti Mecmuası 15, 147.

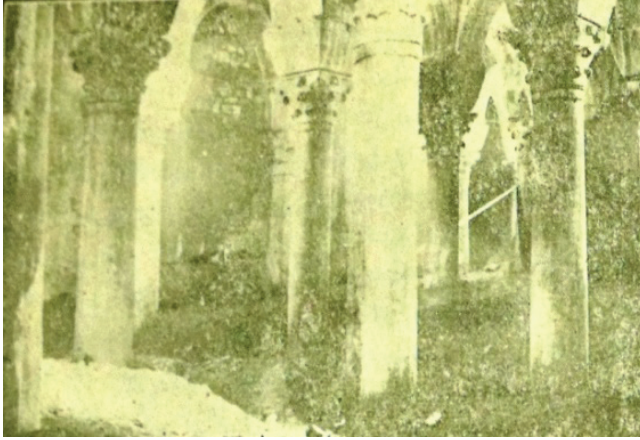
Şerefiye Sokağı (Kadim Teodosyus) Sarnıcı da İstanbul'un önemli sarnıçlarından

41 "Rami Çeşmesi'nin Kışad Merasimi", *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 17, (1926), 225.

42 "Mehmed Ziya, "İstanbul'un İmar ve Tezyini", *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 9, (1341), 242.

43 "Binbirdirek Sarnıcı", *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 15, (1341), 147.

(Fotoğraf 2). Sarnıç Şehremaneti binası önünden Pierre Loti Caddesi'ni inerek ulaşılan Şerefiye Caddesi üzerindeki emanet binasının bitişiğinde, emanet bahçesinde bulunmaktadır.42,5 metre uzunluğunda ve 25 metre enindedir. Beyaz mermerden yapılmış gösterişli 32 sütuna sahiptir. Eskiden 27 pencereden ışık almaktayken zamanla değişiklikler yapılmış ve pencereler duvarla örtülmüştür. Şehremini Emin Bey'in gayretleriyle sarnıç elektrikle aydınlatılmıştır. Sarnıcın üstünde bir bahçe ile daire şeklinde üç menfez açtırılmıştır. Sarnıca ışık buradan girmekte ve sarnıçtaki hava akımı bu yolla sağlanmaktadır. Süprütülük haline gelmiş bu yapının düzenlenmesi için Emin Bey çalışmalarında bulunmuştur.⁴⁴

Fotoğraf 2: Şerefiye Sokağı Sarnıcı, İstanbul Şehremaneti Mecmuası 16, 167.

Su kuleleri, yangın havuzları da bahsi geçen diğer su yapılarıdır. Malumdur ki İstanbul çağlar boyunca birçok yangına şahitlik etmiş bir şehirdir. Yangın anında sağlıklı müdahalede bulunabilmek için değişik çözümler üretilmiştir. Küçük şehirlerde su otomobilleri, motorlu tulumbalar kullanılabilecekken büyük şehirlerde sağlam bir itfaiye teşkilatının olması gerekliliği kabul görmüştür. Haydar Bey'in çalışmalarıyla İstanbul sağlam bir yangın ordusu kurulmuş ve suyun olmadığı zamanlarda itfaiyenin yararlanabilmesi için Beyazıt'a bir havuz ve havuzun altına da bir su deposu yapılmıştır (Fotoğraf 3). Beyazıt Havuzu'nun açılış töreni Şehremini Muhittin Bey, Ankara Şehremini (İstanbul eski şehremini) Hakkı Haydar Bey, Ankara ve İstanbul Şehremaneti erkanı ve belediye azalarının katıldığı bir törenle 27 Mart 1926'da yapılmıştır. Açılış töreni esnasında havuzun irili ufaklı 50 fiskiyesinden aynı anda 4,5 metre yüksekliğe sular fıskırmaya başlayıp görsel şölen gerçekleştirilmiştir.⁴⁵

44 "Şerefiye Sokağı Sarnıcı", *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 16, (1341), 167.

45 "Beyazıt Havuzu'nun Resm-i Küşadı", *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 20, (1926), 289.

Fotoğraf 3: Sonradan Açılışı Yapılan Bayezid Havuzu, İstanbul Şehremaneti Mecmuası 20, 289

Su kuleleri de önemli su yapılarıdır. Suyu depolamak ya da suya basınç vermek amacıyla kullanılmaktadırlar. Sütlüce'deki soğuk hava deposu ve buz fabrikasının çatısında bulunan iki su kulesi son derece dikkate değerdir (Fotoğraf 4). Kulelerin yüksekliği çatıdan itibaren 13 metredir ve her kule içinde 30 metre küp su barındırmaktadır.⁴⁶

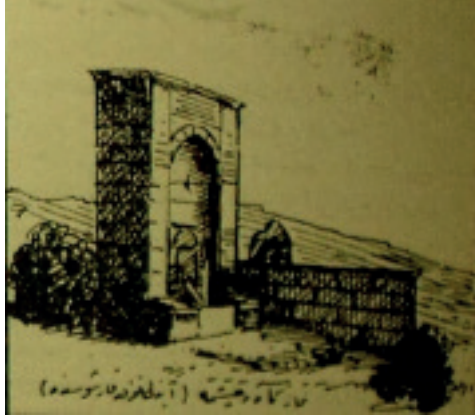
Fotoğraf 4: Soğuk Hava Deposu Su Kuleleri, İstanbul Şehremaneti Mecmuası 26, 90.

Dergide Osmanlı dönemine ait bazı tarihi su yapılarından da bahsedilmiş ve bu yapılarla ilgili fotoğraflar ve çizimler de verilmiştir.

Okmeydanı ile ilgili bir makalede, Okmeydanı'nda eskiden ok atıcılarına ait altı kuyusu ve bir sarnıcı olan bir dergahın olduğu ancak o yıllarda dergahın yalnızca bir minare, bir su haznesi ve yıkık dökük duvarlarının kaldığı, bu ok atma sahasının ait olduğu makam tarafından kiralandığı, kiralyanların da Kulaksız'da Gazi Sinan Paşa Vakfı'na, yine Kulaksız'da Haşimi

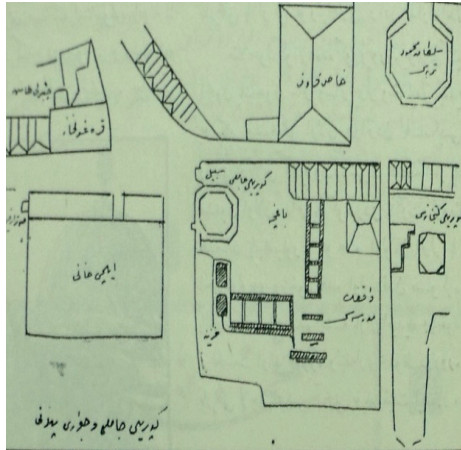
46 “Fabrika Binası ve Makine Aksanı”, *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 12, (1341), 424.

Osman Efendi Çeşmesi'ne, Yeni Çeşme'ye ve birkaç çeşmeye giden suları tarlalarını sulamak için zaman zaman kullanıp suyu kestikleri anlatılmıştır. Yine Piyale Paşa tarafında 1201 tarihini taşıyan Sultan Ahmet Çeşmesi ve çeşmenin üzerindeki zarif namazgah da bu alandaki önemli yapılardandır (Çizim 1).⁴⁷

Çizim 1: Namazgah ve Çeşme, İstanbul Şehremaneti Mecmuası 34, 597.

Şehrimize Ait Kıymetli Vesikalar adlı yazıda⁴⁸ ise Köprülü Kütüphanesi'nde bir su yolları haritası olduğu ve bu haritada hamam, cami, sebil gibi birçok mimari yapının çiziminin yer aldığı (Çizim 2-3) ancak birçok önemli yapının son çeyrek asırda yıkıldığı ve o yapıların da ne bir planının çizildiği ne de bir fotoğrafının çekildiği anlatılmıştır.

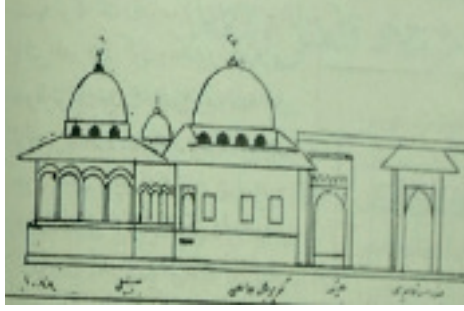

Çizim 2: Köprülü Cami Sebili, İstanbul Şehremaneti Mecmuası 32, 457.

47 Ahmet Süheyl, "Okmeydanı Park Olamaz mı?", *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 34, (1927), 594-597.

48 Ahmet Süheyl, "Şehrimize Ait Kıymetli Vesikalar", *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 32, (1927), 454-459.

Çizim 3: Köprülü Cami (sebil solda), İstanbul Şehremaneti Mecmuası 32, 456.

Türk Ev Mimarisi başlıklı yazıda⁴⁹ ise Anadolu Hisarı'ndaki Amca Hüseyin Paşa Yalısı'nda ortada bulunan selsebil ve havuzun fotoğrafı verilmiştir (Fotoğraf 5).

Fotoğraf 5: Amca Hüseyin Paşa Yalısı Selsebil ve Havuzu, İstanbul Şehremaneti Mecmuası 36, 73.

Görürüz ki, İstanbul; çeşme, sarnıç, su haznesi, kuyu, depo, havuz, su kuleleri gibi birçok su yapısına sahip bir şehirdir. 1924-1928 yılları arasında İstanbul'da bulunan yapıların sayıları ve bilgileri şehircilik ve sanat tarihi açısından önem arz eder. Korunmayıp zarar görmüş yapıların neden bu hale geldiğiyle ilgili eleştirilerde bulunulması ve bunların düzeltilmesine yönelik yapılan çalışmalar, belediyenin tarihi yapılara verdiği önemi gözler önüne serer.

Konya'da Su

Konya, dergide İstanbul dışında sıkça bahsedilmiş olan vilayetlerden biridir. 1926'da yayımlanmış olan bir makalede Konya'da elektrik tesisatı yapıldığında bunun neler için faydalı olacağından söz edilmiş ve en büyük faydasının elektrik değirmenleri tesisi konusunda olacağı düşünülmüştür. Bununla ilgili yabancı şirketlerin görüşü alınmış ve bir plan hazırlanmıştır.

49 Ahmet Süheyl, "Türk Ev Mimarisi Hakkında Birkaç Söz", *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 36, (1927), 732-737.

Kayadibi Değirmenleri arasında Meram Çayı'ndan istifade edilerek 34 metre yüksekliğinde bir bent yapılacağı ve 3-4 km kanalla da ayrıca 500 kilovat alınacağı kararlaştırılmıştır.⁵⁰

Bir diğer mesele de şehre yeteri miktarda su temin edilmesini sağlayacak bir tesisat yapma zorunluluğudur. Yapılan hesapta her nüfusa 24 saatte 70 litre su gerektiği ve gelen suyun bu miktara ulaşmadığı görülmüştür. Mevcut kaynaktan gelen suların tatlı kaynağın suyu tahlil sonucu içilebilecek nitelikte ve Çayırbağı Suyu'yla aynı ayarda olduğundan buradan saniyede 30 litre su getirtecektir.⁵¹

Dergide İstanbul dışında su konusunda bilgi verilen tek şehir Konya olmuştur. Konya'da bulunan Meram Çayı ve Çayırbağı Suyu'ndan bahsedilmiştir. Suyun elektrik üretiminde kullanılması önerisi de dikkate değerdir.

Batı'da Su ve Su Konusundaki Görüşler

İstanbul'un iktisadi ve imari gelişimi için yapılacak çalışmalarda Batılıların fikirlerine de önemle başvurulmuştur. Örneğin 325 senesinde üç haftalığına fikir alınmak üzere İstanbul'a davet edilmiş olan Paris Belediyesi Baş Mimarı Mösyö Bovar tarihe ve mimariye zarar vermeden sokakların, bahçelerin, suların temizlenmesi önerisinde bulunmuştur.⁵² Batı'da suyun temizliğine son derece önem verilmekteydi. Dergide 1925 yılında Budapeşte Darülfünunu'nda J. Fondarayı tarafından suların tetkiki hakkında neşredilmiş bir yazıdan bahsedilmiştir.⁵³ Bu yazıda suların kirliliğinin hangi yöntemle tespit edildiği anlatılmıştır. Bu yönteme göre 18 cm boy ve 18 mm yarıçapındaki bir cam borunun üçte birlik kısmına kadar muayene edilecek su konarak on saniye müddetle su çalkalanmalıdır. Sonuçta üzerinde oluşan kabarcıkların adedi ve devamlılık süresi o suyun kirlilik derecesini gösterecektir.

Bir başka yazı ise Amerika'da su dağıtımı usulleri ile ilgilidir. Alanında uzman 20 komite yani 300 kişi bir araya gelerek bu eseri oluşturmuşlardır. Bu çalışmaya göre, 100 metre küp suyun içinde kolibasili oranı biri geçemeyecektir. 3000'den fazla merkezde 3.750.000.000 galon suya klor koyulmuştur. Hastalığa neden olabilecek mntıkların sularına da iyot eklenmiştir. Ayrıca 1924 senesinde Amerika'da on bin su dağıtım müessesesi mevcuttur ve Amerika'daki su sarfiyatı İngiltere'dekinden daha fazladır. Kişi başına düşen günlük su sarfiyatı tutarı ise 360 liradır.⁵⁴

Paris suları hakkında da önemli bilgilerle karşılaşılıyor. Paris'te sular üç şekilde temin edilmekteydi. Sular öncelikle bahçe kuyularından, ikinci derecede kemerler vasıtasıyla gelen kaynak sularından, üçüncü derecede ise çeşitli kurumlar tarafından makine yardımıyla Sen Nehri'nden alınmaktaydı. Bütün bu tesisat 3800 hektarlık bir alana kurulmuş 600.000 nüfuslu Paris şehrine günlük 8000 metre küp su vermekteydi ki ücret olarak nüfus başına 16 lira

50 "Konya'da Elektrik Tesisatı ve Su Meselesi", *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 26, (1926), 100.

51 "Konya'da Elektrik Tesisatı ve Su Meselesi", *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 26, (1926), 101.

52 Bovar, "Mülâhazat-ı İbtidaiye", *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 6, (1341), 139.

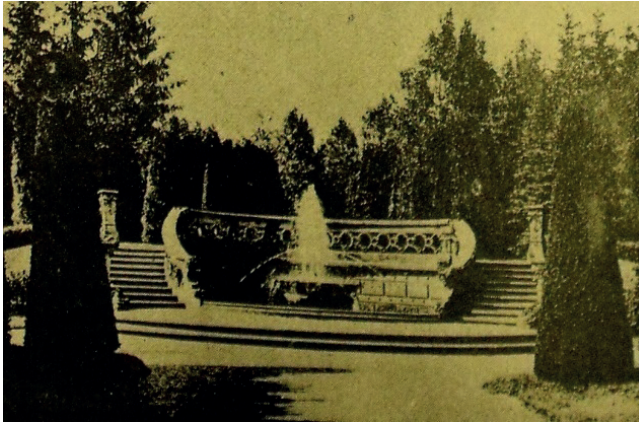
53 "Suların Muayenesi", *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 28, (1926), 213.

54 "Su Tevziyatı", *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 29, (1927), 290.

isabet ediyordu. Bu durum Birinci İmparatorluk zamanında yeniden açılan 107 kilometre uzunluğundaki L'ourcq Kanalı'nın Paris'e isalesine temin ettiği günlük 60.000 metreküp su ile iyi bir duruma getirildi. 1900'den itibaren nüfus artışı, sağlığa ve konfora verilen önemin artması belediye meclisini su miktarını arttırmaya sevk etti ve son yirmi beş sene zarfında gerek içme gerek genel hizmet sularının iyileştirilmesi için büyük çalışmalar yapıldı; ancak su ihtiyacı günden güne arttığı için 1930 senesinde Paris'in mevcut suyundan 250.000 ila 300.000 metreküp fazla suya muhtaç olacağı tahmin edilmekteydi.⁵⁵

Bir diğer önemli yazı ise Hekimpaşazade Muhiddin Bey'in Avrupa gözlemlerini "La Cite Moderne" adlı eserin tercümesindeki bilgilerle birleştirerek asri bir şehrin nasıl olması gerektiği hakkında hem toplama hem de telif niteliğinde yazdığı eserle ilgilidir. Bu eserde şehirlerimiz ile ilgili planlamalar yaparken öncelikle cami, sebil, çeşme gibi muazzam eserlerin asıl şekillerinin korunması gerektiği belirtilmiştir. Zaten Pierre Loti'inde bu konuyla ilgili; "Eğer İstanbul ecanib elinde olsaydı Şarklılığı, Türklüğünü kaybederdi." gibi önemli bir sözü vardır. Görülüyor ki Batı örnek alınıp oradaki gelişmeler takip edilirken unutulmaması gereken bir unsur vardı. O da toplumun tarihini ve geçmişini yansıtan eserleri muhafaza etmek, şehirlerdeki Türk tarzını bozmamaktı.⁵⁶

Polonya'da yollar, hamamlar, lağım, gaz, su yolları ile ilgili bir sergi düzenlendiği gibi bilgilerle de karşılaşılıyor.⁵⁷ Ayrıca Batı tanıtılırken örnek olarak dergiye konulmuş bazı su yapısı fotoğrafları da mevcuttur (Fotoğraf 6-7).

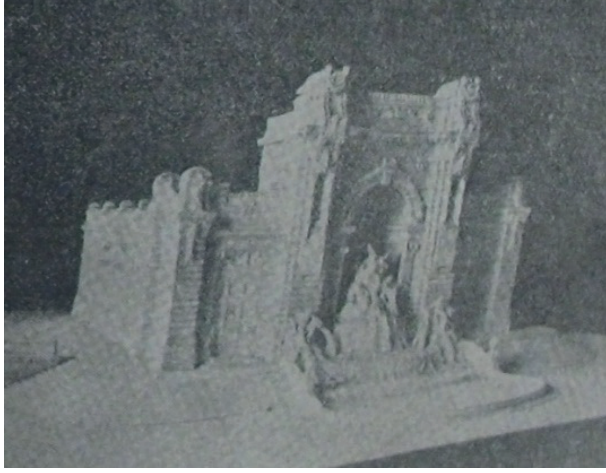
Fotoğraf 6: Hamburg'da Mezarlıktaki Bir Çeşme İstanbul Şehremaneti Mecmuası 39, 149.

55 Rıfât, "Paris Suları", *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 29, (1927), 272-273

56 Muhiddin [Üstündağ]. "Asri Şehri (tefrika)", *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 26, (1928),46-59.

57 "Müteferrik Havadis-i Belediye", *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 11, (1341), 358.

Fotoğraf 7: Meksika’da Bir Su Haznesi, İstanbul Şehremaneti Mecmuası 49, 48.

Elde edilen verilerden de anlaşıldığı üzere İstanbul Belediyesi belediyecilik ve şehircilikle ilgili yaptığı çalışmalarda Batı’nın görüşlerine de başvurmuştur. Belediye; kimi zaman Batı’ya gözlemci gönderip oradaki yenilikleri tetkik ettirmiş, kimi zaman ise Batılı uzmanları davet ederek onlardan şehircilik ile ilgili görüşler almıştır. Alınan fikirlerin genellikle suyun dağıtımına ve temizliğine dair olduğu görülmektedir. Bir diğer dikkat çeken unsur ise yapılacak olan tüm faaliyetlerin şehrin kimliğine ve mimarisine zarar vermeden yapılması gerektiğinin sürekli ve önemle vurgulanıyor olmasıdır.

Sonuç

Su konusunda inceleme yaptığımız 1924-1928 yıl aralığı aynı zamanda Cumhuriyet’in ilk yıllarına tekabül etmektedir. Sayısız zorluğun yaşandığı bu dönemde belediye elinden geldiği ölçüde İstanbul halkının fenni ve sıhhi bir şekilde yaşayabilmesi için çalışmalar yapmıştır. İstanbul coğrafyasında yer alan Halkalı, Terkos, Taksim, Hamidiye, Kanlıkavak, Kırkçeşme, Çamlıca ve Kayışdağı gibi sulardan yararlanmaya çalışan belediye; eskimiş çeşme, su yolu ve su haznelerini tamirattan geçirmiş, gerektiğinde ise yenilerini inşa etmiştir.

Tanzimat’tan başlayıp süregelen Batı etkisi bu dönemde de kendini yoğun bir şekilde göstermiş, şehirleşme ve belediyecilik açısından yapılan çalışmalarda Batı adeta bir model olmuştur. Kültürel öge ve değerlere sahip çıkıldığı, aynı zamanda da Batı’nın yeni fikir ve görüşlerinin benimsendiği bu dönemde, hızlı bir yenileşme ve şehirleşme hareketi görülmüştür. Bu çalışmaların bir yansıması da su yapılarında kendini göstermiş, eski yapılar Türk medeniyetine ait olmasalar dahi korunmuş; gerekenler tamir görüp tadilatından geçirilmiştir. Kendi uzmanları dışında Batılı uzmanların da görüşlerini alarak kendine yeni bir çehre oluşturmaya çalışan İstanbul modern anlamda şehirleşmenin en önemli merhalelerinden birini bu yıllar arasında gerçekleştirmiştir.

Çalışma; Cumhuriyet'in ilk yıllarında su konusunda neler yapıldığını, mevcut ve yok olan su yapılarını, belediyenin benimsediği su politikasını ve yenileşme, şehirleşme hareketlerinde Batı'nın fikirlerinin büyük bir ölçüde önemsendiğini göstermektedir.

Ortaya konulan makale şehircilik ve sanat tarihi açısından yapılacak çalışmalara kaynaklık edebilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Ahmet Süheyl. "Okmeydanı Park Olamaz mı?", *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 34, (1927): 594-597.
- Ahmet Süheyl. "Şehrimize Ait Kıymetli Vesikalar", *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 32, (1927): 454-459.
- Ahmet Süheyl. "Türk Ev Mimarisi Hakkında Birkaç Söz", *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 36, (1927): 732-737.
- Ali Suad. "İstanbul'un Yedi Senelik Ahval-i Cüyesi Hakkında", *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 33, (1927): 547-548.
- "Anadolu Ciheti Su Şirketi", *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 47, (1928): 662.
- "Anonim Şirket ve İdareler", *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 47, (1928): 644-663.
- "Beyazıt Havuzu'nun Resm-i Küşadı", *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 20, (1926):289.
- "Binbirdirek Sarnıcı", *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 15, (1341): 147.
- Bovar. "Mülahazat-ı İbtidaiye", *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 6, (1341):139.
- "Buz Fabrikası,Şehir Çeşmeleri", *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 14, (1341): 74.
- "Buz Fabrikası", *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 14, (1341): 74.
- "Cumhuriyet Çeşmesi, Kanlıkavak Suyu'nun Resm-i Küşadı", *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 14, (1341): 75.
- "Cumhuriyet Çeşmesi, Kanlıkavak Suyu'nun Resm-i Küşadı", *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 14, (1341): 75.
- Çay, Dilek. "Şehremaneti Mecmuası'nda Sanat Tarihi Yazıları (1-51. Sayılar, 1924-1928)." Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2013.
- Eyice, Semavi. "İstanbul Şehremaneti Mecmuası", *DİA*. 23:307. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.
- "Fabrika Binası ve Makine Aksamı", *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 12, (1341): 424.
- Geray, Cevat, Ruşen Keleş, Fehmi Yavuz ve Can Hamamcı. "Şehircilik". *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. 9: 2358. İstanbul: İletişim Yayınları, 1983.
- Hakkı Tarık Us Süreli Yayınlar Kataloğu. "İstanbul Belediye Mecmuası."
(Erişim: 04 Kasım 2019) <http://www.tufs.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/>
- "İhsayı Kısım", *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 12, (1341): 432.

- “İhsayi Kısım”, *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 30, (1927), 345.
- İmamoğlu, Abdullah Taha. “İstanbul’un İlk Şehircilik Dergisi: İstanbul Şehremaneti Mecmuası ve Fihristi”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 8/16 (2010): 631-672. Erişim:02.12.2019. <https://docplayer.biz.tr/55125186-Istanbul-un-ilk-sehircilik-dergisi-istanbul-sehremaneti-mecmuasi-ve-fihristi.html>.
- “İstanbul Su Şirketi”, *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 47, (1928): 661.
- “İstanbul Suları”, *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 19, (1926): 281-283
- “İstanbul’a Ait Mühim Bir İstatistik”, *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 16, (1341): 168
- “İstanbul’da Anonim Şirketler Karşısında Şehrin Hakkı ve Vazifesi”, *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 49, (1928): 25-30.
- “Kadıköy’nde Meyve ve Sebze Halinin Resm-i Küşadı”, *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 13, (1341): 29-30.
- “Kayışdağı Suyu’nun İlk Çeşmesinin Resm-i Küşadı”, *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 15, (1341): 131.
- “Konya’da Elektrik Tesisatı ve Su Meselesi”, *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 26, (1926): 100-101.
- “Mazbata-ı Cevabiye Üzerine Amiz Beyefendi’nin İzahlameleri”, *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 4, (1340): 83.
- Mehmed Ziya. “İstanbul’un İmar ve Tezyini”, *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 9, (1341): 242.
- Mehmed Ziya. “İstanbul’un İmar ve Tezyini-6”, *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 9, (1341), 236-245.
- Bovar. “Mülahazat-ı İbtidaiye”, *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 6, (1341):139.
- Muhiddin [Üstündağ]. “Asri Şehri (tefrika)”, *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 26, (1928): 46-59.
- Muhiddin [Üstündağ]. “Cemiyet-i Umumiye-yi Belediye”, *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 42, (1928): 328-331
- Müteferrik Havadis-i Belediye”, *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 11, (1341): 358.
- Osman Nuri. “Ebniye Kanunu’nun Muadil Maddeleri ve Yangın Yerlerinin İmarı”, *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 10, (1341): 303-304.
- Osman Nuri. “İstanbul Belediyesi’nin Yedi Senelik İcraat ve İmaratı”, *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 45, (1928): 517-532.
- Osman Nuri. “İstanbul’da Anonim Şirketler Karşısında Şehrin Hakkı ve Vazifesi”, *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 27, (1926): 130.
- Osman Nuri. “İstanbul’da Anonim Şirketler Karşısında Şehrin Hakkı ve Vazifesi”, *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 27, (1926): 132-142.
- “Rami Çeşmesi’nin Küşad Merasimi”, *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 17, (1926): 225.
- Restoraturk. “Osmanlı Dönemi Su Yapıları.” Erişim 15 Şubat 2020. <http://www.restoraturk.com/index.php/mimarlik/319-osmanli-donemi-su-yapilari>.
- Rıfat. “Paris Suları”, *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 29, (1927): 272-273.
- “Su Tevziyatı”, *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 29, (1927): 290.
- “Suların Muayenesi”, *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 28, (1926):213.
- “Şerefiye Sokağı Sarmıcı”, *İstanbul Şehremaneti Mecmuası* 16, (1341): 167.
- Toprak, Zafer. “Şehremaneti Mecmuası”. *Dünden Bugüne İslam Ansiklopedisi* 7:149. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1994.

Armenia's Military Aggression Against Azerbaijan: Violation of the Rights of Captives and Hostages

Ermenistan'ın Azerbaycan'a Karşı Askeri Saldırısı: Esir ve Rehinelerin Haklarının İhlali

Ramile Behlül Kızı Dadaşova¹

ABSTRACT

International documents are important mechanism for protecting the rights of citizens in armed conflicts, and these documents can help the UN Security Council to protect human rights. International humanitarian law is reflected in three documents: 1907 The Hague Conventions respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex, Protocol Additional to the Geneva conventions of 12 August 1949, and 1977 Geneva conventions relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I) and other international law's documents reflecting the principle of respect for human rights. These international conventions have repeatedly been violated by Armenia, which is a member of the UN. According to the information of the State Commission of the Republic of Azerbaijan on Prisoners of War, Hostages and Missing Persons dated February 1, 2019, the number of missing persons registered by the State Committee is 3,888. Most of these people were killed in Armenian captivity, committed suicide because of torture, illness, and the rest were hidden by Armenians and being used in heavy physical work in Armenia and occupied Azerbaijani territories. As a universal organization, the UN Security Council can force Armenia to comply with international humanitarian law. Referring to resolutions adopted by the UN Security Council, the International Criminal Tribunal for Khojaly should be established and criminals should be punished. The International Court of Justice Commission can be established to regulate legal matters concerning criminals and this Commission should cooperate closely with the International Court of Justice, the Human Rights Council, the Compensation Commission, and conduct joint investigations.

Keywords: Geneva conventions, captives, Khojaly genocide, hostages, international humanitarian law

ÖZ

Uluslararası belgeler, vatandaşların silahlı çatışmalardaki haklarını korumak için önemli bir mekanizmalar olup ve bu belgeler Güvenlik Konseyi'nin insan haklarını korumasına yardımcı olabilir. Uluslararası İnsancıl Hukuku ağırlıklı olarak üç belgede yansıtılmaktadır: 1907 Kara Harbinin Kanunları ve Adetlerine Dair Lahey Sözleşmesi ve ekleri, 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre sözleşmelerine

*Corresponding author/Sorumlu yazar:
Ramile Behlül Kızı Dadaşova (Assoc. Prof. Dr.),
Azarbaijan National Academy of Sciences,
Division of Social Sciences, Institute of the
Caucasian Studies, Baku, Azerbaijan Republic.
E-mail: dadashova.ramila@rambler.ru
ORCID: 0000-0002-2376-5941

Submitted/Başvuru: 19.11.2019

Revision Requested/Revizyon Talebi:
18.02.2020

Last Revision Received/Son Revizyon:
04.03.2020

Accepted/Kabul: 05.03.2020

Published Online/Online Yayın: 30.03.2020

Citation/Atf: Dadashova, Ramile Behlül Kızı. "Armenia's Military Aggression Against Azerbaijan: Violation Of The Rights Of Captives And Hostages", *Avrasya İncelemeleri Dergisi - Journal of Eurasian Inquiries* 9, 1 (2020): 55-73. <https://doi.org/10.26650/jes.2020.004>

ek Protokol ve 1977 tarihli Uluslararası Silahlı Çatışmalarda Mağdurların Korunmasına Dair Cenevre sözleşmeleri (Protokol I) ve diğer uluslararası hukukun insan haklarına saygı ilkesini yansıtan diğer belgeleri. Söz konusu uluslararası sözleşmeler, BM üyesi olan Ermenistan tarafından defalarca ihlal edilmiştir. Savaş Esirleri, Rehinler ve Kayıp Kişilerle ilgili Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Komisyonu'nun 1 Şubat 2019 tarihli raporuna göre kayıp kişi sayısı 3888 kişidir. Bu insanların çoğu Ermeni esareti altında öldürülmüş, işkenceye, hastalıklara dayanamayarak intihar etmiş, geri kalanlar Ermeniler tarafından esir tutulmakta ve Ermenistan'da ve Azerbaycan'ın işgal altındaki bölgelerinde ağır fiziksel işlerde kullanılmaktadır. Evrensel bir örgüt olarak BM Güvenlik Konseyi Ermenistan'ı uluslararası insancıl hukuka uymaya zorlayabilir. BM Güvenlik Konseyi tarafından alınan kararlara atıfta bulunarak, Hocalı için Uluslararası Ceza Mahkemesi kurulmalı ve suçlular cezalandırılmalıdır. Suçlularla ilgili yasal hususları düzenlemek için Uluslararası Adalet Divanı Komisyonu kurulabilir ve bu Komisyon Uluslararası Adalet Divanı, İnsan Hakları Konseyi, Tazminat Komisyonu ile yakın işbirliği yaparak ve ortak soruşturmalar yürütebilir.

Anahtar kelimeler: Cenevre sözleşmeleri, esirler, Hocalı soykırımı, rehineler, uluslararası insancıl hukuk

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Uluslararası ilişkiler uluslararası hukuk prensiplerinin gerçekleştirilmesi ile balanslandırılıyor. Uluslararası insani hukuk 1907 yılı Kara Savaşı kanunları ve adetleri hakkında dördüncü Haaga Sözleşmesi, 1949 12 Ağustos tarihli Savaş sırasında sivil halkın korunmasına ilişkin dördüncü Cenevre Sözleşmesi, 1977 Uluslararası silahlı çatışma kurbanlarının korunması konusunda Cenevre Sözleşmesi'ne I Ek protokol gibi bir çok belgelerde belirtiliyor. İnsan haklarına saygı prensipi ilk kez olarak BM'nin Anayasasında bildirilen şekilde tespit edilmiş, daha sonra insanlığa büyük kayıplar veren soykırımın önlenmesi için uluslararası işbirliğinin gerekliliğini dikkate alan BM Genel Kurulu 1948 yılı 9 Aralık tarihte Soykırımı cinayetinin önlenmesi ve ona göre cezalandırma hakkında sözleşme kabul etti. Uluslararası belgeler, silahlı çatışmalarda vatandaşların haklarını korumak için önemli bir mekanizmadır ve bu belgeler BM Güvenlik Konseyi'nin insan haklarını korumasına yardımcı olabilir. İnsan haklarına saygı prensipi modern uluslararası hukukun temel prensiplerinden olsa da yukarıda belirtilen uluslararası belgelerle birlikte, birçok sözleşme Ermenistan tarafından ihlal edildi. Azerbaycan topraklarının işgali sırasında esir alınan binlerce kişi Ermenistan'da saxlanılıyor. Birleşmiş Milletler temsilcileri Ermenistan'da rehin ve esir tutulan insanlara vahşice işkenceler verilmesine tanık olmuşlardı. Savaş Esirleri, Rehinler ve Kayıp Kişilerle ilgili Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Komisyonu'nun 1 Şubat 2019 tarihli raporuna göre kayıp kişi sayısı 3888 kişidir. Bu insanların çoğu Ermeni esirliğinde öldürülmüş, işkenceye, hastalıklara dayanamayarak intihar etmiş, geri kalanlar Ermeniler tarafından saklanmakta ve Ermenistan'da ve Azerbaycan'ın işgal altındaki bölgelerinde ağır fiziksel işlerde kullanılmaktadır. Esir ve rehinelerin sayısı uluslararası kuruluşlardan gizlenir. Araştırmalara göre Ermenistan'ın esaretinde 553 Azerbaycan vatandaşının öldüğü tespit edildi. Esir ve kayıplara düşmüş, rehin alınmış vatandaşlarla ilgili Devlet Komisyonu uluslararası hukuk normlarına uygun olarak uluslararası kuruluşlara, Uluslararası Kızıl Haç Cemiyeti'ne, esir ve rehinelerin serbest bırakılması, kayıplara düşmüş kişilerin arayışı uluslararası çalışma grubuna işkencelerle ilgili olguları takdim etseler de, Uluslararası Kızıl Haç Cemiyeti ve diğer

uluslararası kuruluşlar kayıplara düşenlerin kaderi ile ilgilenmiyorlar. Uluslararası kuruluşlar, faaliyetlerini yalnızca teknik görevlerle sınırlandırmıştır.

Hocalı soykırımına kadar Haziran-Aralık 1991'de Ermenistan silahlı kuvvetleri, Meşeli, Cemilli, Tuğ, İmaret-Garvend, Sırhavend, Umudlu, Kerkicahan ve Karabağ'ın dağlık kesiminde 30'dan fazla yerleşim yerinde soykırım yaptı. Ocak-Şubat 1992'de Garadaglı, Gaybalı, Malibeyli, Aşağı Guşçular, Yukarı Guşçular köyleri işgal edildi ve yakıldı. 25 Şubat 26'sına geçen gece yüzyılın büyük trajedisi Hocalı soykırımı yaşandı. Ermeniler Hankendi'deki Rusya'ya ait 366. motorize alayının katılımıyla Hocalı'yı işgal ettiler. Azerbaycanlı katliamında 613 kişi vahşice işkencelerle katledildi, 487 kişi yaralandı (Bunlardan 76'sı çocuktu), 1275 kişi esir alındı, 8 aile imha edildi, şehir yakıldı, 25 çocuk her iki ebeveynini, 130 çocuk bir ebeveynin kaybetti. Öldürülen 106 kişiyi kadın, 63 kişiyi çocuktu,

70 kişi yaşlıydı. Saldırı sırasında 366. alayın komutanları Seyran Ohanyan, Yevgeni Nabokix, Genelkurmay Başkanı Valeri Çitçyan, alayın askeri personelinin Slavik Arutyunyan, Andrey Şixanyan, Sergey Beqlaryan, Movses Akopyan, Grigori Kisebekyan, Vaçik Mirzoyan, Vaçagan Ayriyan, Alexander Ayrapetyan, Ermeni silahlı birlikleri üyelerinden Fayans Petrosyan, Seyran Tumasyan, Valera Grigoryan, Hankendi şehir içişleri şubesinin reisi işlemiş Armo Abramyan, Esgeran bölge içişleri şubesinin reisi işlemiş Mavra Gukasyan, onun yardımcısı Şaqen Barseqyan, Dağlık Karabağ'da Ermeni halk cephesinin Başkanı olmuş Vitali Balasanyan, Hankendi şehir hapisanesinin reisi işlemiş Serj Koçaryan ve başkaları Azerbaycanlı soykırımında aktif katılmıştır.

Hocalı soykırımı Ermenistan hükümeti tarafından uygulandı. Robert Kocharyan ve Serj Sarkisyan hükümeti, Ermenistan'da devlet düzeyinde Azerbaycanlılara karşı kitlesel terör eylemleri gerçekleştirdi. İngiliz yazar ve gazeteci Thomas de Waal (Dağlık Karabağ sorununun uzmanı) ile yaptığı röportajda Azerbaycan sivillerinin öldürüldüğünü

itiraf eden Serj Sarkisyan, Hocalı soykırımı ile ilgili şunları söyledi: “Azerbaycanlılar Ermenilerin sivil halka karşı katliam yapmayacağını düşünmekteydiler. Biz bunu azerbaycanlılara şaka yapmadığımızı göstermek amacıyla ibret olsun diye yaptık”.

Ermenistan 1989 tarihli Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni de ihlal etmektedir.

Ermenistan'ın Azerbaycan'a yönelik askeri saldırısı sonucunda 195 Azerbaycanlı çocuk Ermeni silahlı kuvvetleri tarafından öldürüldü. 1988-1989 yıllarında Ermenistan'da yapılan etnik temizleme sonucunda 216 Azerbaycanlı öldürüldü, bunlardan 23'ü çocuk idi.

Ateşkesi görmezden gelen Ermenistan silahlı kuvvetleri, son zamanlarda da masum sivilleri esir almakta devam ediyor. Örneğin, 11 Temmuz 2014'te Rusya vatandaşı Azerbaycanlı Dilgam Asgarov ve Azerbaycan vatandaşı Shahbaz Guliyev Azerbaycan'ın Kalbajar bölgesindeki Shaplar köyündeki akrabalarının mezarlarını ziyaret ederken Ermenistan silahlı kuvvetleri tarafından esir alındı. Azerbaycan vatandaşı Hasan Hasanov öldürüldü.

Dünya toplumu, Ermenistan'ın esir ve rehinelere ilgili uluslararası hukuka uymadığı gerçeğine karşı ne gibi önlemler alabilir? İlk olarak, insan hakları ve temel özgürlüklere saygı

premsilerini belirleyen evrensel bir örgüt olarak BM Güvenlik Konseyi Ermenistan'ı uluslararası insancıl hukuka uymaya zorlayabilir. İkinci olarak, BM Güvenlik Konseyi tarafından alınan kararlara atıfta bulunarak, Hocalı için Uluslararası Ceza Mahkemesi kurulmalı ve suçlular cezalandırılmalıdır. Üçüncüsü, suçlularla ilgili yasal hususları düzenlemek için Uluslararası Adalet Divanı Komisyonu kurulabilir ve bu Komisyon Uluslararası Adalet Divanı, İnsan Hakları Konseyi, Tazminat Komisyonu ile yakın işbirliği yaparak ortak soruşturmalar yürütebilir. Uluslararası ilişkilerin istikrarlı gelişmesi için uluslararası hukuk normlarına devletleri uymaya zorlamak, suçlu tarafa yaptırımların uygulanması ve diğer yönünden BM sistemi uluslararası anlaşmazlıkların hukuk normlarına uygun düzene düşürülmesine yardımcı mekanizmaya sahiptir. Küreselleşme sürecinde uluslararası güvenlik sorunlarının önlenmesi, dengeli uluslararası ilişkiler sistemini geliştirmek için insan haklarının ihlalden önü alınmalı, BM'nin kabul ettiği uluslararası sözleşmelere, belgelere takip edilmelidir.

Dördüncüsü, savaş esirleri ve rehinelere serbest bırakılmalı, soruşturma sonuçlarına göre suçlular cezalandırılmalıdır.

Introduction

International humanitarian law is reflected in three documents: 1907 The Hague Conventions respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex, Protocol Additional to the Geneva conventions of 12 August 1949, and 1977 Geneva Conventions relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I) and other international law documents reflecting the principle of respect for human rights. International documents are an important mechanism for protecting the rights of citizens in armed conflicts, and these documents can help the UN Security Council to protect human rights. However, along with the aforementioned international documents, many other conventions including the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide on 9 December 1948, the International Convention Against the Taking of Hostages adopted by the General Assembly of the United Nations on 17 December 1979, the Convention against torture and other cruel, inhuman or degrading treatment adopted by the General Assembly of the United Nations on 10 December 1984, the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, the 1989 Convention on the Rights of the Child, directly related to respect for human rights have repeatedly been violated by Armenia, which is a member of the UN. As a result of Armenia's military aggression against Azerbaijan, more than 20,000 Azerbaijani citizens were killed, 100,000 were injured and 50,000 were disabled. More than 1 million people, including more than 200,000 children, have been subjected to torture and inhumane treatment in the occupied territory and have been forced out of their homes and become refugees in their own land. According to the information of the State Commission of the Republic of Azerbaijan on Prisoners of War, Hostages, and Missing Persons dated February 1, 2019, the number of missing persons registered by the State Committee is 3,888. Of these, 3170 are military men, 718 are civilians, 71 children, 266 women, and 326 old people¹.

Determination of the rights of captives and hostages in international documents

The principle of respect for human rights was first formulated in the United Nations Charter, then it was detailed in several important international documents, including the Universal Declaration of Human Rights 1948². Paragraph 3, Article 1 of the UN Charter states that, one of the aims of the UN is to achieve international cooperation in the resolution of economic, cultural, and humanitarian problems worldwide and to respect all human rights and liberties regardless of race, gender, language, or religion and to play the central role for regulation of the actions of nations in the direction of achieving these common goals³. Article 55 reaffirms

1 State Commission of the Republic of Azerbaijan on Prisoners of War, Hostages and Missing Persons. <http://www.human.gov.az/en/view-page/27/War%2C+hostages+and+missing+persons>

2 The Universal Declaration of Human Rights http://www.un.org/en/udhrbook/pdf/udhr_booklet_en_web.pdf

3 Charter of the United Nations and Statute of the International Court of Justice. San Francisco, 1945. <https://treaties.un.org/doc/publication/ctc/uncharter.pdf>, 3.

support of the UN for respect of human rights and freedoms⁴. Article 56 states: "All Members pledge themselves to take joint and separate action in cooperation with the Organization for the achievement of the purposes set forth in Article 55"⁵. The principle of respect for human rights was reflected in the OSCE Helsinki Final Act as an independent principle of international law. In accordance with this principle, States should respect human rights and should support it internationally⁶.

On December 20th, 2004, the United Nations General Assembly adopted Resolution 59/189 "Missing persons", through which it urges those States which take part in armed conflicts to adopt all such measures as may be appropriate to prevent the disappearance of persons in connection with said conflict and to ascertain the whereabouts of people who are unaccounted for in connection with said situation. In addition, this resolution reaffirmed the right of families to know the fate of members unaccounted for in connection with armed conflicts⁷. There are special provisions in international humanitarian law about missing persons. The European Convention on Human Rights, particularly, Articles 2, 3, 5, 8, 10, and 13, provides the right to know the number of missing persons⁸. There are similar provisions in General Assembly Resolution Number 61/155 of 14 February 2007⁹ and 63/183¹⁰ of 18 March 2009.

Article 19 of the Fourth Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War of 1949 envisages the simplification of the search of missing people by conflicting parties¹¹. Particularly, Article 33 of the I Additional Protocol to that convention was specifically devoted to this problem. When the war ends, conflicting parties must look for those who are missing, and the opposite party must provide all necessary information for the search of such persons¹². As reported in Article 138 of the Fourth Geneva Convention relative to the protection of civilian persons in time of war of 12 August 1949, a report about

4 Charter of the United Nations and Statute of the International Court of Justice....., 11-12. <https://treaties.un.org/doc/publication/ctc/uncharter.pdf>

5 Charter of the United Nations and Statute of the International Court of Justice....., 12. <https://treaties.un.org/doc/publication/ctc/uncharter.pdf>

6 Conference on Security and Cooperation in Europe Final Akt. Helsinki, 1975. <http://www.osce.org/helsinki-final-act?download=true>, 6-7.

7 Participation in International Humanitarian Law Treaties and Their National Implementation. Achievements and activities in the countries of the Americas in 2005. Document prepared by the International Committee of the Red Cross (ICRC) for the information of the Member States of the Organization of American States. January, 2006. https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/informe_202005_eng.pdf, 12.

8 European Convention on Human Rights. http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf 6-8, 11; Сборник документов ООН по армяно-азербайджанскому нагорно-карабахскому конфликту [UN's Documents on the Armenian-Azerbaijani Nagorno-Karabakh Conflict], Баку, Министерство Иностранных Дел, 2009, 349.

9 Resolution adopted by General Assembly 61/155, <http://mfa.gov.az/files/file/UN>

10 Resolution adopted by General Assembly 63/183. <http://mfa.gov.az/files/file/UN>

11 The Geneva Conventions of 12 August 1949. IV Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Geneva, International Committee of the Red Cross 1958, 154-156.

12 Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of victims of international armed conflicts (protocol I), of 8 June 1977. https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/icrc_002_0321.pdf, 28.

detained people or about those who died during the time of detention shall be provided and the removal of bodies is to be organized¹³. Article 5 of the Universal Declaration of Human Rights of December 10, 1948 states: " No one shall be subjected to torture or to cruel, inhuman or degrading treatment or punishment"¹⁴.

Article 4 of the 1989 Convention on the Rights of the Child states that in order to protect the civilian population during armed conflicts, and to comply with international law, and to ensure removal of them from conflict zones, States Parties shall take all possible measures: "Governments have a responsibility to take all available measures to make sure children's rights are respected, protected and fulfilled. When countries ratify the Convention, they agree to review their laws relating to children. This involves assessing their social services, legal, health, and educational systems, as well as levels of funding for these services. Governments are then obliged to take all necessary steps to ensure that the minimum standards set by the Convention in these areas are being met. They must help families protect children's rights and create an environment where they can grow and reach their potential. In some instances, this may involve changing existing laws or creating new ones. Such legislative changes are not imposed, but come about through the same process by which any law is created or reformed within a country. Article 41 of the Convention points out that when a country already has higher legal standards than those seen in the Convention, the higher standards always prevail"¹⁵.

The information is transmitted directly through The International Committee of the Red Cross (ICRC) and its central information agency or from the conflicting parties. However, Armenia hides the number of missing persons from the ICRC. In resolution 1553 of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe (PACE) in November 2007, stated that the parties were required to share the number of missing persons during an armed conflict but Parliament was concerned about the confidentiality of missing persons and that 4,499 Azerbaijanis were missing during the Nagorno-Karabakh conflict¹⁶. Special provisions apply with regard to missing persons. Article 26 of the Geneva Convention IV provides that each party to the conflict shall facilitate inquiries made by members of families dispersed because of war, with the object of renewing contact with one another and of meeting, if possible. It shall encourage, in particular, the work of organizations engaged in this task provided they are acceptable to it and conform to its security regulations¹⁷. On 17 December 2018, with

13 Geneva convention relative to the protection of civilian persons in time of war of 12 august 1949, 58. http://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.33_GC-IV-EN.pdf

14 The Universal Declaration of Human Rights. http://www.un.org/en/udhrbook/pdf/udhr_booklet_en_web.pdf, 12.

15 Fact sheet: A summary of the rights under the Convention on the Rights of the Child. P.1. https://www.unicef.org/crc/files/Rights_overview.pdf; Конвенция ООН; конвенция о правах ребенка. М.: РИОР, 2006, 17.

16 Сборник документов ООН по армяно-азербайджанскому нагорно-карабахскому конфликту [UN's Documents on the Armenian-Azerbaijani Nagorno-Karabakh Conflict]....., 349.

17 IV Geneva Convention relative to the protection of civilian persons in time of war of 12 august 1949. http://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.33_GC-IV-EN.pdf, 178-179.

the initiative of Azerbaijan, the Resolution on Missing Persons A/RES/73/178 was adopted through consensus at the plenary session of the UN General Assembly¹⁸. Sixty-two countries joined the document as co-authors. The main goal of the resolution, put forward every two years by Azerbaijan is to increase attention to the problem of missing persons in the world as a result of armed conflicts.

The countries of the resolution are urged to respect and follow the articles of international humanitarian law, to take all necessary measures to prevent missing people in situations of armed conflict, to search for missing persons, including to cooperate, in accordance with international obligations, in order to clarify the fate of those missing. The resolution reiterates the rights of families of missing persons to get information about the fate of their loved ones. The resolution calls on states to pay special attention to the issue of children missing in armed conflicts. The resolution includes a call to submit a detailed report with practical recommendations for its implementation at the 75th session of the UN General Assembly (2020) and the respective session of the UN Human Rights Council¹⁹.

Armenians violated international law by torturing civilians along with military prisoners, brutally beat, insulted, and turned them into objects of sale and, in most cases, did not return them after getting a large amount of money for their return, killed them, sold their internal body organs or did experiments on them²⁰. Previous investigations of the State Commission proved that only 69 Azerbaijan citizens were released from captivity via ransom. These are not the only known facts:

- In front of 15 year old Nazakat Mamadova, Armenian servicemen were horribly tortured. Her father had his ears cut off, her mother could not tolerate the threats and lost her mind, and later the girl was sold to her family members;
- Nazarov Agshin Najmi Okhlu was captured by Armenian troops, during the occupation of Lachin town in 1992. In October 23, 1993, an Armenian servicemen, by the name Aram, sold Okhlu to his family for 7.5 million Russian rubles;
- In August, 28, 1993, during the occupation of Fizuli region, the doctor of an ambulance hospital, Shamsi Shixaliyev, was captured by Armenian servicemen. In March 27, 1995, he was sold to his brother for 8 thousand dollars²¹.

Most of the people killed in Armenian captivity: committed suicide because of the torture; died of illness; or were hidden by Armenians and used in heavy physical work in Armenia and

18 Resolutions of the 73rd session. <http://www.un.org/en/ga/73/resolutions.shtml>

19 UN General Assembly adopts resolution on missing persons prepared by Azerbaijan. 18 December, 2018. <https://report.az/en/foreign-politics/un-general-assembly-adopts-resolution-on-missing-persons-prepared-by-azerbaijan/>

20 Erməni cinayətləri (sənədlər əsasında). Azərbaycan Respublikası Milli Təhlükəsizlik Nazirliyi. I c., Bakı: Vətən, 2004.

21 State Commission of the Republic of Azerbaijan on Prisoners of War, Hostages and Missing Persons. http://human.gov.az/en/interviews/view/84/Armenian-Azerbaijan,_Nagorno-Karabakh_conflict_in_the_context_of_international_humanitarian_law.

the occupied Azerbaijani territories. According to investigations, it was possible to identify that 553 Azerbaijan citizens had been killed during Armenian captivity. Moreover, during the medical examination of the people which were liberated from Armenian captivity the experts found infectious diseases²². According to the Geneva Conventions of August 12, 1949, prisoners of war must be kept in a government that is not hostile, must not be held in separate homes or in military units in which they have been captured, should always be treated humanely, and no prisoner of war shall be subjected to physical torture or be the object of experiments²³. International organizations with the opportunity to meet prisoners have limited their activities to technical missions only.

Khojaly genocide

Armenia's armed groups committed genocide in more than 30 settlements in the mountainous part of Karabakh, including Meshali, Jamilli, Tug, Imarat-Garvend, Sikanvend, Umudlu, Karkijahan and other strategic settlements in June-December 1991. The Garadaghly, Gaibali, Malibeyli, Ashaghi Gushchular, Yukhari Gushchular villages were occupied and burned in January-February 1992²⁴. Armenians killed 33 residents of Garadaghly. Then, they threw the bodies into the nearby silage well and buried them. The testimony of an eyewitness: "Five km to Khankendy, they had pulled all people down from the truck and undressed all warm clothes. They on foot brought us to Khankendy. Along the way, civilian Armenians threw stones at us and spat"²⁵. Hundreds of Azerbaijanis were murdered, captured, or injured. The massive tragedy of the century – the Khojaly genocide was committed on the night of February 25-26. Armenian Armed Forces slaughtered the Khojaly people with 10 tanks, 16 armored PDM (pedestrian combat vehicle), 180 soldiers and many soldiers of the 366th motorized regiment, included in the 23rd division of the 4th Army of the former USSR located in Khankendi. The Armenians completely destroyed Khojaly²⁶. During the occupation of Khojaly 613 people were brutally tortured: 63 of them were minors; 106 were women of varying ages; and 70 were old people. Four hundred eighty-seven of these people were disabled: Of these, 76 were children. One thousand, two-hundred, seventy-five people were captured; eight families were killed; the city was burned; 25 children lost both parents; and 130 children lost one parent. According to the data of October 1st, 2016, 186 people were missing, 31 of them children (11 girls), 59 women, 13 old men and 20 old Women. Of the 186 missing persons, 95 were witnesses of

22 State Commission of the Republic of Azerbaijan on Prisoners of War, Hostages and Missing Persons. ....

23 The Geneva conventions of 12 august 1949. International Commitee of the Red Cross. <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/publications/icrc-002-0173.pdf>; Международное право [International Law]: Учебник / Отв. ред. Колосов Ю.М., Кузнецов В.И. М.: Международные отношения, 1998, 357.

24 Xocalı yaddaşı. Bakı: Azərbaycanca Vətəndaş Cəmiyyətinin İnkişafına Yardım Assosiasiyası. 2017, 32.

25 State Commission of the Republic of Azerbaijan on Prisoners of War, Hostages and Missing Persons. (**The testimony of Tagiyev Tevon Habib oğlu, 24.05.2003**).....

26 Həsənov Ə. Azərbaycanlılara qarşı həyata keçirilən Xocalı soyqırımını və onun beynəlxalq əks-sədası. <http://justiceforkhojaly.org/sites/default/files/publication/Ali%20Hasanov%20doc.-%20Khojaly.pdf>, 4

being captured and taken hostage by the Armenians. Among those 95 people there were 12 children (two girls), 23 women, four old men and seven women²⁷.

The second tabor of the 366th regiment under the command of an Armenian officer, Major Oganyan Seyran Mushegovih, the 3rd tabor under the command of Yevgeni Nabokichin, Headquarter Chief of the 1st tabor, Chitchyan Valery Isayevich, and more than 50 Armenian officers and soldiers participated in the attack on Khojaly²⁸.

The people in Khojaly were killed with special brutality. As a result of forensic examination of 181 corpses in Aghdam, 20 were killed by scalping, 151 were shot, and ten people died by blunt instrument, thirteen of those examined were children²⁹. The Khojaly genocide was directly implemented by the Armenian government. In an interview with British writer and journalist, Thomas de Waal (a specialist on the Nagorno-Karabakh conflict), Serzh Sargsyan, admitted that Azerbaijani civilians had been killed but claimed that there were exaggerations and stated the following regarding the Khojali Massacre (deemed by Azerbaijanis to constitute a genocide): "Before Khojalu [Khojali], the Azerbaijanis thought that they were joking with us, they thought that the Armenians were people who could not raise their hand against the civilian population. We needed to put a stop to all that. And that's what happened. ."³⁰

According to the report of the human rights center of Russia "Memorial", there was a fact recorded about the scalping of a live human³¹. The magazine "Le Monde" in Paris stated on 14 March 1992: "...Reporters in Agdam witnessed the head skin peeling and nail removal of three people among the killed children and women in Khojaly. These are not Azerbaijan propaganda, but reality..."³². The journal of "Izvestia" in Moscow, the "Krua L' Evaneman" magazine in Paris, the "Times" newspaper in London, the "Sandi Tayms" newspaper, the "Financial Times" newspaper, and the "Valer Aktyuel" magazine in Paris talked about the brutal killings of Armenians in Khojaly³³. In a letter sent by the Azerbaijani Parliament to a non-governmental organization in the US, "Helsinki Watch" on 17 July 1992 wrote that 927 people were killed in Khojaly. A representative of the Helsinki Watch said that this information was available, but it was unclear whether these deaths occurred due to frostbite, bullet wounds, or some other cause³⁴. Many countries around the world, including about 20 US states,

27 State Commission of the Republic of Azerbaijan on Prisoners of War, Hostages and Missing Persons. <http://www.human.gov.az/en/view-page/34/Xocal>

28 State Commission of the Republic of Azerbaijan on Prisoners of War, Hostages and Missing Persons. <http://www.human.gov.az/en/view page/34/Xocal>

29 Xocalı yaddaşı. Bakı: Azərbaycanda Vətəndaş Cəmiyyətinin İnkişafına Yardım Assosiasiyası. 2017, 169; Xocalı soyqırımı rəhbərlərinin yaddaşında. Bakı, 2009, 25; Məmmədova H. Xocalı: Şəhidlər, Şahidlər. Bakı: "Yeni nəşrlər evi", 2003, 19.

30 Thomas de Waal, "A President, an Interview, and a Tragic Anniversary," *Carnegie Endowment for International Peace*, February 24, 2012, <http://carnegieendowment.org/2012/02/24/president-interviewand-tragic-anniversary/9vpa>

31 Xocalı soyqırımı rəhbərlərinin yaddaşında..., 25.

32 Xocalı soyqırımı rəhbərlərinin yaddaşında..., 22-23.

33 Xocalı soyqırımı rəhbərlərinin yaddaşında..., 20-24.

34 Xocalı yaddaşı..., 171.

Mexico, Colombia, Pakistan, Jordan, Panama, Honduras and Sudan recognize and condemn the Khojaly genocide³⁵. The Czech Republic was the first country to recognize the Khojaly massacre among members of the European Union and recognized these acts as a crime against humanity. The Czech Republic adopted a resolution on this on February 7, 2013³⁶. Eventually, on February 26, 2013 Bosnia and Herzegovina adopted a resolution on the “Recognition and respect for sovereignty and territorial integrity of the Republic of Azerbaijan”³⁷. The Foreign Ministers of the Organization of Islamic Cooperation also adopted a resolution to assess the Khojaly tragedy as a massacre. In July 2009, an agreement was achieved between the OIC Youth Forum and ISESCO on the Khojaly genocide to be included in the history textbooks of Organization of Islamic Cooperation countries³⁸. The Khojaly tragedy was first known as a genocide act during the 39th session of the Council of Foreign Ministers of the Organization of Islamic Cooperation in Djibouti on November 15-17, 2012³⁹.

According to international law, genocide crimes are considered the most serious crimes against humanity. Taking into consideration the need for international co-operation to prevent genocide that has caused great losses to humanity, the UN General Assembly adopted the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide on 9 December 1948. This convention contains genocide accusations. While occupying Azerbaijani lands, the Armenian armed forces repeatedly committed genocide against Azerbaijanis and applied all the acts of genocide that were found in the convention against the Azerbaijanis. The General Assembly's resolution of 3 December 1973 outlined the principles of international cooperation in the detection, arrest, extradition, and punishment of persons guilty of war crimes and crimes against humanity⁴⁰. Article 1 of the resolution states that military offenses and crimes against humanity should be investigated regardless of when and where they are committed, and those who have evidence of committing such crimes should be prosecuted and punished as guilty. It is said there: “War crimes and crimes against humanity, wherever they are committed, shall be subject to investigation and the persons against whom there is evidence that they have committed such crimes shall be subject to tracing, arrest, trial and, if found guilty, to punishment”⁴¹. According to Article 5, persons against whom there is evidence that they have committed war crimes and crimes against humanity shall be subject to trial and, if found guilty, punished, as a general rule in the countries in which they committed those crimes. In

35 Həsənov Ə. Azərbaycanlılara qarşı həyata keçirilən Xocalı soyqırımını və onun beynəlxalq əks-sədası. <http://justiceforkhojaly.org/sites/default/files/publication/Alı%20Hasanov%20doc.-%20Khojaly.pdf>, 10-11.

36 Həsənov Ə. Azərbaycanlılara qarşı həyata keçirilən Xocalı soyqırımını və onun beynəlxalq əks-sədası....., 11.

37 Həsənov Ə. Azərbaycanlılara qarşı həyata keçirilən Xocalı soyqırımını və onun beynəlxalq əks-sədası....., 12.

38 Həsənov Ə. Azərbaycanlılara qarşı həyata keçirilən Xocalı soyqırımını və onun beynəlxalq əks-sədası....., 6.

39 Həsənov Ə. Azərbaycanlılara qarşı həyata keçirilən Xocalı soyqırımını və onun beynəlxalq əks-sədası....., 7.

40 Principles of international co-operation in the detection, arrest, extradition and punishment of persons guilty of war crimes and crimes against humanity. Adopted by General Assembly resolution 3074 (XXVIII) of 3 December 1973. <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/PersonsGuilty.aspx>

41 Principles of international co-operation in the detection, arrest, extradition and punishment of persons guilty of war crimes and crimes against humanity.....

that connection, States shall co-operate on questions of extraditing such persons⁴². There are the following international norms of law and treaties to be applied to the crimes committed against Khojaly as genocide: The Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide⁴³, adopted by the General Assembly of the United Nations on 9 December 1948; Charter of Nuremberg Military Tribunals on August 1945⁴⁴; Article 4 of the Statute of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia⁴⁵; Article 1 of the Statute of the International Tribunal for Rwanda⁴⁶; Article 6 of the International Criminal Court Statute;⁴⁷ Article 103 of the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan;⁴⁸ Decree of the President of the Republic of Azerbaijan on the genocide of the Azerbaijani people⁴⁹.

Taking into account these international law documents, genocide is a crime, which provides the following legal consequences: a) The prosecution and punishment of those who committed genocide are inevitable. (b) The offense is not merely an act of genocide, it is also a direct and open-minded act of assassination, direct and explicit provocation of genocide, an attempt to commit genocide and commitment of genocide. c) The principles of universal jurisdiction should apply to those who committed genocide. (d) When committing a genocide, reference to the execution of the order does not relieve it of responsibility. (e) Leaders are responsible for not performing acts to prevent genocide. f) An extradition period for criminal offenses is not applied to genocide crimes. g) The retroactive application of the law in respect of the crime of genocide shall be permitted. l) Persons who committed genocide must be brought to the country requiring criminal prosecution. The International Court should recognize the Khojaly genocide as genocide.

Armenia violates international law on captives and hostages

Armenia, which is participant of The International Covenant on Civil and Political Rights, The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, The Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, The Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, The Convention on the Rights of the Child and The

42 Principles of international co-operation in the detection, arrest, extradition and punishment of persons guilty of war crimes and crimes against humanity.....

43 Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. Adopted by the General Assembly of the United Nations on 9 December 1948. <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%2078/volume-78-i-1021-english.pdf>

44 Agreement for the prosecution and punishment of the major war criminals of the European Axis. Signed at London, on 8 August 1945. http://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.2_Charter%20of%20IMT%201945.pdf

45 Updated Statute of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. http://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_en.pdf

46 Statute of the International Tribunal for Rwanda. http://legal.un.org/avl/pdf/ha/ict_rwanda_EF.pdf

47 Rome Statute of the International Criminal Court. http://legal.un.org/icc/statute/99_corr/cstatute.htm

48 Criminal Code of the Azerbaijan Republic <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/az/az017en.pdf>

49 Decree of the President of the Republic of Azerbaijan on the genocide of the Azerbaijani people <http://www.qmkdk.gov.az/en/laws/84.html>

Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, The Convention against Torture and other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment adopted by the General Assembly of the United Nations on 10 December 1984, The European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, has not fulfilled its obligations from international law⁵⁰. Azerbaijan has taken action in accordance with the resolution of the UN General Assembly on 14 December 1974 about the immediate release of women and children held hostage in the armed conflict, the Final Document of the 4th World Conference on Women held in Beijing on September 15, 1995, the final and action platform for the documents of the 23rd General Assembly, Geneva Conventions of 12 August 1949, relevant resolutions of the General Assembly and the Commission on Human Rights. Article 1 of the Declaration on the Protection of Women and Children in Emergency and Armed Conflict proclaimed by General Assembly resolution 3318 (XXIX) of 14 December 1974 states that attacks, bombings which causes harm to innocent civilians, particularly women and children who are the most defenseless, are prohibited and such actions must be condemned⁵¹. According to Article 5, all forms of repression and cruel and inhuman treatment of women and children, including imprisonment, torture, shooting, mass arrests, collective punishment, destruction of dwellings and forcible eviction, committed by belligerents in the course of military operations or in occupied territories shall be considered criminal⁵².

By the insistence of the Azerbaijani delegation the following content was included in the Final Document of the 4th World Conference on Women in Beijing: "Hostage of women during military conflicts is one of the forms of violence against women"⁵³.

In addition, Armenia violated the 1989 Convention on the Rights of the Child. Dozens of children were captured during the occupation of Azerbaijani lands and are detained in Armenia. During all armed conflicts and military operations, all possible efforts should be made to keep the integrity of families and prevent their destruction. According to Article 26 of the Geneva Convention, parties should facilitate searches by members of disenfranchised families in identifying relationships and ensuring their merger⁵⁴. As a result of Armenia's military aggression against Azerbaijan, 195 Azerbaijani children were killed by Armenian armed forces. Of the 216 Azerbaijanis that were killed in the 1988-1989 ethnic cleansing - more than 250,000 Azerbaijanis, 23 of them were children. Eyewitnesses say the number of children killed was even greater. On December 5, 1988, Armenians put 17 young children into

50 Сборник документов ООН по армяно-азербайджанскому нагорно-карабахскому конфликту [UN's Documents on the Armenian-Azerbaijani Nagorno-Karabakh Conflict]....., 357.

51 İnsan hüquqları-Beynəlxalq müqavilələr toplusu, Bakı: Azərbaycan, 1998, 290.

52 Declaration on the Protection of Women and Children in Emergency and Armed Conflict. P.2. http://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.19_declaration%20protection%20women%20armed%20conflict.pdf, İnsan hüquqları-Beynəlxalq müqavilələr toplusu, Bakı: Azərbaycan, 1998, 290.

53 Azərbaycan BMT ailəsində. Bakı, 2000, 333.

54 The Geneva Conventions of 12 August 1949. <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/publications/icrc-002-0173.pdf>, 44.

a large-scale pipe in Hamamli City (Spitak), welding both sides. They threw the pipe off of a tall cliff into a valley killing all of them. In November of that same year, about 70 children aged between 5 and 12 years in Gukark (Garakilse-Pambak region) were put in a pipe and brutally murdered by closing both sides. The massacre was revealed in December 1988 by French rescuers who came to help with the earthquake in Armenia⁵⁵.

From 1988-1994, Armenian terrorist groups and armed groups captured thousands of Azerbaijani children. Some were brutally killed, some wounded, and some went missing. Fifty-three of the four thousand five hundred sixty-six missing Azerbaijanis in those years were children. According to a report on January 1, 2014, twenty-two children of eight hundred seventy-seven people captured and taken hostage are still in Armenia today. Armenia refuses to return peaceful residents, including children and women, who are captured in defiance of international law. Armenian armed forces tortured people captured and taken hostage by them. The Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan indicates that approximately three hundred Azerbaijani captives and twenty-three hostages were shot in the camp near Spitak. The Press Service of the Ministry of Foreign Affairs of Armenia acknowledged that eight Azerbaijani captives were shot because they tried to escape⁵⁶. The Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan called the international community, the International Committee of the Red Cross (ICRC) and other international humanitarian organizations to investigate criminal cases taking into account that the Armenian government violated rights of unprotected victims of war treating them inhumanely, and not achieving any result from investigations for crimes committed by Armenians in opposition to Geneva Conventions of 12 August 1949⁵⁷. On 23 March, 1993, by the initiative of the ICRC, Azerbaijan received ten corpses. Healthcare authorities of Azerbaijan and the independent expert doctor Derek Paundor, a member of International Academy Presidium of juridical and social medicine and a member of the British organization "Physicians for human rights" confirmed that these were the remains of military captives who had been shot⁵⁸. Researchers of the Forensic Medical Examination Commission of the Ministry of Health of Azerbaijan, rejected the report of the Ministry of the Foreign Affairs of Armenia's Press Service, by showing that the captives were beaten and exposed to torture prior to being killed. Military captives, R. R. Agayev, E. G.

55 Dadaşova R.B. "Ermenistan'ın Azərbaycana qarşı askeri saldirisi zamanı çocuk hakları maruziyeti". *II Uluslararası Türk dünyası eğitim bilimleri ve sosyal bilimler kongresi*. 6.cild, Sosyal beşeri ve idari bilimleri-2 Ankara, 2018, 161.

56 Письмо представителя Азербайджана от 21 февраля 1994 года на имя Генерального секретаря, Документ S/1994/206 [Letter dated 21 February 1994 from the representative of Azerbaijan addressed to the Secretary-General, Document S / 1994/206], Совет Безопасности. Официальное отчеты сорок девятый год дополнение за январь, февраль, март 1994 года, Организация Объединенных Наций, Нью-Йорк, 1997, 168-169.

57 Ibid.

58 Письмо представителя Азербайджана от 26 апреля 1994 года на имя Генерального секретаря, Документ S/1994/505 [Letter dated 26 April 1994 from the representative of Azerbaijan addressed to the Secretary-General, Document S / 1994/505], Совет Безопасности. Официальное отчеты сорок девятый год дополнение за апрель, май, июнь 1994 года, Организация Объединенных Наций, Нью-Йорк, 1998, 117.

Ahmadov, E. S. Mammadov, G. K. Mammadov, F. G. Guliyev, E. M. Ahmadov were shot from the gut, B. A. Giyasov was shot from the chest from a distance. R. R. Agayev, E. G. Ahmadov, and E. S. Mammadov's ears were cut off. Also the internal organs of R. R. Agayev – heart, liver, and spleen were removed. On the remains of I.S. Nasirov, there were signs of odor proving extended periods of starvation. On the remains of F.G. Huseynov many signs of torture were observed⁵⁹.

Russian and United States' human rights organizations, including the New York Times, claim that human rights violations have been violated in the course of the Armenian-Azerbaijani Nagorno-Karabakh conflict, they witnessed corpses with their head cut off, head skin removed, and the skin of one person's head was removed while he was alive⁶⁰. Referring to the mentioned sources, a United States congressman made a speech at the House of Representatives and urged congressmen to recognize the Khojaly genocide. Deputy Berton said that Armenians perceived what they did in Khojaly as a tactical step to the end of the war⁶¹.

The UN representatives also witnessed brutal torture applied to hostages and captives in Armenia. For example, the UN representative in Baku, Mahmoud Al-Said, was shown an Azerbaijani civilian's remains. This man was exposed to torture and brutality during his captivity, his fingers were removed by rope, and his chest was cauterized by a cigarette. This fact was confirmed by Mahmoud Al-Said⁶².

In accordance with the cease-fire agreement that was signed on May 12, 1994, Armenia had to stop the attack on Azerbaijani lands. The agreement encouraged the urgent release of captives, the exchange of war prisoners by mediation of ICRC or other international organizations⁶³. The conflicting parties had to inform each other and the OSCE observers on the disaster tools set up in the mined areas and districts⁶⁴. However, Armenia did not just violate the cease-fire agreement but continued to violate human rights, including the rights of prisoners and

59 Письмо представителя Азербайджана от 1 апреля 1994 года на имя Генерального секретаря, Документ S/1994/393 [Letter dated 1 April 1994 from the representative of Azerbaijan addressed to the Secretary-General, Document S / 1994/393], Совет Безопасности. Официальное отчеты сорок девятый год дополнение за апрель, май, июнь 1994 года, Организация Объединенных Наций, Нью-Йорк, 1998, 15.

60 Письмо постоянного представителя Азербайджана при Организации Объединенных Наций от 24 февраля 2005 года на имя Генерального секретаря [Letter dated 24 February 2005 from the Permanent Representative of Azerbaijan to the United Nations addressed to the Secretary-General] // *Diplomatiya Aləmi Jurnalı*, 2005, №10, 37-38.

61 Ibid.

62 Письмо представителя Азербайджана от 15 августа 1993 года на имя Председателя Совета Безопасности, Документ S/26307 [Letter dated 15 August 1993 from the representative of Azerbaijan addressed to the President of the Security Council, Document S / 26307], Совет Безопасности. Официальное отчеты сорок восьмой год дополнение за июль, август, сентябрь 1993 года, Организация Объединенных Наций, Нью-Йорк, 1995, 210.

63 Письмо представителя Швеции от 9 июня 1994 года на имя Председателя Совета Безопасности, Документ S/1994/687 [Letter dated 9 June 1994 from the representative of Sweden addressed to the President of the Security Council, Document S / 1994/687], Совет Безопасности. Официальное отчеты сорок девятый год дополнение за апрель, май, июнь 1994 года, Организация Объединенных Наций, Нью-Йорк, 1998, 376-378.

64 Ibid.

hostages. Armenia committed offences under the International Convention Against the Taking of Hostages adopted by the General Assembly of the United Nations on 17 December 1979. As reported in Article 2 of this Convention "Each State Party shall make the offences set forth in article 1 punishable by appropriate penalties which take into account the grave nature of those offences"⁶⁵. Article 1 states: "Any person who seizes or detains and threatens to kill, to injure or to continue to detain another person (hereinafter referred to as the "hostage") in order to compel a third party, namely, a State, an international intergovernmental organization, a natural or Juridical person, or a group or persons, to do or abstain from doing any act as an explicit or implicit condition for the release of the hostage commits the offence or taking of hostages ("hostage-taking") within the meaning of this Convention"⁶⁶. The Armenian armed forces ignored the cease-fire and even have recently taken innocent civilians as captives. On July 11, 2014, Russian citizen, Dilgam Asgarov, and Azerbaijani citizen, Shahbaz Guliyev, were taken by Armenian armed forces while visiting the graves of their relatives in Shaplar village of the Kalbajar region. A third Azerbaijani citizen, Hasan Hasanov, was killed. An unlawful court in the occupied Nagorno Karabakh was set up, and the court sentenced D. Asgarov to life in prison and S. Guliyev was sentenced to 22 years in prison⁶⁷.

Conclusion

Summarizing the above studies, it can be concluded that compliance with the principle of human rights protection is one of the main factors affecting the settlement of international conflicts.

In 2004, Azerbaijan was represented at a high level in the United Nations structures, and the Permanent Delegation of Azerbaijan in the UN was elected vice president of the Economic and Social Council and United Nations General Assembly. Because of the serious efforts of the Azerbaijani delegation, resolutions were adopted on the situation of women and children taken hostage in the conflict, and the situation of missing persons. In 2006, a new body, the Human Rights Council was formed, Azerbaijan became a member of the Council and had the opportunity to convey the real truth about the allegations of Armenians to the world community. On 17 December 2018, with the initiative of Azerbaijan, the Resolution on Missing Persons A/RES/73/178 was adopted through consensus at the plenary session of the UN General Assembly. What measures can the world community take against the fact that Armenia will not comply with international law in relation to captives and hostages? First, as a universal organization that sets the principle of respect for human rights and fundamental freedoms, the UN Security Council can force Armenia to comply with international humanitarian law. Second, referring to

65 International Convention Against the Taking of Hostages. Adopted by the General Assembly of the United Nations on 17 December 1979. <https://treaties.un.org/doc/db/terrorism/english-18-5.pdf>

66 Ibid.

67 BQXK əməkdaşları Dilqəm Əsgərov və Şahbaz Quliyevlə görüşüblər 03.11.2016. <http://kaspi.az/az/bqxk-emekdaslari-dilqem-esgerov-ve-sahbaz-quliyevle-grusubler/pages/q.pdf>

resolutions adopted by the UN Security Council, the International Criminal Tribunal for Khojaly should be established and criminals should be punished. In order to prevent similar tragedies, those who are guilty of the Khojaly genocide and other tragedies must be held into account. Thirdly, the International Court of Justice Commission can be established to regulate legal matters concerning prisoners. The International Court of Justice Commission should cooperate closely with the International Court of Justice, the Human Rights Council, the Compensation Commission, and conduct joint investigations. Fourth, prisoners of war and hostages should be released, criminals should be punished according to the outcome of investigations.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

References

- Agreement for the prosecution and punishment of the major war criminals of the European Axis. Signed at London, on 8 August 1945. http://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.2_Charter%20of%20IMT%201945.pdf
- Azərbaycan BMT ailəsində*. Bakı, 2000.
- BQXK əməkdaşları Dilqəm Əsgərov və Şahbaz Quliyevlə görüşüblər 03.11.2016. <http://kaspi.az/az/bqk-kemekdaslari-dilqem-esgerov-ve-sahbaz-quliyevle-grusubler/pages/q.pdf>
- Charter of the United Nations and Statute of the International Court of Justice. San Francisco, 1945. <https://treaties.un.org/doc/publication/ctc/uncharter.pdf>
- Conference on Security and Cooperation in Europe Final Akt. Helsinki, 1975. <http://www.osce.org/helsinki-final-act?download=true>
- Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. Adopted by the General Assembly of the United Nations on 9 December 1948. <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%2078/volume-78-i-1021-english.pdf>
- Criminal Code of the Azerbaijan Republic <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/az/az017en.pdf>
- DADAŞOVA R.B. “Ermenistan'ın Azərbaycana qarşı askeri saldırısı zamanı çocuk Hakları maruziyeti”. *II Uluslararası Türk dünyası eğitim bilimleri ve sosyal bilimler kongresi*. 6.cild, Sosyal beşeri ve idari bilimleri-2 Ankara, 2018. s.159-166.
- Declaration on the Protection of Women and Children in Emergency and Armed Conflict. http://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.19_declaration%20protection%20women%20armed%20conflict.pdf; İnsan hüquqları-Beynəlxalq müqavilələr toplusu, Bakı: Azərbaycan, 1998.
- Decree of the President of the Republic of Azerbaijan on the genocide of the Azerbaijani people <http://www.qmkkd.gov.az/en/laws/84.html>

- Erməni cinayətləri (sənədlər əsasında)*. Azərbaycan Respublikası Milli Təhlükəsizlik Nazirliyi. I c., Bakı: Vətən, 2004.
- European Convention on Human Rights, http://swwww.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf
- Fact Sheet: A summary of the rights under the Convention on the Rights of the Child. https://www.unicef.org/crc/files/Rights_overview.pdf
- HƏSƏNOV Ə. *Azərbaycanlılara qarşı həyata keçirilən Xocalı soyqırımı və onun beynəlxalq əks-sədası*. <http://justiceforkhojaly.org/sites/default/files/publication/Ali%20Hasanov%20doc.-%20Khojaly.pdf>
- İnsan hüquqları-Beynəlxalq müqavilələr toplusu*, Bakı: Azərbaycan, 1998.
- International Convention Against the Taking of Hostages. Adopted by the General Assembly of the United Nations on 17 December 1979. <https://treaties.un.org/doc/db/terrorism/english-18-5.pdf>
- IV Geneva Convention relative to the protection of civilian persons in time of war of 12 august 1949. http://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.33_GC-IV-EN.pdf
- MƏMMƏDOVA H. Xocalı: Şəhidlər, Şahidlər. Bakı: "Yeni nəşrlər evi", 2003.
- Participation in International Humanitarian Law Treaties and Their National Implementation. Achievements and activities in the countries of the Americas in 2005. Document prepared by the International Committee of the Red Cross (ICRC) for the information of the Member States of the Organization of American States. January, 2006. https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/informe_202005_eng.pdf, 36 p.
- Principles of international co-operation in the detection, arrest, extradition and punishment of persons guilty of war crimes and crimes against humanity. Adopted by General Assembly resolution 3074 (XXVIII) of 3 December 1973. <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/PersonsGuilty.aspx>
- Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 august 1949, and relating to the Protection of victims of international armed conflicts (protocol I), of 8 june 1977. https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/icrc_002_0321.pdf
- Resolution adopted by General Assembly 61/155, <http://mfa.gov.az/files/file/UN>
- Resolution adopted by General Assembly 63/183. <http://mfa.gov.az/files/file/UN>
- Resolutions of the 73rd session. <http://www.un.org/en/ga/73/resolutions.shtml>
- Rome Statute of the International Criminal Court. http://legal.un.org/icc/statute/99_corr/cstatute.htm
- State Commission of the Republic of Azerbaijan on Prisoners of War, Hostages and Missing Persons. <http://www.human.gov.az/en/>
- Statute of the International Tribunal for Rwanda. http://legal.un.org/avl/pdf/ha/ictr_EF.pdf
- The Geneva conventions of 12 august 1949. International Commitee of the Red Cross. <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/publications/icrc-002-0173.pdf>
- The Geneva Conventions of 12 August 1949. IV Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Geneva, International Committee of the Red Cross 1958
- The Universal Declaration of Human Rights http://www.un.org/en/udhrbook/pdf/udhr_booklet_en_web.pdf
- THOMAS de Waal, "A President, an Interview, and a Tragic Anniversary," *Carnegie Endowment for International Peace*, February 24, 2012, <http://carnegieendowment.org/2012/02/24/president-interviewand-tragic-anniversary/9vpa>

- UN General Assembly adopts resolution on missing persons prepared by Azerbaijan. 18 December, 2018. <https://report.az/en/foreign-politics/un-general-assembly-adopts-resolution-on-missing-persons-prepared-by-azerbaijan/>
- Updated Statute of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. http://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_en.pdf
- Xocalı soyqırımı rəhbərlərinin yaddaşında*. Bakı, 2009.
- Xocalı yaddaşı*. Bakı: Azərbaycanca Vətəndaş Cəmiyyətinin İnkişafına Yardım Assosiasiyası. 2017.
- Международное право* [International Law]: Учебник / Отв.ред. Колосов Ю.М., Кузнецов В.И. М.: Международные отношения, 1998.
- Письмо представителя Азербайджана от 1 апреля 1994 года на имя Генерального секретаря, Документ S/1994/393 [Letter dated 1 April 1994 from the representative of Azerbaijan addressed to the Secretary-General, Document S / 1994/393], Совет Безопасности. Официальное отчеты сорок девятый год дополнение за апрель, май, июнь 1994 года, Организация Объединенных Наций, Нью-Йорк, 1998.
- Письмо представителя Азербайджана от 15 августа 1993 года на имя Председателя Совета Безопасности, Документ S/26307 [Letter dated 15 August 1993 from the representative of Azerbaijan addressed to the President of the Security Council, Document S / 26307], Совет Безопасности. Официальное отчеты сорок восьмой год дополнение за июль, август, сентябрь 1993 года, Организация Объединенных Наций, Нью-Йорк, 1995.
- Письмо представителя Азербайджана от 21 февраля 1994 года на имя Генерального секретаря, Документ S/1994/206 [Letter dated 21 February 1994 from the representative of Azerbaijan addressed to the Secretary-General, Document S / 1994/206], Совет Безопасности. Официальное отчеты сорок девятый год дополнение за январь, февраль, март 1994 года, Организация Объединенных Наций, Нью-Йорк, 1997.
- Письмо представителя Азербайджана от 26 апреля 1994 года на имя Генерального секретаря, Документ S/1994/505 [Letter dated 26 April 1994 from the representative of Azerbaijan addressed to the Secretary-General, Document S / 1994/505], Совет Безопасности. Официальное отчеты сорок девятый год дополнение за апрель, май, июнь 1994 года, Организация Объединенных Наций, Нью-Йорк, 1998.
- Письмо представителя Швеции от 9 июня 1994 года на имя Председателя Совета Безопасности, Документ S/1994/687 [Letter dated 9 June 1994 from the representative of Sweden addressed to the President of the Security Council, Document S / 1994/687], Совет Безопасности. Официальное отчеты сорок девятый год дополнение за апрель, май, июнь 1994 года, Организация Объединенных Наций, Нью-Йорк, 1998.
- Письмо постоянного представителя Азербайджана при Организации Объединенных Наций от 24 февраля 2005 года на имя Генерального секретаря [Letter dated 24 February 2005 from the Permanent Representative of Azerbaijan to the United Nations addressed to the Secretary-General] // *Diplomatiya Aləmi Jurnalı*, 2005, №10
- Сборник документов ООН по армяно-азербайджанскому нагорно-карабахскому конфликту* [UN's Documents on the Armenian-Azerbaijani Nagorno-Karabakh Conflict], Баку, Министерство Иностранных Дел, 2009.

Contemporary Rivalry in Central Asia: Challenges and Opportunities

Orta Asya'da Çağdaş Rekabet: Fırsatlar ve Zorluklar

Adem Çakır¹

ABSTRACT

Due to its unique geographic position, Central Asia has been at the center of power struggles for centuries. After the dissolution of the Soviet Union the region once again became the focal point of strategic assessments. Although the region had been endowed with rich energy resources, young Central Asian Republics (CARs) had faced multiple challenges ranging from poor infrastructure and lack of human resources to weak governance. Since their independence international environment has also undergone unforeseen changes as it moves from unipolarity towards multipolarity. Global powers, such as the USA, China, Russia, the EU; and regional powers such as Turkey, India, Iran, and Pakistan have been involved in the region, adding to the complexity of the equation. Despite numerous problems, Central Asia's rich energy resources, common historical, religious, ethnic heritage and economic connectivity projects provide variety of opportunities for the region. In this context, with a view on the geo-politic/geo-strategic and geo-economic significance of Central Asia, the study investigates challenges and opportunities for the region.

The structure of study has been based on four main chapters. After the introduction, in the second chapter, geo-political, geo-strategic and geo-economic importance of the region has been explained with supporting historical and numerical data. In the third chapter, interests of global and regional players have been analyzed in order to identify converging and diverging interests of the respective players. The fourth chapter is allocated to describing challenges the region is facing, and exploring opportunities the CARs may have. In the fifth chapter, the findings of study have been summarized, and some projections have been put forward regarding future of the region. The study is finalized with the conclusion section, which identifies the five main outcomes out of the study: the presence of multiple opportunities for peace and prosperity of the region, the importance of Central Asia, the importance of the peace efforts in Afghanistan, the availability of multiple factors for cooperation among CARs, and the significance of BRI for the region.

Keywords: Central Asia, CARs, geo-political rivalry, economic connectivity

ÖZ

Özel coğrafi konumu nedeniyle Orta Asya yüzyıllardır güç mücadelelerinin merkezinde olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bölge tekrar stratejik değerlendirmelerin odak noktası haline gelmiştir. Her ne kadar bölge

¹Corresponding author/Sorumlu yazar:

Adem Çakır (Researcher, PhD),
Tekirdağ, Turkey.
E-mail: ademcakir2011@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8099-8880

Submitted/Başvuru: 02.01.2020

Revision Requested/Revizyon Talebi:
04.02.2020

Last Revision Received/Son Revizyon:
29.02.2020

Accepted/Kabul: 02.03.2020

Published Online/Online Yayın: 30.03.2020

Citation/Atf: Çakır, Adem. "Contemporary Rivalry in Central Asia: Challenges and Opportunities.", *Avrasya İncelemeleri Dergisi - Journal of Eurasian Inquiries* 9, 1 (2020): 75-94. <https://doi.org/10.26650/jes.2020.005>

zengin enerji kaynaklarına sahip olsa da, genç Orta Asya Cumhuriyetleri yetersiz alt yapıdan insan gücü eksikliğine ve zayıf yönetimlere kadar çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Orta Asya Cumhuriyetleri'nin bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından uluslararası ortam tek kutupluluktan çok kutupluluğa doğru ilerlerken, beklenmedik değişimler meydana gelmiştir. ABD, Çin, Rusya, AB gibi küresel güçler ile Türkiye, Hindistan, İran ve Pakistan gibi bölgesel güçlerin bölgeye müdahil olması denklemi karmaşıklaştırmıştır. Mevcut çeşitli problemlere rağmen, zengin enerji kaynakları; ortak tarihi, dini, etnik miras; ve ekonomik bağlantılılık projeleri Orta Asya için çok değişik fırsatlar sunmaktadır. Bu kapsamda, çalışmada, Orta Asya'nın jeo-politik/jeo-stratejik ve jeo-ekonomik önemi göz önünde bulundurularak bölgedeki zorluklar ve fırsatlar araştırılmaktadır.

Çalışma giriş ve sonuç bölümleri hariç olmak üzere dört ana bölümden oluşmaktadır. Girişten sonraki ikinci bölümde bölgenin jeopolitik, jeostratejik ve jeoekonomik önemi tarihi ve rakamsal verilerle desteklenerek ortaya konulmuştur. Üçüncü bölümde, küresel ve bölgesel oyuncuların çıkarları örtüşen ve ayrışan çıkarları tespit etmek amacı doğrultusunda analiz edilmiştir. Dördüncü bölümde bölgenin karşılaştığı zorluklar ve muhtemel fırsatlar belirlenmiştir. Beşinci bölüm çalışmanın bulgularının özetlendiği ve bölgenin geleceği ile ilgili çeşitli öngörülerin yapıldığı bölümdür. Çalışma beş ana tespit yapıldığı sonuç bölümüyle nihayetlenmektedir. Belirlenen beş temel tespit şunlardır: Mevcut zorluklara rağmen bölgede barış ve refahın sağlanması için çok sayıda fırsat bulunmaktadır; Afganistan'da barış sağlanması bölge için hayati önemdedir; Orta Asya devletleri arasındaki işbirliğini kolaylaştıracak çok sayıda faktör bulunmaktadır; Yol ve Kuşak Projesi bölge için oyun değiştirici niteliktedir.

Anahtar kelimeler: Orta Asya, Orta Asya Cumhuriyetleri, jeo-politik rekabet, ekonomik bağlantı

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Özel coğrafi konumu nedeniyle Orta Asya yüzyıllardır güç mücadelelerinin merkezinde olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bölge tekrar stratejik değerlendirmelerin odak noktası haline gelmiştir. Her ne kadar bölge zengin enerji kaynaklarına sahip olsa da, genç Orta Asya Cumhuriyetleri yetersiz alt yapıdan insan gücü eksikliğine ve zayıf yönetimlere kadar çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Orta Asya Cumhuriyetleri'nin bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından uluslararası ortam tek kutupluluktan çok kutupluluğa doğru ilerlerken, beklenmedik değişimler meydana gelmiştir. ABD, Çin, Rusya, AB gibi küresel güçler ile Türkiye, Hindistan, İran ve Pakistan gibi bölgesel güçlerin bölgeye müdahil olması denklemi karmaşıklaştırmıştır. Mevcut çeşitli problemlere rağmen, zengin enerji kaynakları; ortak tarihi, dini, etnik miras; ve ekonomik bağlantılılık projeleri Orta Asya için çok değişik fırsatlar sunmaktadır. Bu kapsamda, çalışmada Orta Asya'nın jeo-politik/jeo-stratejik ve jeo-ekonomik önemi göz önünde bulundurularak bölgedeki zorluklar ve fırsatlar araştırılmaktadır.

Çalışma giriş ve sonuç bölümleri hariç olmak üzere dört ana bölümden oluşmaktadır. Girişten sonraki ikinci bölümde bölgenin jeopolitik, jeostratejik ve jeoekonomik önemi tarihi ve rakamsal verilerle desteklenerek ortaya konulmuştur.

Üçüncü bölümde, küresel ve bölgesel oyuncuların çıkarları örtüşen ve ayrışan çıkarları tespit etmek amacı doğrultusunda analiz edilmiştir. Buna göre; bölgedeki çıkar mücadelesi yürüten ülkelerin çıkarlarının politik, ekonomik ve güvenlik alanlarında yoğunlaştığı görülmektedir. Politik alanda Rusya ve Çin'in ağırlıklı olarak örtüşen çıkarlarının ABD ve

Hindistan'ın örtüşen çıkarlarından ayrıştığı görülmektedir. Rusya, İran ve Türkiye ise ayrışan çıkarlara sahiptir. İki Güney Asya ülkesi Pakistan ve Hindistan da bölgede birbirlerinin etkilerini dengelemeye çalışmaktadır. Ekonomik alandaki mücadelede Çin'in belirgin bir ağırlığı görülmektedir. Özellikle Yol ve Kuşak Projesi kapsamındaki yatırımların Çin'in bölgedeki etkinliğini daha da artıracığı anlaşılmaktadır. Enerji alanında her ülkenin bölge enerji kaynaklarına ulaşmak ve diğer coğrafyalara ulaştırma çabasında olduğu görülmektedir. Güvenlik alanında yürütülen işbirliği çabalarına rağmen Afganistan'daki istikrarsız durum ve Çin'in Uygur bölgesine yönelik hassasiyetinin ülkelerin tutumunda belirleyici olduğu görülmektedir.

Dördüncü bölümde bölgenin karşılaştığı zorluklar ve muhtemel fırsatlar belirlenmiştir. Bölgedeki ülkelerin karşılaştığı temel sorunların şu ana başlıklar altında toplandığı tespit edilmiştir: Yetersiz alt yapı; nitelikli insan gücü eksikliği; yaygın yolsuzluk; su kaynaklarının yetersizliği; uyuşturucu ve insan kaçakçılığı; aşırı uç akımlar ve terörizm; Afganistan'daki istikrarsızlık. Mevcut problemlere rağmen bölgenin öz kaynakları ile uluslararası ortamın mevcut durumunun bölgenin refah ve istikrarı için çeşitli fırsatlar sunduğu görülmüştür. Bu kapsamda; bölgenin enerji kaynakları, hidro elektrik enerji fazlalığı, Yol ve Kuşak Projesi kapsamındaki yatırımlar, bölge içi ve dışı ülkelerin bölgeye yönelik ilgisi, bölge ülkelerinin tarihi, dini, etnik ve kültürel yakınlığı ile Afganistan'daki barış sürecinin önemli fırsatlar sunduğu görülmüştür.

Beşinci bölüm çalışmanın bulgularının özetlendiği ve bölgenin geleceği ile ilgili çeşitli öngörülerin yapıldığı bölümdür. Buna göre; Rusya ve özellikle Çin'in bölgedeki baskın aktörler olacağı, ABD'nin etkinliği azalmakla birlikte bölgedeki varlığını devam ettirmeye isteyeceği öngörülmektedir. İran ve Türkiye'nin bölgedeki etkinliklerini devam ettirmeye gayret edecekleri özellikle Türkiye'nin enerji projeleri kapsamında etkin olma gayretinde olacağı değerlendirilmektedir. Pakistan'ın ekonomik dayanıklılık konusundaki çabalarını artırabileceği buna karşın Hindistan'ın Çin ve Pakistan etkisini dengeleme gayretinde olacağı öngörülmektedir. Bölge ülkeleriyle ilgili olarak yapılan öngörüler ise şu şekildedir. Mevcut olumsuz etkenlere rağmen bölgenin bazı özellikleri bölgesel gelişim için uygun koşulları sağlamaktadır. Bağımsızlıklarını kazandıktan sonra, Tacikistan ve Kırgızistan hariç, güçlü liderlerin de etkisiyle iç istikrarsızlık yaşamamışlardır. Bu bağlamda ülkeler arasında da yüksek yoğunluklu bir silahlı çatışma yaşanmamıştır. Ayrıca, her ne kadar bölgede bir çok ülkenin birbiriyle rekabet eden çıkarları bulunmakla birlikte bölgenin istikrar ve gelişimini tüm bölge dışı ülkeler ortak çıkarları olarak görmektedirler. Bu değerlendirmeler ışığında, bölgesel ve küresel koşulların Orta Asya ülkelerinin siyasal, ekonomik ve toplumsal gelişmelerini devam ettirmek için uygun olduğu, enerji kaynakları ve ekonomik dayanıklılık projelerinin bu amacı kolaylaştırabileceği değerlendirilmiştir.

Çalışma beş ana tespitin yapıldığı sonuç bölümüyle nihayetlendirilmektedir. Belirlenen beş temel tespit şunlardır: Mevcut zorluklara rağmen bölgede barış ve refahın sağlanması için

çok sayıda fırsat bulunmaktadır; Afganistan’da barış sağlanması bölge için hayati önemdedir; Orta Asya devletleri arasındaki işbirliğini kolaylaştıracak çok sayıda faktör bulunmaktadır; Yol ve Kuşak Projesi bölge için oyun değiştirici niteliktedir.

Introduction

Central Asia has been at the center of power struggles for centuries. It is the birthplace of the biggest land empire in history; it is the place characterized by strategists as the “heartland” of the World Island, and it is the same geography on which the “Great Game” was staged.

By the end of the bipolar world, the region came under the spotlight again. The defunct USSR transitioned to the Russian Federation bringing about new states. Even though the region was endowed with rich energy resources, the newborn states faced numerous challenges ranging from poor infrastructure and lack of human resources to a weak governance that hampered the recuperation of the young states. Moreover, the competing ambitions of regional and global powers on the region complicated the equation, splitting the focuses of Central Asian Republics (CARs) on diverging goals.

In the 28 years since the CARs’ independence, remarkable developments have taken place at the domestic, regional and global levels which are worthy of consideration. Despite improvements in some areas, CARs are still struggling with various social, political and economic problems. Afghanistan emerged as a very big security challenge and destabilizing factor. The international environment has also undergone unpredicted changes as it moves from unipolarity towards multipolarity; Russia is not hesitant anymore to apply hard power to achieve its ambitions, China is emerging as a new superpower, the USA is shifting its focus to the Pacific with the aim of containing China; the other countries are also calibrating their stances while the power contest keeps on going.

In light of the latest developments, this study investigates the aspirations of regional and global powers in Central Asia and, with a view on challenges and opportunities, discusses the prospects for the countries of the region.

1. Geo-Political / Geo-Strategic / Geo-Economic Significance of Central Asia

Central Asia is the geographic region which contains Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Tajikistan, and Turkmenistan. It is surrounded by the Caspian Sea in the west, China in the east, Afghanistan and Iran in the south and Russia in the north. It covers a total area of 4,004,451 square kilometers. The terrain of the region has diverse variations made of semiarid steppe grasslands in the north, plains in the west, desert regions in the center and south, river valleys and oases in the south, and mountain ranges in the eastern and southern parts. In total, 68.633.447 people reside in the region. The region has a total GDP of 260,869 billion USA dollars.

Historically, due to its hard terrain with mountains and deserts, the region had stood as a barrier before the great empires of ancient and medieval eras beyond which they could not expand. During the 18th century, Central Asia separated the Russian and Chinese Empires, and during the 19th century, the British and Russian Empires, until the latter conquered the region in the 1880s¹.

1 Michael Kort, *Nations in Transition: Central Asian Republics* (New York: Facts On File, Inc., 2004), 3-4.

Central Asia's unique geographic position has been manifested in several geo-politic theories. Mackinder, in his most renowned "Heartland Theory", claims that the "pivot area", which includes all of Siberia and much of Central Asia, is essential to command the World-Island, and subsequently to command the world². Spykman countered Mackinder by proposing the "Rimland Theory", in which he argued that in order to control the World Island, Eurasia should be checked all along the rimland. Standing between the Christian Orthodox populated areas in the North and the Chinese population in the East, according to Huntington, Central Asia bears the potential of conflict between civilizations³.

Being in the "pivot area", the region has always been on the agenda of the geo-strategic powers. During the 19th Century, Central Asia had been the subject of the power contest between the Russian and the British empires. Widely known as the "Great Game", in this power struggle, the British Empire tried to have control over Central Asia in order to obtain a buffer area before British India; whereas, Russia aimed to expand its Empire and influence in the region. Towards the end of the 20th century, the USSR occupied the southern neighbor of Central Asia, Afghanistan, in order to secure a pro-Soviet regime in Kabul. The invasion sparked a decade long Afghan resistance, which would be supported by the USA. Although Central Asia was part of the USSR at that time, a proxy war between two Cold War rivals had demonstrated the strategic importance of the region, which would establish an ideological border between the blocs. After the collapse of the Soviet Union in 1991, the region once again found itself in the middle of a contest, in which a variety of global and regional powers had a stake. The difference of the contemporary era rivalry from the precedents are the higher number of powers and the numerous motivational factors.

Besides its geopolitical / geostrategic significance, energy is another factor which contributes to the CARs geo-economic importance. The region is endowed with huge reserves of natural resources. Being contiguous to the hydrocarbon rich Caspian Sea, specifically Kazakhstan, Turkmenistan and Uzbekistan are rich with natural resources of gas and oil. Kazakhstan has 3.9 billion barrels of proved oil reserves, which is 1.7% of total world reserves⁴. Turkmenistan has 19.5 trillion cubic meters of proven natural gas reserves, which is 9.9% of total world reserves⁵. Kyrgyzstan and Tajikistan do not have rich hydrocarbon reserves as the others do. They mostly rely on hydroelectric power as their main energy source. The region has big mineral deposits of coal, iron, copper, lead, phosphates, magnesium, zinc, gold, silver, uranium,

2 Zbigniew Brzezinski, *The Grand Chessboard* (New York: Basic Books, 1997), 38.

3 Samuel P. Huntington, "The Clash of Civilizations?", *Foreign Affairs* 72, no.3 (Summer 1993): 22-49.

4 Türkmenistan and Uzbekistan have 0,6 billion barrels of proved oil reserves. Source: BP Statistical Review of World Energy. 21 November 2019. <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2019-full-report.pdf> : 14.

5 Uzbekistan has 1.2 trillion cubic meters and Kazakhstan has 1 trillion cubic meters of proved natural gas reserves. Source: BP Statistical Review of World Energy. 21 November 2019. <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2019-full-report.pdf> : 15.

and a variety of others as well. These energy and mineral resources portend huge economic opportunities for the region.

Taking into consideration the energy demand of China's rapidly growing economy, Russia's desire for a monopoly over the energy resources, Europe's requirement for source country diversification, and Pakistan and India's growing energy needs, energy and mineral deposit rich Central Asia could easily be regarded as a playground for geo-economics contest.

The trade route which is known as the Silk Road, that connected the Chinese civilization of East Asia with the civilizations of the Mediterranean, passed through the southern section of Central Asia. Once again, the region's key position at the center of a transportation network which allows the movement of goods, raw materials and energy in the interior lines of communication is being utilized by China's Belt & Road Initiative (BRI), which will greatly increase the geo-economic significance of the region.

Right after collapse of the Soviet Union, the inclusion of all the Central Asian states in the Economic Cooperation Organization (ECO), is another indicator of the economic significance of Central Asia for the regional countries.

2. Convergences / Divergences of Global & Regional Powers

2.1. Interests of Global Powers in Central Asia Region

2.1.1. USA

Former USA security adviser for President Brzezinski claims that "America's global primacy is directly dependent on how long and how effectively its preponderance on the Eurasian continent is sustained"⁶. In this context, because of the CARs central location in the Eurasia land mass, America's main objective in the region has been to prevent any single power gaining of this geopolitical space and to ensure other international actors' financial and economic access to region⁷.

USA considers Russia's influence and hegemonic efforts in the region against its strategic interests. After the disintegration of Soviet Union it tried newly independent states lean towards western type political system and free market economy. By doing so it aimed to open up the region's economy to the western world, boost economic growth and consequently to balance Russian's control on the economy and resources of the region. In order for this strategy to succeed the USA promoted structural and institutional reforms on democratic procedures, civil rights, judiciary and social justice. Furthermore, it searched to control the energy resources by providing alternative routes for pipelines instead of Russian owned routes, and facilitating contracts for its energy companies. The legacy of Soviet economic system, which

6 Brzezinski, *The Grand Chessboard*, 30.

7 Brzezinski, *The Grand Chessboard*, 148-149.

had integrated regional economies by preventing the CARs to develop independently, and its geographical proximity to Russia were two important obstacles for the USA to achieve post-Cold War objectives in the region. Moreover the Color Revolutions which took place in Georgia, Ukraine and the Central Asian state of Kyrgyzstan alarmed the CARs and caused them to act cautiously towards the USA⁸. In this sense the USA has achieved limited success in containing Russia's influence in the region.

After 9/11, CARs along with Russia cooperated with the USA on War on Terror. CARs' cooperation was critical for the War on Terror because having a big Muslim populations they were target for terrorist activities and had potential ground for religious extremism. Supply routes for US troops were passing through the CARs. Uzbekistan and Kyrgyzstan had allowed the USA to establish military bases. Having these bases were important for the USA's operations in Afghanistan and to sustain its footprint in the region. The USA had relocated the bases upon request from host countries which was a serious setback for the USA's ambitions in the region. Despite diminishing presence in the region the USA sustains its influence and continues to work with CARs in the areas of human trafficking, drug and narcotics, arms sale, religious extremism and terrorism. Recently developed C5+1 format is latest example of the USA's continuing interests in the region.

Central Asian States are integral part of China's BRI. China's growing influence with BRI is against the USA interests who seeks containment of China in the region. However, the USA's strategic shift to Pacific taken in to account the USA wouldn't be willing to allocate much resources into the region.

2.1.2. European Union (EU)

After disintegration of the USSR, even though with little success, EU countries supported efforts which would encourage the CARs to transition to western type political and economic system. EU still funds projects which would contribute to strengthening of institutions on democracy, rule of law, human right and free market economy. EU also attaches importance to the region and develops cooperation in fighting against threats such as religious radicalism, terrorism proliferation of WMD, illegal migration and drug trafficking.

EU's geographical discontinuity with region poses as an obstacle to further economic cooperation and to reach energy resources of the region. Therefore EU also looks forward to benefiting from enhanced connectivity with region in the form China's BRI.

2.1.3. Russia

Following demise of communism for a brief period Russia struggled with internal social, economic and political problems and tried to accommodate Western oriented policies. "Near

---

8 Hooman Peimani, *Conflict and Security in Central Asia and the Caucasus*. (California: ABC-CLIO, LLC, 2009), 17-18.

abroad” policy which was announced in 1993 was the first indicator of Russia’s primacy policy towards region. After Yevgeny Prikimov assumed office of Foreign Ministry in 1996, multilateralism, opposition to the USA global hegemony and cooperation between regional actors had been Russia’s foreign policy characteristics in the region. Under Putin’s presidency, succeeding years Russia more overtly assumed policies of dominance in the region. Russia applies both hard and soft policy tools in order to achieve its political, economic and security interests.

One of Russia’s early indication of regional influence policy has been evidenced by formation of regional organizations such as the Commonwealth of Independent States (CIS), the Collective Security Treaty Organisation (CSTO) and the Eurasian Economic Union (EAEU). Most of CARs are members of these organizations. Russia and all CARs, excluding Turkmenistan, are members of the Shanghai Cooperation Organization (SCO)⁹ as well. The SCO is one of the venues in which Russia works with China in order to enhance regional security and to confront the USA influence.

Russia pursues its economic interest in the region through seeking monopolization in exploration, exploitation, development and transportation of the region’s energy resources. Russia’s role in the export of Turkmen gas and Kazakh oil is an example of this kind of policies. In fact, the Soviet legacy of infrastructure and its geographical location offers Russia great advantages to transport the region’s oil and gas to global markets. Nevertheless, with the introduction of new routes from the region to new outlets such as via Turkey, Iran and Pakistan Russia’s monopoly has started to gradually wane¹⁰.

CARs are also important for Russia’s security concerns. It holds military bases in Kyrgyzstan and Tajikistan in order to sustain the stabilization in the region and to prevent outside powers’ influence. Additionally, current authoritarian political system in the CARs allows Russia’s leverage while it prevents Western influence. Russia also cooperates with the CARs in the fight against terrorism. Having a considerable amount of Muslim population, Russia is sensitive about containing the spread of radicalism. Furthermore, protecting the rights of Russian minorities in the CARs has always been among foreign policy priorities of Russia. Especially Kazakhstan, with 6846 km. length of border and with 19.3% ethnic Russians, occupies a special place in the Russian foreign policy.

2.1.4. China

Having a length of 3322 km. border with three of the CARs, China has direct access to the region¹¹. In this sense, the geographical proximity provides China a great advantage for its economic, political and security interests.

9 Members of CARs in regional organizations, **CIS**: Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Tajikistan; **CSTO**: Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan; **EAEU**: Kazakhstan, Kyrgyzstan; **SCO**: Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Tajikistan.

10 Zahid Anwar, “Development of Infrastructural Linkages between Pakistan and Central Asia”, *Research Journal of South Asian Studies*, 26, no.1 (January-June 2011): 111.

11 China-Kazakhstan: 1.782,75 km.; China-Kyrgyzstan: 1063 km.; China-Tajikistan: 477 km.

The Belt and Road Initiative (BRI) was introduced by China in 2013 in order to enhance regional and global connectivity with the aim of improving regional economic integration. The BRI aims to enhance integration by creating economic corridors that would connect mainland China with the Central, Western, Southern parts of Asia, Africa and Europe. With the BRI, China aims to achieve a shift in the economic focus from east to west, which will boost the economic growth in the region. China's huge infrastructure, communication and technology investments in the region shows its influence as well as ambitions¹². Being in the center of the Eurasian land mass, CARs play a central role in the BRI.

The CARs energy resources are well poised to supply the energy requirement of the rapidly growing Chinese economy. China is pursuing a policy of building pipelines and acquiring energy projects in the region. It built the Kazakhstan-China oil pipeline and also struck oil projects deals with Kazakhstan. The China-Turkmen gas pipeline project, which started early in 2009, later on expanded to connect with other Central Asian states. China's demand for the energy resources of the region helps them to diversify routes connecting them to the outer region. Since they provide alternative routes for the CARs' energy resources, Russia and China have diverging interests in the region.

The Uyghur population in the Xinjiang province has ethnic and religious affinities with the people of Central Asia. In this sense, China's security interest in the region is centered on containing internal discontent and nationalist elements in the Xinjiang province while ensuring safety and security on its western borders especially against extremist infiltration. China aims to prevent extra regional powers from destabilizing the western borders. China also uses its influence in SCO in order to ensure its security interests. SCO facilitates cooperation between the CARs, Russia and China. The cooperation between China and Russia helps regional stability and balances the USA influence as well¹³.

2.2. Interests of Regional Powers In The Region

2.2.1. India

India, with its nuclear arsenal and rapidly growing economy, is a big regional power with global ambitions. It considers China as a rival to itself, and it cooperates with the USA in its China containment policy. India also pursues a policy of countering the Pakistani influence in the region.

India considers Central Asia as its "extended neighborhood". Even if India's main interests in the region can be considered as economic driven, China's increasing presence led India to formulate the "Connect Central Asia Policy", which is a more comprehensive approach

12 Servet Rauf, "Changing Geopolitical Dynamics in Central Asia: Causes and Effects." *Strategic Studies* 37, no.4 (Winter 2017): 161.

13 Rauf, "Changing Geopolitical Dynamics in Central Asia", 160.

covering “political, security, economic, and cultural connections”¹⁴. Since India does not have borders with the region, it has the disadvantage of access to the region. In order to enhance relations with CARs, the Indian Prime Minister visited the region in 2015¹⁵.

India pledged to invest money in projects which include upgrading Iran’s Chabahar port and constructing a railway from the port through Iran to Turkmenistan. This project would allow India to bypass Pakistan and Afghanistan, and also would reduce its dependency on China to connect Central Asia. The TAPI project, which was planned to transport Turkmenistan gas to South Asia, has been slow due to the situation in Afghanistan¹⁶ (The Economist 2019).

2.2.2. Iran

Iran is in geographical proximity to the region, and has cultural, ethnic and religious ties with the CARs. Iran has a 1.148 km. length of border with Turkmenistan. It is one of five littoral states of the Caspian Sea, along with Turkmenistan and Kazakhstan. Controlling its northeast border and ensuring stability in the region could be considered the primary security objectives for Iran.

Close ethnic, religious and historical ties put Tajikistan in Iran’s sphere of influence. However, USA and Russia have common interests not allowing Tajikistan to fall under the orbit of Iran, which they have been successful with so far. Economic setbacks caused by US sanctions is another factor limiting Iran’s influence in the region.

Iran provides a transportation route to the CARs oil and gas supplies. Nonetheless, it stands as a competitor in this domain as well. Iran has competing interests on the cultural and historical domains with Turkey and Russia, whereas, it has common security interests with both countries.

2.2.3. Turkey

Turkey has strong historical, cultural, religious and ethnic affinities with the region. After the fall of the Soviet Union, it tried to increase its footprint by developing economic, cultural and political ties. Turkey’s efforts as a democratic, secular role model country have been supported by Western countries as well. In this sense, Turkey’s efforts to enhance its influence clash with Russia, who sees the region as “near abroad”, and Iran, who has cultural, historical ambitions in the region, whereas, it is in line with the USA and Western countries’ interests.

Turkey’s geography provides an alternative route for transportation of energy resources of the Caspian Sea and Central Asia to the Middle Eastern, African and European markets.

14 Martand Jha, “India’s Connect Central Asia Policy”, *The Diplomat*, 02 December 2016. <https://thediplomat.com/2016/12/indias-connect-central-asia-policy-2/>.

15 The Economist Online Page, “At the periphery: India in Central Asia”, *The Economist*, 04 January 2019. <http://country.eiu.com/article.aspx?articleid=747505258&Country=India&topic=Politics&subtopic=Forecast&subsubtopic=International+relations&oid=1437529527&aid=1>.

16 The Economist Online Page, “At the periphery: India in Central Asia”.

Turkey uses its geographical advantage to meet its domestic energy needs and to become an energy transportation hub for Europe, Africa and the Middle East. Turkey has competing interests with Russia and Iran, by serving as alternative transport routes for the region's energy resources. On the one hand, it cooperates with them to meet energy demands for itself and the World markets.

In addition to energy resources, Turkey is also standing as a gateway for the CARs to transport their other commodities to the Middle East, Africa and Europe. The Baku-Tiflis-Kars railway, which started to operate in 2017, considerably expedited the flow of trade from Russia, China and Central Asia¹⁷.

2.2.4. Pakistan

Even if Pakistan does not share a border with Central Asian states, its geographical as well as historical and cultural proximity provides the bases for a variety of common interests. Pakistan's geographical location offers an outlet for the landlocked the CARs economy. The Karachi, Qasim and Gwadar (developing) ports open up the region to the Arabian Sea and further to world market. Through the respective transportation lines connected to the Gwadar Port, CPEC is expected to enhance the regional connectivity of the Central Asian region to the world and to boost trade and economic growth in the region.

While Pakistan can be a transit corridor for the CARs' energy resources to reach outer markets, it can also meet its own domestic needs from the region. TAPI, which was initiated in 2015 to meet the energy requirements of the regional countries still awaits progress in its Afghanistan and Pakistan sections.

Pakistan's cooperation in China's BRI and its efforts to increase regional connectivity with Central Asia are against India's interests in the region, who has competing interests with both countries. Iran and Russia have diverging interests with Pakistan in the sense that they provide alternative energy and trade routes.

2.3. Converging & Diverging Interests of Global & Regional Powers in the Region

While geo-political, geo-strategic, and geo-economic interests of various powers in the region diverge in some areas, they converge on other specific areas. After having reviewed the interests of each actor, convergences and divergences have been categorized under three main areas: the political, economic and security domains.

2.3.1. Political Domain

- a. The USA, Russia, China and partially India can be considered as strategic powers in the region. Russia and China are cooperating against the USA's influence in the

17 HaberTurk Home Page, "Baku-Tiflis-Kars Demiryolu Hattında İki Yılda 275 Bin Ton Yük Taşındı, *HaberTürk*, 27 Ekim 2019. <https://www.haberturk.com/baku-tiflis-kars-demiryolu-hatti-nda-iki-yilda-275-bin-ton-yuk-tasindi-2534819-ekonomi>.

region, on the other hand, India supports the USA's efforts in the containment of China. Consequently, while Russia and China's interests converge, their interests diverge with the USA and India's converging interests.

- b.** Russia, Turkey and Iran pursue a policy of influence in the region. Each of these countries' interests diverge in this aspect. Additionally, the EU and the USA support Turkey's efforts as a secular, democratic role model country, whereas, they are against the Iranian and Russian influence.
- c.** Pakistan has a relative advantage in the region due to its geographical proximity and cultural and religious ties. Pakistan's prospects of regional influence diverge from India's efforts of being more active in the region.

2.3.2. Economics

- a.** China has huge infrastructure and developmental investments in the region. Russia supports China's BRI initiative. The EU attaches importance to an increased connectivity with region. Whereas, China's growing economic influence in the region is against the USA's interest. Therefore, Russia, China and the EU have converging interests in the regional economic connectivity and development, on the other hand, the USA's interests diverge from China and Russia.
- b.** When it comes to energy;
  - (1) China wishes to obtain easy access to the region's energy resources,
  - (2) Russia aims to have a monopoly over the resources, and desires to be the main route to the World,
  - (3) Pakistan and India look for sources for their growing domestic needs,
  - (4) Europe seeks for diverse source countries for its requirements,
  - (5) Turkey and Iran desire to be alternative transportation routes for the CARs' energy resources. Therefore, in Eastern Central Asia; China, Pakistan, India have converging interests on the energy domain, on the other hand, Russia's energy interests diverge from those countries. Similarly, in Western Central Asia; Europe, Turkey and Iran have converging interests against Russia's diverging interests. Since they provide alternative routes to the region, Iran and Turkey's interests diverge as well.

2.3.3. Security

- a.** All regional and global powers attach the utmost importance to the stability of the region. They cooperate on the fields of fighting against terrorism, religious extremism, drug trafficking and illegal immigration. Especially, Central Asian countries and China, Russia, Pakistan and India work together for that purpose under SCO.
- b.** Nevertheless some political, historical, cultural and ethnic affiliations hamper efforts of cooperation for the stabilization and security of the region. The USA's extended

presence in Afghanistan could be considered as one main cause of radicalization in the region. It aims to bring the Western oriented political regime throughout the region. The USA's effort is supported by the EU and Turkey. On the other hand, China and Russia are against any regime enforcement by extra regional countries. Specifically China is very sensitive toward exploitation aimed at the Xinjiang region. Nonetheless, neither Russia nor China are willing to deploy resources to stabilize the region, but they cooperate for regional security under the framework of SCO. Therefore, it can be claimed that the USA, the EU and Turkey's interests converge on this domain, whereas their interests diverge from China and Russia's converging interests. Similarly, Pakistan and India's security interests diverge specifically regarding the stability of Afghanistan.

3. Current Challenges and Future Aspiration

3.1. Challenges for the Region

- a. After gaining independence from the former USSR, Central Asian states faced numerous problems. Having lived under Soviet rule for so many years, they are still struggling to stand on their feet. Specifically, the USSR's style of connecting Soviet states in a way that republics rely on each other on the production of certain commodities has been one of the main challenges for the newly born Republics. During the Communist era, the region was the poorest part of the Soviet Union¹⁸. Insufficient infrastructure and transportation network which were mostly biased towards Russia were main impediments for inter-regional trade and development of the economy. In addition to underdeveloped economy and poor infrastructure, weak government institutions and widespread corruption have been among other problems which newly independent states have had to deal with. These problems have created a convenient environment for public unrest, internal conflict and exploitation by terrorist groups¹⁹.
- b. While the involvement of regional and transregional countries in the CARs' affairs helped their development on certain issues, competing interests complicated problems on other fronts. The ruling elite, who are mostly former Soviet bureaucrats, use foreign powers' involvement on regional problems such as the "War on Terror" and "Color Revolutions" as pretexts to justify their coercive and authoritarian rule²⁰. Hence, the political and economic systems in the region are a mix of capitalism and socialism, which retain some characteristics of the Soviet type totalitarianism²¹.
- c. After gaining independence, all the CARs witnessed a rise of national consciousness and awakening. Even if most of the ruling elite were educated in a Soviet type system,

18 Kort, *Nations in Transition*, vi.

19 Peimani, *Conflict and Security in Central Asia and the Caucasus*, xvii.

20 Rauf, "Changing Geopolitical Dynamics in Central Asia", 162.

21 Peimani, *Conflict and Security in Central Asia and the Caucasus*, xvii.

they adopted policies which would promote national identity and cultural harmony in an effort to distance themselves from the Soviet period. One characteristic example of this policy was replacing the Cyrillic alphabet with the Latin alphabet. Nevertheless, geographical proximity and shared history with Russia has complicated the nation building efforts in those countries. Having a smaller Russian minority and a relatively homogenous big population, Uzbekistan is considered the prime candidate for regional leadership. Kazakhstan is most vulnerable to Russian influence due to its more than 6000 km. length of border, and almost 20 percent of Russian population²².

- d. The unsettled, and not yet stabilized, economic and political system hampers the socio-economic development of regional states. The centralized economic model of the Soviet period is still struggling to transition to a free market economy. Insufficient human capital contributes to a slow development in every aspect. Even if gas and oil helps growth in the Turkmenistan, Kazakhstan and partially Uzbekistan's economies, a single product leaves those states open to sudden fluctuations²³.
- e. Political instability in Afghanistan has a huge impact on security as well as on the economic development of the Central Asian states. The long conflict in Afghanistan bears the potential of spilling over to neighboring Uzbekistan, Turkmenistan and Tajikistan²⁴. The security threat posed along the routes in Afghanistan is one of the important factors that reduces the volume of trade and economic activity in the region. TAPI is one concrete example of a delayed project due to the political situation in Afghanistan.
- f. Activities of terrorist organizations is one of the serious challenges for the region. Having borders with Afghanistan, Uzbekistan, Turkmenistan and Tajikistan, and geographically close to Kyrgyzstan, they are susceptible to cross border terrorist activities. All having a high percentage of Muslim population, these countries pose easy targets for the exploitation of religious extremism. In this aspect, Tajikistan and Kyrgyzstan stand more vulnerable due to their relatively poor socio-economic conditions and weak governmental institutions. Foreign powers' presence in the region can be considered as a contributing factor in the radicalization of the region²⁵. Even though they do not pose a serious threat, the Islamic Movement of Uzbekistan (IMU) and Hizb ut-Tahrir are two main groups operating in the Ferghana Valley²⁶. Moreover, high levels of participation from Central Asian States, specifically from Tajikistan, Kyrgyzstan and Uzbekistan, in terrorist groups fighting in Syria, demonstrate the region's liability to religious radicalism.

22 Brzezinski, *The Grand Chessboard*, 130.

23 Peimani, *Conflict and Security in Central Asia and the Caucasus*, 13.

24 Peimani, *Conflict and Security in Central Asia and the Caucasus*, 4-5.

25 Rauf in his article claims that "The Taliban, Islamic movement of Uzbekistan (IMU), Islamic Renaissance Party of Tajikistan (IRPT) and Hizb-u-Tahrir are considering foreign powers a threat to Islam" (Rauf, "Changing Geopolitical Dynamics in Central Asia", 162).

26 IMU is active in Uzbekistan, while Hizb ut-Tahrir is active both in Tajikistan (Peimani, *Conflict and Security in Central Asia and the Caucasus*, 15-16).

- g. Although regional rivalries and territorial disputes might not be considered as imminent threats for the regional instability, unresolved disagreements between Uzbekistan and Tajikistan, and between Uzbekistan and Kyrgyzstan on the Ferghana Valley; border disputes between Uzbekistan and Turkmenistan; and separatist Uzbeks' demands in Tajikistan, all have the potential to escalate²⁷.
- h. Drug and human trafficking is another problem that threatens society and the economy of CARs. Especially, the poorly protected Tajikistan border is susceptible to drug smuggling rather than Uzbekistan and Turkmenistan.
- i. Water scarcity is another challenge confronting CARs, the root causes of which go back to the Soviet era. Extended years of wrong agriculture policies, usage of vast open areas for nuclear testing and droughts caused by climate change have left thousands hectares of land to the deserts annually. The gradual reduction of the level of water in the Aral Sea is a striking example of the deteriorating ecology. The necessity to share the scarce water resources also creates problems among the regional countries. Tajikistan and Kyrgyzstan's desire to use the water resources for energy generation conflicts with Uzbekistan's purpose of using them for agricultural needs.

3.2. Opportunities for the Region

- a. While there are multiple challenges, there are numerous opportunities for the region as well. Rich energy resources are one area that the CARs could benefit from for regional development and prosperity of the region.
- b. In addition to hydrocarbon resources, the region has significant seasonal electricity surpluses. This capacity can be utilized to meet the energy demands of South Asia's expanding economies²⁸.
- c. China's BRI provides an opportunity for region to connect regional economies to the outer world through trade corridors and infrastructure.
- d. The geostrategic location of the region draws strategic interests of global and regional powers on the CARs. Although it could be considered as a challenge, the power contestation in the region could be considered as an opportunity for stability, security and prosperity in the region.
- e. The common religious, ethnic and cultural character of the region is another factor that might promote regional cooperation. This has been already demonstrated by the early emergence of regional organizations which promises further improvement.
- f. Although there seems to be no imminent development, the prospect of the reconciliation process in Afghanistan, bears the potential of enhancing regional connectivity.

27 Peimani, *Conflict and Security in Central Asia and the Caucasus*, xviii-ix, 16.

28 Anwar, "Development of Infrastructural Linkages between Pakistan and Central Asia", 112.

4. Analysis / Way Forward

4.1. Global and Regional Powers.

- a. The analysis of the regional and global powers' interests has demonstrated that there are multiple factors in the strategic calculations of the powers in the region. In addition to the geo-political and geographical significance, which is relevant for all actors in the region, other factors which are deemed to be affecting the considerations of regional and global powers are;
- (1) Rich energy and mineral resources,
  - (2) Historical, ethnic, cultural and religious ties,
  - (3) Political stability and security,
  - (4) Minorities,
  - (5) Regional / Economic connectivity.
- b. The examination of regional and global powers' policies in the region has revealed that some of the factors are more dominant than others. In this regard, the following primary interests of the actors have been identified.
- (1) USA and EU: Political stability and security,
  - (2) Russia: Political stability, security of the region; Russian minorities.
  - (3) China: Rich energy and mineral resources; Political stability and security; Regional / Economic connectivity.
  - (4) Turkey and Iran: Historical, ethnic, cultural and religious ties; rich energy and mineral resources.
  - (5) Pakistan and India: Rich energy and mineral resources; regional / economic connectivity.
- c. Finally, after an appraisal of the regional and global powers' interests with regard to primary interests, the following projections can be asserted.
- (1) Russia and China are considered to be dominant powers in the region while the US would continue to retain its influence, and the EU would support efforts for democratic and economic development.
  - (2) Iran and Turkey are expected to seek more opportunities in pursuit of furthering their ethnic and cultural ties. Turkey would specifically look for new pipeline projects.
  - (3) Pakistan is expected to pursue the completion of regional connectivity projects, while India would look for an enhanced influence in order to balance China and to hinder Pakistan's efforts.

4.2. The CARs

- a. The analysis of Central Asian States' challenges has demonstrated that they have been struggling with problems mostly inherited from the Soviet period. It is reckoned that

the foremost problem of the region is the development of sustainable political and economic systems which would provide welfare and prosperity for the region. Even though they were able to progress on some areas, there are various problems they need to address such as,

- (1) poor infrastructure,
- (2) lack of human capital,
- (3) widespread corruption,
- (4) water scarcity,
- (5) drug and human trafficking,
- (6) extremism and terrorism,
- (7) instability in Afghanistan.

- b. Despite these problems, it is regarded that several factors provide favorable conditions to take advantage of the opportunities which were previously mentioned. First of all, since their independence, other than Tajikistan and Kyrgyzstan, they did not undergo internal political instability mainly due to strong leaders. Although there have been regional disputes, there have not been any big scale armed conflicts. Lastly, even though regional and global powers have competing interests, they have common interests in the development and stability of the region.
- c. As a result of these considerations, it can be claimed that current global and regional situations present a suitable environment for the CARs to continue their national building efforts and their economic developments, for which they could utilize their rich energy and mineral resources, and regional economic connectivity projects.

5. Conclusion

As it has been throughout history, the unique geographic location and the energy and mineral resources of Central Asia attract geo-political and geostrategic interests of the regional and global powers. Despite multiple challenges, numerous opportunities promise peace and prosperity for the region.

All the Central Asian countries share a common cultural and historical heritage. Except for Tajikistan, they use the same language, and come from the same ethnic origin, which provides a suitable environment for regional cooperation. This unique character of the region could be leveraged to promote security, prosperity and stability in the region.

It is considered that Afghanistan will continue to remain biggest challenge for stability, security and economic development of the CARs and Pakistan. In addition to the USA, involvement of other strategic powers in peace efforts, such as Russia and China, could expedite the resolution of conflicts, and bring peace and prosperity to the region.

Even though there are multiple powers contesting for different aspects of their national

interests, geo-economics could be regarded as the dominant factor of contemporary rivalry. The region's rich energy and mineral resources, combined with China's huge investment capacity, are promising for the further development of the region. In this sense, BRI would be the most significant infrastructure and development project, which would connect West China to the Central Asia, and further open up the region to the Middle East, the Arabian Sea, Africa and Europe. As the regional interconnectivity and integration are enhanced, along with trade and economy, prosperity and development would be boosted.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

References

- ANWAR, Zahid. "Development of Infrastructural Linkages between Pakistan and Central Asia", *A Research Journal of South Asian Studies*, 26, no.1 (January-June 2011): 103-115.
- BEEHNER, Lionel. "U.S. Military Bases in Central Asia", *Council on Foreign Relations*, 26 July 2005. <https://www.cfr.org/backgrounder/asia-us-military-bases-central-asia>.
- BRADSHER, Keith. "Chinese Company to Buy Kazakh Oil Interests for \$4 Billion", *The New York Times*, 22 August 2005. <https://www.nytimes.com/2005/08/22/business/worldbusiness/chinese-company-to-buy-kazakh-oil-interests-for-4.html>.
- BRZEZINSKI, Zbigniew. *The Grand Chessboard*. New York: Basic Books, 1997.
- BP STATISTICAL REVIEW OF WORLD ENERGY, 21 November 2019. <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2019-full-report.pdf>.
- Encyclopedia Britannica. *Heartland*, 21 November 2019. <https://www.britannica.com/place/heartland>.
- FARCHY, Jack and KYNGE, James. "Map: Connecting central Asia", *Financial Times*, 10 May 2016. <https://www.ft.com/content/ee5cf40a-15e5-11e6-9d98-00386a18e39d>.
- GORDEYEVA, Mariyya. "China buys into giant Kazakh oilfield for \$5 billion", *Reuters*, 07 September 2013. <https://www.reuters.com/article/us-oil-kashagan-china/china-buys-into-giant-kazakh-oilfield-for-5-billion-idUSBRE98606620130907>.
- HABERTURK HOME PAGE. "Baku-Tiflis-Kars Demiryolu Hattında İki Yılda 275 Bin Ton Yük Taşındı", *HaberTürk*, 27 Ekim 2019. <https://www.haberturk.com/baku-tiflis-kars-demiryolu-hatti-nda-iki-yilda-275-bin-ton-yuk-tasindi-2534819-ekonomi>.
- HUNTINGTON, Samuel P. "The Clash of Civilizations?", *Foreign Affairs* 72, no.3 (Summer 1993): 22-49.
- JHA, Martand. "India's Connect Central Asia Policy", *The Diplomat*, 02 December 2016. <https://thediplomat.com/2016/12/indias-connect-central-asia-policy-2/>

- KHETRAN, Mir Sherbaz. "Economic Connectivity: Pakistan, China, West Asia and Central Asia." *Strategic Studies* 36, no.4 (Winter 2016): 61-76.
- KORT, Michael. *Nations in Transition: Central Asian Republics*. New York: Facts On File, Inc, 2004.
- KOZHOKIN, Evgeny. "Geopolitical Importance of Central Asia: Russian View", *Strategic Analysis* 33, no.4 (July 2009): 478-482.
- MUNIR, Muhammad and SHAFIQ, Muhammad. "Geostrategic Significance of Wakhan Corridor for Afghanistan, China and Pakistan", *Margalla Papers*. (2018): 203-215.
- PILLALAMARRI, Akhilesh. "The United States Just Closed Its Last Base in Central Asia", *The Diplomat*, 10 June 2014. <https://thediplomat.com/2014/06/the-united-states-just-closed-its-last-base-in-central-asia/>.
- PEIMANI, Hooman. *Conflict and Security in Central Asia and the Caucasus*. California: ABC-CLIO, LLC, 2009.
- RAUF, Servet. "Changing Geopolitical Dynamics in Central Asia: Causes and Effects." *Strategic Studies* 37, no.4 (Winter 2017): 149-165.
- SNYDER, Jed C. *After Empire: The Emerging Geopolitics of Central Asia*. Washington, DC: NDU Press, eds 1995.
- THE ECONOMIST Online Page. "At the periphery: India in Central Asia", *The Economist*, 04 January 2019. <http://country.eiu.com/article.aspx?articleid=747505258&Country=India&topic=Politics&subtopic=Forecast&subsubtopic=International+relations&oid=1437529527&aid=1>.
- US DEPARTMENT OF STATE Web Page. *C5+1 Fact Sheet*, 22 September 2017. <https://www.state.gov/c51-fact-sheet/>.

Bağımsızlık Dönemi Kırgız Tarih Yazımına Kısa Bir Bakış

A Brief Overview of Kyrgyz Historiography During the Independence Period

Zeynep Akarslan¹

öz

Yazılı kaynaklarda adı geçen en eski Türk kavimlerinden biri olan Kırgızlar, Orta Asya tarihinde önemli bir yere sahiptir. Haklarındaki ilk bilgilere Çin kaynaklarında rastladığımız Kırgızların geniş bir coğrafyada yaşadıkları ve kendi tarihlerini yazmadıkları anlaşılmaktadır. Kırgızlar, Cengiz Han'a itaat eden ilk Türk kavmidir. Günümüzde Kırgızistan olarak anılan ve neredeyse tamamı dağlık bir coğrafya olan Kırgızistan'a göçün IX-X. yüzyıllarda başladığı düşünülmektedir. Bu sebepten Kırgızların tarih yazıcılığının tarih sahnelerine çıkmaları göz önüne alınarak bir hayli geç başladığı kanaatindeyiz. Kırgızistan'da Sovyetler Birliği döneminde Marksist-Leninist çizgide yazılan ilk eserlerin konusu genellikle insanlığın evrensel gelişimi, sınıf mücadelesi, halk ayaklanmaları, ilerici ve gerici güçler çerçevesinde şekillenmiştir. Kırgızistan'ın 31 Ağustos 1991'de bağımsızlığını ilan etmesinden sonra ise tarih yazıcılığında daha serbest olan yeni bir dönemin başladığı söylenebilir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Kırgızistan'ın tarih yazımında dört konu başlığının ön plana çıktığı görülmektedir. Bu konu başlıklarını tarihi kişiler, Kırgızların kökeni, özel günler ve kutlamalar ile sözlü gelenek olarak sıralayabiliriz. Bu çalışmada bağımsızlığından itibaren günümüze kadar olan süreçte Kırgız tarihi yazımı üzerinde durulacaktır. Çalışmamızın kaynaklarını Kırgızistan tarihi hakkında yazılan araştırma eserler oluşturmaktadır.

Anahtar kelimeler: Kırgız, Kırgızistan, Kırgız tarihi, Kırgız tarih yazımı, Orta Asya

ABSTRACT

The Kyrgyz people, one of the oldest Turkic tribes mentioned in written sources, have an important place in Central Asian history. It is understood that the Kyrgyz people, about whom the first information comes from Chinese sources, lived in a wide geographic region and did not write their own history. The Kyrgyz were the first Turkic tribe to obey Cenghis Khan. It is thought that immigration to Kyrgyzstan, which is almost entirely mountainous, began in the 9th and 10th centuries. For this reason, we believe that the Kyrgyz historiography started very late, considering their late appearance on the scene of history. The subject of the first works written in the Marxist-Leninist line during the period of the Soviet Union in Kyrgyzstan was often shaped within the framework of the universal development of humanity, class struggle, popular uprisings, progressive and reactionary forces. After Kyrgyzstan declared its independence on 31 August 1991, a new free era of historiography began. After the breakup of the Soviet

*Sorumlu yazar/Corresponding author:

Zeynep Akarslan (Doktora Öğrencisi),
Marmara Üniversitesi, Türikiyat Araştırmaları
Enstitüsü Genel Türk Tarihi Bilim Dalı,
İstanbul, Türkiye.
E-posta: zeynepakarslan@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-3134-2332

Başvuru/Submitted: 23.01.2020

Revizyon Talebi/Revision Requested:
01.03.2020

Son Revizyon/Last Revision Received:
04.03.2020

Kabul/Accepted: 05.03.2020

Online Yayın/Published Online: 30.03.2020

Atıf/Citation: Akarslan, Zeynep. "A Brief Overview of Kyrgyz Historiography During the Independence Period.", *Avrasya İncelemeleri Dergisi - Journal of Eurasian Inquiries* 9, 1 (2020): 95-108.
<https://doi.org/10.26650/jes.2020.006>

Union, four topics have come to the fore in the historiography of Kyrgyzstan. We can list these topics as historical persons, the origin of the Kyrgyz, special occasions and celebrations and oral traditions. This study will focus on the Kyrgyz historiography from its independence to the present. The sources of our study are research works written about the history of Kyrgyzstan.

Keywords: Kyrgyz, Kyrgyzstan, history of Kyrgyz, historiography of Kyrgyz, Central Asia

EXTENDED ABSTRACT

The Kyrgyz people, one of the oldest Turkic tribes mentioned in written sources, have an important place in Central Asian history. It is understood that the Kyrgyz people, about whom the first information comes from Chinese sources, lived in a wide geographic region and did not write their own history. The Kyrgyz were the first Turkic tribe to obey Cenghis Khan. It is thought that immigration to Kyrgyzstan, which is almost entirely mountainous, began in the 9th and 10th centuries. For this reason, we believe that Kyrgyz historiography started very late, considering their late appearance on the scene of history. In the 14th century Russian domination, which began with Tsarist Russia establishing dominance in the region, continued into the Soviet Union period after the fall of Tsarist Russia. After that, Kyrgyz perception of history and historiography was determined according to Soviet ideology. The subject of the first works, written in a Marxist-Leninist line, was often shaped within the framework of the universal development of humanity, class struggle, popular uprisings, progressive and reactionary forces. In Kyrgyzstan, which came under the Soviet Union in 1936, forced labour of people on state farms or in kolkhoz increased the public's dissatisfaction with the administration. The killing or deportation of Kyrgyz intellectuals and those who advocated independence in the run-up to World War II increased the unease even more among the indigenous population against the Russians. The growing stalemate of the Soviet system was not just about Kyrgyzstan. Mikhail Gorbachev's insufficient efforts to prevent the dissolution of the country led to the dissolution of the Soviet Union. During this fragile process, Kyrgyzstan, like other countries attached to the Soviet Union, declared its independence. After Kyrgyzstan declared its independence on 31 August 1991, a new free era of historiography began. Due to the progress of Soviet-era historiography previously having been set along the lines of the Soviet Union, important historical figures came to prominence in Kyrgyz historiography immediately after the fall of the Soviet Union. During this period, four topics came to the fore in the historiography of Kyrgyzstan. We can list these topics as historical persons, the origin of the Kyrgyz, special occasions and celebrations and oral traditions. Bars Beg and Oguz Khan were often the names that appeared during this period, when the emphasis was placed on the past by bringing historical personalities to the fore. The newly adopted understanding of historiography after Kyrgyzstan became independent also influenced textbooks. The general titles in the textbooks written during this period were Kyrgyz Ethnologies in Chinese Sources, Ethnogenesis, Ancient Kyrgyz

Homeland, Ancient States in Kyrgyzstan, Medieval History, Historical Figures of Kyrgyz, Tsarist Rule in Kyrgyzstan, Kyrgyz SSR and Independent Republic of Kyrgyzstan. The first years of the independence of Kyrgyzstan were a period in which national historiography particularly came to the fore and works that had been removed to the archives or had not been allowed to be printed during the Soviet Union came to light. It is clear that a national consciousness of history was intended to be provided to the public during this period. Genealogies also take an important place in the historiography of Kyrgyzstan. Genealogy, called “sancıra” among Kyrgyz people, continues as a tradition in Kyrgyzstan and those who do not know its seven ancestors are despised. Genealogy books which were banned from publication during the Soviet Union have increased since the independence period. While oral tradition is one of the areas in Kyrgyzstan that still has gaps in research, studies focused on daily life in the Soviet era have been initiated under the leadership of Japanese historian Hisao Komatsu and also of Timur Dadabaev. This study will focus on the Kyrgyz historiography from its independence to the present. The sources of our study are research works written about the history of Kyrgyzstan.

Giriş

Kırgız adına ilk defa, Çinli tarihçi Sima Tsıyan'ın *Şi Tzi* (M.Ö. 203-201) adlı yıllığında Hunların hakimiyeti altına aldığı boylardan biri olarak rastlanır. Göktürkçe ve Uygurca metinlerde Kırgız şeklinde kaydedilen bu isim, dönemin Arapça ve Farsça kaynaklarında “Kır-kız”, “Hır-hız”, “Kır-gız” şeklinde farklı imlalarda da karşımıza çıkmaktadır. Kırgızlar, Cengiz Han'a itaat eden ilk Türk kavmidir. Göktürkler döneminde güçlü bir boy haline gelen Kırgızlar, Uygur Devleti'ni yıktıktan sonra Çin kaynaklarında sık sık karşımıza çıkmaktadır. X. yüzyıla kadar Kırgızlar hakkında Çin kaynaklarına dayanarak elde edilen bilgiler, bu tarihten sonra Arapça ve Farsça kaynaklar da dahil olmak üzere XIX. yüzyıla kadar olan Kırgız tarihi açısından ayrıntılı bilgiler vermemektedir.¹

Konar-göçer yaşam şeklini benimseyen Kırgızların Yenisey'den ayrılarak Tanrı Dağlarına göç etmesi konusunda kesin bir tarih olmamakla birlikte ortak fikir bu göç dalgasının IX.-X. yüzyıllar arasında gerçekleştiği yönündedir.² Günümüzde Kırgızistan olarak anılan bu coğrafya, yeryüzünde neredeyse tamamı dağlık olan ülkelerden biridir.³ XIX. yüzyıldan itibaren Çarlık Rusya'sının boyunduruğu altına giren Kırgızistan, 1917 Ekim Devrimi'nden hemen sonra Sovyet rejimi altına girmiştir.⁴

Ekim Devrimi ile başlayan süreçte Kırgız tarihi araştırmaları ve yazımı ciddi bir duraklama dönemi yaşamıştır. 1950'li yıllara kadar devam edecek olan bu dönemde Abdikerim Sıdık Uulu⁵ haricinde Kırgızlar arasında Kırgız tarih yazımı ile ilgilenen tarihçiler görülmemiştir.⁶ Bu süreçte Kırgız tarih yazımı Sovyet devletinin marksist-leninist tarih anlayışı ile oluşturulmuş ve yaygınlaştırılmıştır. Bu tarih yazımı, insanlığın evrensel gelişimi, sınıf mücadelesi, halk ayaklanmaları, ilerici ve gerici güçler çerçevesinde şekillenmiştir. Orta Asya'daki Rus işgali gibi hassas konular parti talimatlarının getirdiği şekilde gerçeğe uymaz bir halde şekillendirilmiştir.⁷

Kırgızistan, 1936 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne bağlı ülkelerden biri haline getirildi. Kırgız halkının zorla devlet çiftlikleri ya da kolhozlarda çalıştırılmaya başlanması II. Dünya Savaşına kadar devam etti. Bu süreçte Kırgızistan'ın bağımsızlığını savunan aydın kesimin öldürülmesi ya da sürgüne gönderilmesi halk içinde bir uyanışa sebep

1 İsmail Türkoğlu, “Kırgızlar”, *DİA*, C: Ek-II, 2016, s. 62-64.

2 Mehmet Saray, “Kırgızistan”, *DİA*, C: XXV, 2002, s. 442-445.

3 Erdoğan Akkan, “Kırgızistan”, *DİA*, C: XXV, 2002, s. 441.

4 Khalida Devrişeva, “Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Tarihinin Bazı Meseleleri”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 39, 2016, s. 188.

5 Hayatı hakkında ayrıntılı bilgilere ulaşamadığımız Sıdık Uulu için yalnızca Kırgız Sovyet yönetimi tarafından “ceditçi” olarak adlandırıldığını söyleyebiliriz. Şöyle ki, 1905 yılındaki Rus İhtilalinden sonra Kırgızlar arasında entelektüel kesim oluşmaya başlamıştır. Çar ve yönetimine karşı olan bu grup, Sovyet rejimi kurulduğu sırada Kırgız Devletini kurmak için mücadele etmiştir. Abdikerim Sıdık Uulu'nun adı ise kaynaklarda bu grubun liderlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk: Ebubekir Güngör, “Kırgızların İlk Modern Tarihçisi Osmonaali Sıdıkulu”, *Türkiyat Mecmuası*, C: XXV, Güz 2015, s. 237-254.

6 Cengiz Buyar, “Kırgızlarda Tarih Yazımı”, *I. Uluslararası Türklerde Tarih Bilinci ve Tarih Yazıcılığı Sempozyumu*, ed. Nurettin Hatunoğlu, Canan Kuş Büyüktaş, Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları, Zonguldak 2015, s. 3.

7 Ahmet Kanlıdere, “Genel Türk Tarihi Kaynakları”, *Tarih Metodu*, ed. Zekeriya Kurşun, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir 2011, s. 145-146.

oldu. Tüm bunların yanında Kırgızistan hükümetinde önemli ve etkin mevkilerinde Rusların bulunması yerli halkta Ruslara karşı rahatsızlığı daha da arttırdı. Çünkü bu süreçte Rusça adeta Kırgız dilinden üstün konuma gelmişti. Sovyet sisteminin giderek çıkmaza girmesi sadece Kırgızistan’da olan bir şey değildi. Tıkanan sistemi “açıklık” ve “yeniden kurma” politikaları ile kurtarma girişiminde bulunan Gorbaçov’un bu atılımı SSCB’ye bağlı devletlere bağımsızlığı getirdi. Kırgızistan 31 Ağustos 1991’de bağımsızlığını ilan etti.⁸

Bağımsızlık Dönemi Kırgız Tarih Yazımı

Kırgızistan’da Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra yazılan tarih yazımında dört konu başlığının ön plana çıktığı görülmektedir. Bu konu başlıklarını tarihi kişiler, Kırgızların kökeni, özel günler ve kutlamalar ile sözlü gelenek olarak söyleyebiliriz. Sovyet dönemi tarih yazımının Sovyetler Birliği’nin belirlediği çizgide ilerlemesinden dolayı Sovyetlerin yıkılmasından hemen sonra Kırgız tarih yazımında önemli tarihi şahsiyetlerin ön plana çıktığı görülmektedir. Güljanat Kurmangaliyeva Ercilasun’un gerçekleştirdiği 1991-2009 yıllarını anlatan kapsamlı çalışmadan öğrendiğimize göre bu tarihi şahsiyetlere örnek olarak Bars-Beg ile Oğuz Kağan’ı söyleyebiliriz.⁹ Bars-Beg ile ilgili yapılan çalışmaların en ünlüsü ise Kırgız tarihçiler V. Mokrynin ile V. Ploskikh’in “Kagan Bars-Beg i Gosudarstvennost Yeniseyskikh Kyrgyz v 6-13 vv.”¹⁰ adlı makaledir. Bars Beg ise Kırgızların Göktürk hakimiyetini kabul etmesinden sonra Göktürk prensesi ile evlenerek Kırgızların başına geçen tarihi bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır.¹¹

Bir diğer tarihi figür olan Oğuz Kağan ve Oğuzlar ile ilgili yapılan çalışmaların başında ise *Kara Kırgız*¹² (Bişkek, 2007) adlı ortak çalışma gelmektedir. Eserde, dokuz bin yıl önce Oğuz İmparatorluğunun kurulduğu ve Oğuzlarla birlikte yazının başladığı, Türk Kağanlığı döneminde ise bu yazının en gelişmiş halinin ortaya koyulduğu anlatılmaktadır. Oğuz Kağan’ın ise Oğuzların başına geçen atalarının olduğu ifade edilmektedir.¹³ Bunların dışında, Kırgızistan’da Oğuz Kağan ile ilgili yapılan çalışmalar yapanlar arasında Olcobay Karatayev’i sayabiliriz. Karatayev, “Kırgız-Oguz Tarihiy-Etnikalık Baylanıştı”¹⁴ ile “Kırgızların-Oğuzların (Türkmenlerin) Tarihi ve Etnik Bağları”¹⁵ adlı makalelerinde Oğuz ve Kırgız alt boy birliklerinin yaklaşık

8 Saray, “Kırgızistan”, s. 444.

9 Güljanat Kurmangaliyeva Ercilasun, “Research Trend in Kyrgyz History (1991-2009)”, *Asian Research Trends New Series*, C: IV, Toyo Bunko 2009, s. 24.

10 V. Mokrynin, V. Ploskikh, “Kagan Bars-Beg i Gosudarstvennost Yeniseyskikh Kyrgyz v 6-13 vv.”, *Bars Beg Kagan*, ed. T. K. Peskovaya, Ilim, Bishkek 2003, s. 21-46.

11 Mirlanbek Nurmatov, “Kırgızların Eski Yazısının Tarihi Hakkında Görüşler”, *Dil Araştırmaları*, S: XVI, Bahar 2015, s. 261. (259-267)

12 Orozbek Aytumbet, *Kara Kırgız*, I-V, Bişkek 2007.

13 Cengiz Buyar, “Kırgızistan’da Oğuz Araştırmaları”, *Turkish Studies*, S: X/V, 2015, s. 101-102.

14 Olcobay Karatayev, “Kırgız-Oguz Tarihiy-Etnikalık Baylanıştı”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, Bişkek 2001, 175-185.

15 Olcobay Karatayev, “Kırgızların-Oğuzların (Türkmenlerin) Tarihi ve Etnik Bağları”, Çev. Mustafa Kalkan, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, Bişkek 2003, s. 199-207.

250 tanesinin aynı adı taşıdığını ortaya koyarken aynı zamanda Oğuz ve Kırgız damgalarını da karşılaştırarak benzerliklerini ortaya çıkarmıştır.¹⁶

Bu dönemde ortaya çıkan bir diğer önemli tarihi şahsiyet ise 1950-1961 yılları arasında Kırgızistan SSR Komünist Partisi Merkez Komitesinin ilk sekreteri olan İshhak Razzakov olmuştur. Kırgızistan'ın ilk başbakanı olan ve Kırgızistan'da bilimler akademisi ve birçok üniversitenin onun zamanında açıldığı Razzakov'un hayatı, faaliyetleri ve kültürel rolü birçok çalışmanın konusu olmuştur. Bu sebeple birçok makaleden oluşan *Iskhak Razzakov: Jhizn, Otdannaya Sluzheniu Narodu*¹⁷ (Bişkek, 2000) adlı çalışma meydana getirilmiştir.¹⁸

Kırgızistan'da tarihi olayların kutlanması, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra kazanılan bağımsızlık ile ulusal bir ideolojinin inşası ile derinden etkiliydi. Bu yüzden özel günlere ve kutlamalara önem verilmeye başlandı. Bu konudaki ilk adım ise 1995 yılında Manas Destanının 1000. yılı kutlamaları oldu.¹⁹

Sözlü gelenek, Kırgızistan'da hâlâ çalışmalarında boşluk olan alanlardan biriyken, Japon tarihçi Hisao Komatsu ve Timur Dadabaev önderliğinde Sovyet dönemindeki günlük hayata odaklı çalışmalar başlatılmıştır. Editörlüğünü Komatsu ile Dadabaev'in birlikte üstlendikleri *Kazakhstan, Kyrgyzstan and Uzbekistan*²⁰ adlı çalışma ise Kırgızistan ve adı geçen diğer ülkelerin kolektif hafızası, sözlü tarihi, Japonya'da Orta Asya çalışmaları, sözlü geleneklere göre Kırgız dini yaşamı ve 1930-40'lı yıllarda Kırgızistan ile ilgili çok sayıda makaleden oluşmaktadır. Ayrıca bu dönemde Şahin Karasar ve Konuralp Ercilasun Sovyet dönemi Kırgız kimliğinin nasıl oluştuğuna odaklanarak Kırgız-Türk Manas Üniversitesi ile Maltepe Üniversitesinin ortak çalışması olan 90 dakikalık bir belgesel çekilmiştir.²¹ Ancak 2007 yılında hazırlanan “Yirminci Yüzyılda Kırgız Milleti (1916-1991)” adlı bu belgeye bizzat ulaşamadık.

Kırgızistan'ın bağımsız olmasından sonra yeni benimsenen tarih yazımı anlayışı ders kitaplarını da etkiledi. Bu dönemde yazılan ders kitaplarının içindeki genel başlıklar, Çin kaynaklarında Kırgız Etnolojileri, Etnogenez, Eski Kırgız Vatanı, Kırgızistan'daki Eski Devletler, Ortaçağ Tarihi, Kırgızların Tarihi Figürleri, Kırgızistan'da Çarlık Egemenliği, Kırgız SSR ve Bağımsız Kırgızistan Cumhuriyeti şeklindedir. Yukarıda saydığımız başlıklara uygun olarak yazılan bazı kitapları ise şöyle sıralayabiliriz; *Kırgızdardın Jana Kırgyistandın Tarihi*²² (Bişkek, 1993), *Istoriya Kırgyistana: 20 Vek*²³ (Bişkek, 1998), *Istoriya Kırgyistana*²⁴ (Bişkek, 2002).

Kırgızistan'ın bağımsızlığının ilk yılları, özellikle milli tarih yazımının ön plana

16 Cengiz Buyar, “Kırgızistan'da Oğuz Araştırmaları”, *Turkish Studies*, S: X/V, 2015, s. 102.

17 *Iskhak Razzakov: Jhizn, Otdannaya Sluzheniu Narodu*, Bişkek 2000.

18 Kurmangaliyeva Ercilasun, “Research Trend in Kyrgyz History (1991-2009)”, *Asian Research Trends New Series*, C: IV, Toyo Bunko 2009, s. 24-25.

19 Kurmangaliyeva Ercilasun, “a.g.m.”, s. 25.

20 *Kazakhstan, Kyrgyzstan and Uzbekistan*, ed. Hisao Komatsu, Timur Dadabaev, Palgrave Macmillan, 2017.

21 Kurmangaliyeva Ercilasun, “a.g.m.”, s. 26.

22 R. Doronbekova, V. Mokrynin, V. Ploskikh, *Kyrgyzdardın Jana Kırgyistandın Taryhy*, Ilim, Bishkek 1993.

23 U. Chotonov, *Istoriya Kırgyistana: 20 Vek*, Bishkek: Kyrgyzstan 1998.

24 A. Asankanov, O. Osmanov, *Istoriya Kırgyistana*, Kyrgyz State Pedagogical University, Bishkek 2002.

çıkıldığı, Sovyetler Birliği döneminde arşivlere kaldırılan ya da basılmasına izin verilmeyen çalışmaların gün yüzüne çıktığı bir dönemdir.²⁵ Bağımsızlığın ilk yıllarında yazılan kitaplarla amaçlananın milli tarih şuuru oluşturmak olduğu açıktır. Bu konuda karşımıza ilk olarak çıkan isim ise *Kızıl Kırgız Tarihi*²⁶ eseri ile Belek Soltonoyev'dir. Milli tarih anlayışına uygun olarak hazırlanan bu çalışma Kırgız tarihi derlemesinin ilk örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Şecereci tarih yazımı²⁷ geleneğinden modern tarih yazımına geçişin ilk örneği olan bu eser, Kırgızların tarih sahnesine çıktığı ilk andan itibaren 1917 Ekim İhtilaline kadar olan süreci konu alır.²⁸

A. Mokaev Kırgızistan'daki aşiretçilik ve bölgeselciliğin sorunları ve bu sorunların Kırgızistan'ın modern siyasetinin oluşumu üzerindeki etkilerini derinlemesine incelemiştir.²⁹ Rus araştırmacı D. G. Savinov "Etnokul'turnye Svyazi Yeniseiskikh Kyrgyzov i Kimakov v 9-10 vv."³⁰ adlı makalesinde ise Kırgız tarihine ışık tutacak olan arkeoloji çalışmaları yaparak bu alanda önemli adımlar atmıştır.³¹

A. Tabyshalieva "Historical Studies in Kyrgyzstan 1917-2000"³² adlı makalesinde Ekim Devriminden itibaren 2000'li yıllara kadar Sovyet döneminin Kırgız tarih yazımını nasıl etkilediğine dair incelemeler yapmıştır.

Keneş Cusupov tarafından hazırlanan *кыргыздар*³³ adlı eser ise, Kırgızların ata mirası, Türk sancırası (şecere-sözlü gelenek) ve Kırgızistan tarihini anlatan Kırgızca yazılmış bir eserdir.

Kırgızistan tarih yazımında şecereler de önemli bir yer tutmaktadır. Kırgızlar arasında "sancıra" olarak adlandırılan şecere, Kırgızistan'da gelenek olarak devam etmekte olup yedi atasını bilmeyenler hor görülmektedir. Sovyetler Birliği döneminde yayınlanmasına yasak koyulan şecere kitaplarının bağımsızlık döneminden itibaren arttığı görülmektedir. Bunların başında ise Sabır Attokurov'un hazırladığı "Kırgız Sancırası" adlı çalışma gelmektedir. Çok sayıda şecerenin incelenmesi sonucu yazılan eser, "Sancıranama (Şecerename)", "Sancıra (Şecere)", "Sancıraçılar (Şecereçiler)", "Sancıra Tarihi Etnografyalık Bulak (Şecere Tarihi) Etnografik Bulak)", "Cangı Kırgız Sancırası (Yeni Kırgız Şeceresi)" gibi başlıklara ayrılmaktadır. Çalışmanın geri kalan kısmı, daha önceki şecerelerden istifadeyle Kırgız boylarının şemaları ve onlar hakkında verilen bilgileri kapsamaktadır. Kırgızistan'da bu konuda hazırlanan bir başka çalışma "Ala-Too Jurnalının Tirkemesi" adıyla yayınlanan bir derlemedir. Kırgız şecereleri

25 Buyar, "a.g.m", s. 4.

26 Belek Solmonoyev, *Kızıl Kırgız Tarihi*, Uçkun Yayınevi, Bişkek 1993.

27 Kırgızistan'da sancıra adı verilen şecereci tarih yazımı bir boyun ya da milletin tarihini anlatan sözlü gelenek ürünleri arasında yer alır. Zaman içinde Kırgızistan'da şecereler hakkında birçok bilimsel çalışma gerçekleştirilerek bu eserler yazıya geçirilmiştir.

28 Cengiz Buyar, "Kırgızistan'da Oğuz Araştırmaları", *Turkish Studies*, S: X/V, 2015, s. 101 (965-106)

29 Kurmangaliyeva Ercilasun, "a.g.m.", s. 27.

30 D. G. Savinov, "Etnokul'turnye Svyazi Yeniseiskikh Kyrgyzov i Kimakov v 9-10 vv", *Tyurkologicheskii Sbornik*, Moskova 1975, s. 209-225.

31 Kurmangaliyeva Ercilasun, "a.g.m.", s. 27.

32 A. Tabyshalieva, "Historical Studies in Kyrgyzstan 1917-2000", *Asian Research Trends*, No: XI, 2001, s. 1-13.

33 Keneş Cusupov, *Kırgızdar*, Kırgızistan Basması, Bişkek 1993.

hakkında yazılan on iki hacimli makaleyi bir araya getiren bu çalışma “Kırgız Sancırası” başlığı ile yayınlanmıştır.³⁴

Kırgızistan Devlet Başkanı Askar Akayev’in *İstoriya, Proşedşaya Cerez Moe Serdtse*³⁵ (Bişkek, 2003) adlı tarih kitabı ise Kırgız milli kimliğini oluşturacak milli tarih anlayışını ortaya koymaya çalıştı. Bu yüzden, Kırgız tarihinin olayları başta Manas, Manas’ta bulunan kişileri ise tarihi ve milli bir figür olarak ön plana çıkardı.³⁶ A. Akayev ayrıca *Kyrgyzstan On The Way To Progress And Democracy*³⁷ (Bişkek, 1995) adlı eserinde, Kırgızistan’ın arka planını, ülke ekonomisi ve ekonomik reformlarını, Kırgızlar ve İslamiyet’i ayrıntılı şekilde anlatmaktadır.

Yukarıda bahsettiğimiz eserlerle tarihin resmi ideolojinin bir aracı haline dönüştürülmesi Sovyet tarihi ile bağımsızlık dönemi tarih yazımı arasında kalan tarihçiler tarafından çok farklı tarih yaklaşımlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu süreçte kimi tarihçiler Kırgızların atalarının Moğollar olduğunu ileri sürerken, bazıları Kırgızların Türklerin atası olduğunu kimisi ise Kırgızların sonradan Türkleştikleri ifadelerini ortaya atmıştır. Bunun yanında Sovyet döneminde üstü kapatılan “1898 Ancıyan Hareketi” ve “1916 Ürkün Olayları” birer özgürlük mücadelesi olarak değerlendirilmeye başlanarak milli kahramanlar oluşturulmaya çalışılmıştır.³⁸

Orta Asya ve Afganistan üzerine çalışmalar yapan R. D. McChesney’nin hazırladığı *Central Asia Foundations of Change*³⁹ (New Jersey, 1996) adlı eser, Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra Orta Asya’nın değişimini anlatmaktadır. Sovyetler Birliği’nin hemen ardından Kırgızistan, Özbekistan, Kazakistan ve Tacikistan’ın dini dönüşümü, ekonomisinin temel kaynaklarını, toplumu ve aile yapısı ele alınmaktadır.

Shireen T. Hunter tarafından kaleme alınan *Central Asia Since Independence*⁴⁰ (Washington, 1996) adlı eser, Orta Asya’nın ve bu coğrafyada yaşayan halkların tarihi, etnik yapısı, kültürü, politikası, ekonomik dönüşümü ile bu coğrafyanın Türkiye, İran, Hindistan, Pakistan gibi komşu ülkeleriyle ilişkilerini incelemektedir.

Sovyet sonrası Orta Asya üzerine çalışmalar yapan John Anderson tarafından kaleme alınan *Kyrgyzstan Central Asia’s Island of Democracy?*⁴¹ (Singapore, 1999) adlı eser, Kırgızlar, yaşam şekilleri, Kırgızistan coğrafyası, ekonomisi, geçim kaynakları, Sovyet sonrası Kırgızistan’ın siyasi politikaları ve güvenliğini anlatmaktadır.

Editörlüğünü Rusya ve Doğu Avrupa üzerine çalışan Roy Allison ile Lena Jonson’un

34 Abdulsalam Arvas, “Kırgız Seçereleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C: IV/II, s. 104-105.

35 Askar Akayev, *İstoriya, Proşedşaya Cerez Moe Serdtse*, Moskova, Bişkek 2003.

36 Buyar, “a.g.m”, s. 5.

37 Askar Akayev, *Kyrgyzstan On The Way To Progress And Democracy*, Bişkek 1995.

38 Buyar, “a.g.m”, s. 5.

39 R. D. McChesney, *Central Asia Foundations of Change*, The Darwin Press, New Jersey 1996.

40 Shireen T. Hunter, *Central Asia Since Independence*, Praeger Publishers, Washington 1996.

41 John Anderson, *Kyrgyzstan Central Asia’s Island of Democracy?*, Harwood Academic Publishers, Singapore 1999.

yaptığı *Central Asian Security: The New International Context*⁴² (Washington, 2001) adlı eser, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Orta Asya ve bölge ülkelerinin güvenliğinin Rusya, Türkiye, İran, Çin ve Amerika gibi birçok ülke üzerinden değerlendirilen makalelerden oluşmaktadır. Orta Asya'nın iç ve dış dinamikleri, bölgede uluslararası yeni bir bölgesel yapının kurulması, Orta Asya'nın güvenlik dinamikleri, Orta Asya'nın güvenliğinin iç ve dış faktörleri ile geleceğinin incelendiği bu makaleler bölgenin diğer devletlerle olan ilişkilerine de değinmektedir.

Alexei Vassiliev tarafından editörlüğü gerçekleştirilen *Central Asia Political-Economic Challenges in the Post Soviet Era*⁴³ (London, 2001) adlı eser, Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan'a ayrılmış bölümlerden oluşmaktadır. Rusya'nın Orta Asya'daki hakimiyeti ve bölgedeki politikalarına dair geniş bir girişe sahip olan eserde, her ülkenin bağımsızlıktan sonraki politikaları ve ekonomilerini ele almaktadır. Kırgızistan'a ayrılan özel bölümde ise Kırgızistan'ın bağımsızlığını kazandıktan sonra oluşturmaya çalıştığı yeni siyasi yapısı, Askar Akaev dönemi, bağımsızlık sonrası Rusya ve diğer Orta Asya Cumhuriyetleri ile ilişkiler, Kırgızistan'da politika ve parti organizasyonları ile Kırgız ekonomisi incelenmektedir.

Viktor Butanayev ile İrina Butanayeva tarafından hazırlanan *Yenisey Kırgızları*⁴⁴ (İstanbul, 2007) adlı eser ise, Kırgız coğrafyasında yaşayan en eski halklardan başlayarak, Kırgızlar hakkındaki destanlar, Kırgız şecereleri ve efsaneleri, Kırgızların efsanevi kahramanları ile Yenisey Kırgızlarının sosyal yapısı, kültür hayatı ve ekonomik faaliyetleri hakkında bilgiler vermektedir. Ayrıca bölgenin Rus hakimiyetine girmesinden sonra Kırgızlar arasındaki yeni siyasi düzenlemeler ve Rusların Kırgızlar üzerindeki etkisi ele alınmaktadır.

David Lewis tarafından yazılan *The Temptations of Tyranny in Central Asia*⁴⁵ (London, 2008) adlı eser, Andican olayları ve etkilerinden başlayarak Türkmenbaşı'nın ani ölümü ve Kırgızistan'ın bağımsızlığını kazanmasından itibaren Akaev ile birlikte geçirdiği dönüşümden bahsetmektedir. Bölgedeki İslami gruplar ve yapılanmalarının Orta Asya'ya olan etkisi ile Çin, Rusya ve ABD'nin Orta Asya Cumhuriyetleriyle alakalı politikaları ele alınmaktadır.

Kırgızistan ile ilgili son dönem çalışan kişiler arasında olan Ali İgmen tarafından kaleme alınan *Speaking Soviet with an Accent: Culture and Power in Kyrgyzstan*⁴⁶ (Pittsburgh, 2012) adlı eserde, 1920'lerden itibaren Kırgızistan'da yaşanan kültürel değişimi inceleyerek Kırgız geleneklerinin Sovyetler kaynaşması üzerinde durulmaktadır. Eser aynı zamanda Kırgızların seçici bir şekilde bazı Sovyet geleneklerini sürdürüp bazılarını ise bırakmalarını ve yeni bir kültür edinmelerine ışık tutmaktadır.

42 *Central Asian Security The New International Context*, ed. Roy Allison, Lena Jonson, Brookings Institution Press, Washington 2001.

43 Alexei Vassiliev, *Central Asia Political-Economic Challenges in the Post Soviet Era*, Saqi Books, London 2001.

44 Viktor Butanayev, İrina Butanayeva, *Yenisey Kırgızları*, akt. Yaşar Gümüş, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2007.

45 David Lewis, *The Temptations of Tyranny in Central Asia*, Hurst-Company, London 2008.

46 Ali İgmen, *Speaking Soviet with an Accent: Culture and Power in Kyrgyzstan*, PA: University of Pittsburgh Press, Pittsburgh 2012.

1991 sonrası dönemde ülkemizde Kırgızistan ile ilgili yapılan çalışmalarda bir artış olduğu görülmektedir. Bu konuda ilk olarak Adil Hikmet Bey'in *Asya'da Beş Türk*⁴⁷ (İstanbul, 1998) adlı eserinden bahsedebiliriz. Bu eser ilk olarak Haziran-Ekim 1928 tarihleri arasında Cumhuriyet gazetesinde tefrikalar halinde yayınlanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru İttihat ve Terakki Partisi tarafından Türkistan'daki bağımsızlık mücadelesine katılmaları için İstanbul'dan Türkistan coğrafyasına gönderilen askerlerden biri olan Adil Hikmet Bey, "Büyük Türkistan ve Yedisu Kırgız" isyanlarına öncülük edecektir. Kırgızların Türkistan'daki hayatlarını, aile yaşamlarını, isyanlarını, Kırgızların kendi aralarındaki ihtilaflarını onların içinde bulunarak ve bir dönem Kırgızlara liderlik ederek anlatan Hikmet Bey'in yazdıkları ancak 1998 yılında bir araya getirilebilmiştir.

Abdıldacan Akmataliyev tarafından kaleme alınan *Kırgız Folkloru ve Tarihi Kahramanlar*⁴⁸ (Ankara, 2001) adlı eser ise, Kırgızların kültür tarihi, evlilik gelenekleri, türküleri, edebi eserleri ve tarihi kahramanlarını anlatan hacimli bir eserdir.

Oktay Belli tarafından hazırlanan Kırgızistan'da *Taş Balbal ve İnsan Biçimli Heykeller*⁴⁹ (İstanbul, 2003) adlı eser, Kırgızistan'ın geniş coğrafyasında VI-XIII. yüzyıllar arasında dikilmiş olan mezar taşları ve insan biçimindeki çok sayıdaki heykeli inceler.

Mehmet Saray tarafından hazırlanan *Modern Kırgızistan'ın Doğuşu*⁵⁰ (Ankara, 2004) adlı eser, Kırgızistan'ın coğrafi konumu ve öneminden başlayarak, tarihin ilk devirlerinde Kırgızlar, Hokand Devleti'nden Sovyet dönemine kadar Kırgızlar, Bolşevik İhtilali yıllarında Kırgızlar, Kırgızların kültür hayatı, bağımsızlık yılları ve bu dönemde yapılan reformlar ile Kırgızistan-Türkiye ilişkilerini ayrıntılı olarak ele almaktadır.

Mustafa Erdem'in *Kırgız Türkleri Dini ve Sosyal Hayat*⁵¹ (Ankara, 2005) adlı eseri, tarihten günümüze Türk dünyası ve Kırgızları anlatmaktadır. Eserde, Kırgız adının kaynağı, Kırgızların tarihi, Kırgızların Rus idaresi altına girişi, bağımsızlık sonrası dönemi, Kırgız dini hayatı ve Kırgızların sosyal yapısı ile aile hayatını anlatmaktadır.

Mustafa Kalkan, *Kırgızlar ve Kazaklar*⁵² (İstanbul, 2006) adlı eserinde Kırgızlar ile Kazakların antropolojik özellikleri ile Kırgız adının anlamı, XIV-XVI. yüzyıllarda bu boyların siyasi durumları, Kırgızlar ve Kazaklar arasındaki etnik bağları incelemektedir. Kırgız ve Kazak boylarının kaynaşmasını ve bu kaynaşma dönemindeki siyasi olayları bu eser, birinci ve ikinci elden Kırgızca, Rusça, Arapça ve İngilizce kaynaklara dayanarak hazırlanmıştır.

Ahmet Cihan, *Gelenek ile Modernite Arasında Kırgızistan*⁵³ (İstanbul, 2006) adlı çalışmasında Orta Asya'ya yaptığı yolculuk sırasında yaşadıklarını anlatmaktadır. Cihan bölgeye yaptığı

47 Adil Hikmet Bey, *Asya'da Beş Türk*, akt. Yusuf Gedikli, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1998.

48 Abdıldacan Akmataliyev, *Kırgız Folkloru ve Tarihi Kahramanlar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2001.

49 Oktay Belli, *Kırgızistan'da Taş Balbal ve İnsan Biçimli Heykeller*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2003.

50 Mehmet Saray, *Modern Kırgızistan'ın Doğuşu*, Tika Yayınları, Ankara 2004.

51 Mustafa Erdem, *Kırgız Türkleri Dini ve Sosyal Hayat*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2005.

52 Mustafa Kalkan, *Kırgızlar ve Kazaklar*, Selenge Yayınları, İstanbul 2006.

53 Ahmet Cihan, *Gelenek ile Modernite Arasında Kırgızistan*, Ark Yayınları, İstanbul 2006.

gezi sonrasında Kırgızistan'daki Türk okulları, yemek kültürü, sosyal hayatı, kadınların sosyal hayattaki yeri, Kırgız gelenekleri ve dini hakkındaki gözlemlerini aktarmıştır.

Güngör Turan tarafından kaleme alınan *Sovyet Sonrası Orta Asya Sosyalist Devletten Sosyal Devlete Geçiş*⁵⁴ (İstanbul, 2006) adlı eser, SSCB'nin dağılması ve Orta Asya cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanması, yeni kurulan devletlerin gerçekleştirdikleri reformlar ile sosyalist politikadan sosyal devlet anlayışına geçişleri ve eğitim konuları üzerinde durmaktadır.

Aydın İdil tarafından *Yerel Kaynaklara Göre Özet Kırgızistan Tarihi*⁵⁵ (Bişkek, 2007) adlı bir çalışma da hazırlanmıştır. Aydın İdil'in "bir tarih yazım denemesi Kırgızların karmaşık tarihi" olarak ele aldığı kitabı; Eski Çağlardan İtibaren Kırgızlar, Orta Çağ ve Cengiz Han Döneminde Kırgızlar, XVI-XIX. Yüzyıllarda Kırgızlar, Sovyetler Birliği Dönemi ve Bağımsız Kırgızistan Cumhuriyeti dönemlerini anlatmaktadır.

Sadettin Gömeç'in *Kırgız Türkleri Tarihi*⁵⁶ (Ankara, 2011) adlı eseri, Kırgız adı, ilk Kırgızlar ve Kırgız Türkçesinden başlayarak Cengiz, Çarlık Rusya ve Sovyet Rusya döneminde Kırgızları anlatmaktadır. Gömeç eserinde, uzunca siyasi tarihinden bahsettiği Kırgızların sosyal ve ekonomik hayatı ile Kırgızlarda eğitim konularına da kısaca değinmektedir.

Vahit Göktaş, *Kırgızistan Notları*⁵⁷ (Ankara, 2013) adlı eserinde Kırgızistan'daki dini eğitimi, bu konudaki literatürü, eserleri, dini kurumları ve faaliyetlerini Kırgızistan'da bulunduğu sıradaki gözlemlerine dayanarak anlatmaktadır.

Mehmet Kıldıroğlu tarafından kaleme alınan *Kırgızlar ve Kıpçaklar*⁵⁸ (Ankara, 2013) adlı eser, tarihi kaynaklara dayanarak Kırgız adının anlamı, Kırgızların ilk yerleşim alanları, Kırgızlar ile Kıpçak boyları arasındaki ilişkiler ile destanlarda Kırgızlar konularını ele almaktadır.

Tamara Ölçekçi'nin *Kırgızların Sosyo-Kültürel Durumları*⁵⁹ (Ankara, 2014) adlı eseri, Kırgızistan'ın Çarlık Rusyası tarafından işgali, 1916 yılındaki büyük halk isyanı ile sebepleri, Kırgızistan'da Basmacılık hareketi, Kırgızistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ve Kırgızistan'ın sosyo-kültürel durumu hakkında bilgiler vermektedir.

Erhan Arıklı tarafından hazırlanan *Başlangıçtan Günümüze Kırgızistan ve Kırgızlar*⁶⁰ (Ankara, 2015) adlı eser ise, Orta Asya ve Kırgızistan'ın coğrafi yapısından başlayarak Kırgız kelimesinin anlamı, Kırgızların dili ve evreleri, eski çağlardan itibaren Kırgızların diğer devletlerle olan ilişkileri, Sovyet dönemi Kırgızistan ve bağımsızlık dönemi Kırgızistan ile Kırgız-Türk kültür ve medeniyetinin ayrıntılı olarak ele alındığı hacimli bir eserdir.

Salih Pay'ın *Kırgızistan'da İslam Bir Diriliş ve Varoluş Mücadelesi*⁶¹ (İstanbul, 2015) adlı eseri, İslamiyet'in Kırgızistan'daki serüvenini anlatmaktadır. Pay eserinde, İslamiyet'in

54 Güngör Turan, *Sovyet Sonrası Orta Asya Sosyalist Devletten Sosyal Devlete Geçiş*, Tasam Yayınları, İstanbul 2006.

55 Aydın İdil, *Yerel Kaynaklara Göre Özet Kırgızistan Tarihi*, Mega Media, Bişkek 2007.

56 Saadettin Gömeç, *Kırgız Türkleri Tarihi*, Berikan Yayınevi, Ankara 2011.

57 Vahit Göktaş, *Kırgızistan Notları*, İlahiyat Yayınları, Ankara 2013.

58 Mehmet Kıldıroğlu, *Kırgızlar ve Kıpçaklar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.

59 Tamara Ölçekçi, *Kırgızların Sosyo-Kültürel Durumları*, Gece Kitaplığı, Ankara 2014.

60 Erhan Arıklı, *Başlangıçtan Günümüze Kırgızistan ve Kırgızlar*, Nüans Kitabevi, Ankara 2015.

61 Salih Pay, *Kırgızistan'da İslam Bir Diriliş ve Varoluş Mücadelesi*, Emin Yayınları, İstanbul 2015.

bölgede gelişmesini etkileyen unsurları, kültürel mirası, ekonomik ve kurumsal yetersizliği, bölgedeki radikal dini grupları ve terör ile bölgedeki misyonerlik faaliyetlerini ayrıntılı bir şekilde ele almıştır.

Yukarıda bahsettiğimiz müstakil eserlerin yanında ülkemizde Kırgızistan ile ilgili iki ortak çalışma da bulunmaktadır. Emine Gürsoy Naskali tarafından *Bağımsız Kırgızistan Düğümler ve Çözümler*⁶² (Ankara, 2001) ile editörlüğünü Cengiz Buyar'ın gerçekleştirdiği *Kırgızistan*⁶³ (Bişkek, 2017) adlı eserler, Kırgızistan'ın etnik tarihi, dil oluşumu, edebiyat, ekonomi ve sosyal hayat hakkında yazılan birçok makalenin bir araya getirilmesiyle ortaya koyulmuş dikkate değer eserlerdir.

Sonuç

Bağımsızlık dönemi Kırgızistan tarih yazımının özellikle Kırgız tarihçileri için bir arayış dönemi olduğu açıktır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Kırgızistan'da tarih yazımının, milli bir bilinç ve kimlik oluşturma yolunda araç olarak kullanıldığını söyleyebiliriz. Bu yüzden, 1991'den sonra yazılan eserlerin birçoğunun Kırgız tarihini çok eski çağlardan itibaren başlattığını ve tarihte iz bırakmış tarihi figürleri ön plana çıkardığı, önemli tarihi figürlerin bir şekilde Kırgızlar ile ilişkilendirdiklerini görmekteyiz. Ancak bu dönemde kaleme alınan eserlerin yazımında birinci elden kaynakların kullanımının yok denecek kadar az olması bölgede kaynak dillerine hakimiyetin az olduğunu ya da Sovyet döneminden itibaren benimsetilen ideolojilerin dışına çıkılmakta zorlanıldığını göstermektedir.

Bu dönemde konuyla ilgili olarak batıda yazılmış eserlere bakıldığında ise yine Rusya'nın bölgedeki politikaları temelli bir anlatımla karşılaşmaktayız. Bunun yanında bağımsızlık sonrası dönemde Orta Asya ülkelerinin komşu diğer devletlerle olan ilişkilerine de yer verilen çalışmalar göze çarpmaktadır.

Türkiye'de ise Kırgızlar ve Kırgızistan ile ilgili çalışmaların bağımsızlık dönemi sonrası sayı itibarıyla hayli arttığı ancak hacim olarak yetersiz ve sürekli olarak birbirinin aynı konuların işlendiği görülmektedir. Bağımsızlık öncesi dönemde Kırgızistan ile ilgili çalışmaların muhaceret Türkleri tarafından anlatılmasından ziyade bu dönemde Kırgızistan, Kırgızlar ve Kırgızların tarihi ile ilgilenen modern dönem tarihçileri ile karşılaşmaktayız. Kırgızistan ile ilgili bağımsızlık sonrası dönemde yazılan eserlerin konu başlıklarının ise genelde Kırgızlar, Kırgızistan ve Kırgız tarihi gibi genel konu başlıklarından oluştuğunu görmekteyiz. Bağımsızlık sonrası dönemde Türk Cumhuriyetleri arasında artan ilişkilerin yazılan eserlere de yansdığı açıktır.

62 *Bağımsız Kırgızistan Düğümler ve Çözümler*, der. Emine Gürsoy Naskali, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.

63 *Kırgızistan*, ed. Cengiz Buyar, Publishing House, Bişkek 2017.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authos has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Adil Hikmet Bey, *Asya'da Beş Türk*, akt. Yusuf Gedikli, Ötügen Neşriyat, İstanbul 1998.
- Akayev, Askar, *Kyrgyzstan On The Way To Prograss And Democracy*, Bişkek 1995.
- Akayev, Askar, *İstoriya, Proşedşaya Cerez Moe Serdtse*, Moskova, Bişkek 2003.
- Akkan, Erdoğan, "Kırgızistan", *DİA*, C: XXV, 2002, s. 441.
- Akmataliyev, Abdıldacan, *Kırgız Folkloru ve Tarihi Kahramanlar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2001.
- Anderson, John, *Kyrgyzstan Central Asia's Island of Democracy?*, Harwood Academic Publishers, Singapore 1999.
- Arıklı, Erhan, *Başlangıçtan Günümüze Kırgızistan ve Kırgızlar*, Nüans Kitabevi, Ankara 2015.
- Arvas, Abdulselem, "Kırgız Şecereleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C: IV/II, s. 103-115.
- Asankanov, A., Osmanov, O., *İstoriya Kırgyztana*, Kyrgyz State Pedagogical University, Bishkek 2002.
- Aytımbet, Orozbek, *Kara Kırgız*, I-V, Bişkek 2007.
- Bağımsız Kırgızistan Düşümler ve Çözümler*, der. Emine Gürsoy Naskali, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.
- Belli, Oktay, *Kırgızistan'da Taş Balbal ve İnsan Biçimli Heykeller*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2003.
- Butanayev, Viktor, Butanayeva, İrina, *Yenisey Kırgızları*, akt. Yaşar Gümüş, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2007.
- Buyar, Cengiz, "Kırgızlarda Tarih Yazımı", *I. Uluslararası Türklerde Tarih Bilinci ve Tarih Yazıcılığı Sempozyumu*, ed. Nurettin Hatunoğlu, Canan Kuş Büyüktaş, Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları, Zonguldak 2015, s. 3-7.
- Buyar, Cengiz, "Kırgızistan'da Oğuz Araştırmaları", *Turkish Studies*, S: X/V, 2015, s. 95-106.
- Central Asian Security The New İnternational Context*, ed. Roy Allison, Lena Jonson, Brookings Institution Press, Washington 2001.
- Chotonov, U., *İstoriya Kırgyztana: 20 Vek*, Bishkek: Kyrgyzstan 1998.
- Cihan, Ahmet, *Gelenek ile Modernite Arasında Kırgızistan*, Ark Yayınları, İstanbul 2006.
- Cusupov, Keneş, *Kırgızdar*, Kırgızistan Basması, Bişkek 1993.
- Devrisheva, Khalida, "Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Tarihinin Bazı Meseleleri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S: 39, Bahar 2016, s. 188-204.
- Dorobekova, R., Mokrynin, V., Ploskikh, V., *Kyrgyzdardyn Jana Kyrgyzstandyn Taryhy*, İlim, Bishkek 1993.
- Göktaş, Vahit, *Kırgızistan Notları*, İlahiyat Yayınları, Ankara 2013.
- Gömeç, Saadetin, *Kırgız Türkleri Tarihi*, Berikan Yayınevi, Ankara 2011.

- Güngör, Ebubekir, “Kırgızların İlk Modern Tarihiçisi Osmonaalı Sıdıkuulu”, *Türkiyat Mecmuası*, C: XXV, Güz 2015, s. 237-254.
- Hunter, Shireen T., *Central Asia Since Independence*, Praeger Publishers, Washington 1996.
- İgmen, Ali, *Speaking Soviet with an Accent: Culture and Power in Kyrgyzstan*, PA: University of Pittsburgh Press, Pittsburgh 2012.
- Iskhak Razzakov: *Zhizn, Otdannaya Sluzheniu Narodu*, Bişkek 2000.
- İdil, Aydın *Yerel Kaynaklara Göre Özet Kırgızistan Tarihi*, Mega Media, Bişkek 2007.
- Kalkan, Mustafa, *Kırgızlar ve Kazaklar*, Selenge Yayınları, İstanbul 2006.
- Kanlıdere, Ahmet, “Genel Türk Tarihi Kaynakları”, *Tarih Metodu*, ed. Zekeriya Kurşun, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir 2011, s. 145-146.
- Karatayev, Olcobay, “Kırgız-Oguz Tarihiy-Etnikalık Baylanıştari”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, Bişkek 2001, 175-185.
- Karatayev Olcobay, “Kırgızların-Oğuzların (Türkmenlerin) Tarihi ve Etnik Bağları”, Çev. Mustafa Kalkan, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, Bişkek 2003, s. 199-207.
- Kazakhstan, Kyrgyzstan and Uzbekistan*, ed. Hisao Komatsu, Timur Dadabaev, Palgrave Macmillan, 2017.
- Kıldıroğlu, Mustafa Erdem, *Kırgız Türkleri Dini ve Sosyal Hayat*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2005.
- Kırgızistan*, ed. Cengiz Buyar, Publishing House, Bişkek 2017.
- Kurmangaliyeva Ercilasun, Güljanat, “Research Trend in Kyrgyz History (1991-2009)”, *Asian Research Trends New Series*, C: IV, Toyo Bunko 2009, s. 21-36.
- Lewis, David, *The Temptations of Tyranny in Central Asia*, Hurst-Company, London 2008.
- McChesney, R. D., *Central Asia Foundations of Change*, The Darwin Press, New Jersey 1996.
- Mokrynin, V., Ploskikh, V., “Kagan Bars-Beg i Gosudarstvennost Yeniseyskikh Kyrgyz v 6-13 vv.”, *Bars Beg Kagan*, ed. T. K. Peskovaya, Ilim, Bishkek 2003, s. 21-46.
- Nurmatov, Mirlanbek, “Kırgızların Eski Yazısının Tarihi Hakkında Görüşler”, *Dil Araştırmaları*, S: XVI, Bahar 2015, s. 259-267.
- Ölçekçi, Tamara, *Kırgızların Sosyo-Kültürel Durumları*, Gece Kitaplığı, Ankara 2014.
- Pay, Salih, *Kırgızistan'da İslam Bir Diriliş ve Varoluş Mücadelesi*, Emin Yayınları, İstanbul 2015.
- Saray, Mehmet, “Kırgızistan”, *DİA*, C: XXV, 2002, s. 442-445.
- Saray, Mehmet, *Modern Kırgızistan'ın Doğuşu*, Tika Yayınları, Ankara 2004.
- Savinov, D. G., “Etnokul'turnye Svyazi Yeniseyskikh Kyrgyzov i Kimakov v 9-10 vv”, *Tyurkologicheskii Sbornik*, Moskow 1975, s. 209-225.
- Solmonoyev, Belek, *Kızıl Kırgız Tarihi*, Uçkun Yayınevi, Bişkek 1993.
- Tabyshaliev, A., “Historical Studies in Kyrgyzstan 1917-2000”, *Asian Research Trends*, No: XI, 2001, s. 1-13.
- Turan, Güngör, *Sovyet Sonrası Orta Asya Sosyalist Devletten Sosyal Devlete Geçiş*, Tasam Yayınları, İstanbul 2006.
- Türkoğlu, İsmail, “Kırgızlar”, *DİA*, C: Ek-II, 2016, s. 62-64.
- Vassiliev, Alexei, *Central Asia Political-Economic Challenges in the Post Soviet Era*, Saqi Books, London 2001.

Bülent Yıldırım, Bulgaristan ve Bulgaristan Türkleri 1878-1938, İstanbul, İlgî Kültür Sanat Yayınları, 2020, 178 s. ISBN: 6057703149

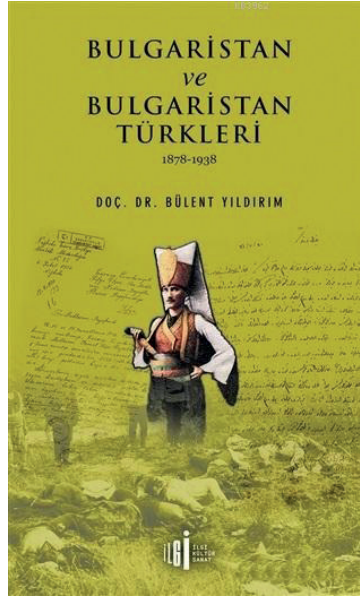
Doğukan Melek¹

İsorumlu yazar/Corresponding author:
Doğukan Melek, (Lisans Öğrencisi),
İstanbul Üniversitesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve
Edebiyatları Bölümü, İstanbul, Türkiye.
E-posta: dogukanmelek53@gmail.com
ORCID: 0000-0002-9046-409X

Başvuru/Submitted: 04.02.2020
Kabul/Accepted: 05.02.2020
Online Yayın/Published Online: 30.03.2020

Atıf/Citation: Melek, Dogukan. "Bulgaristan ve Bulgaristan Türkleri 1878-1938", *Avrasya İncelemeleri Dergisi - Journal of Eurasian Inquiries* 9, 1 (2020): 109-115.
<https://doi.org/10.26650/jes.2020.007>

Son dönemde Avrupalılar tarafından Güneydoğu Avrupa olarak anılan fakat kadim ismiyle Balkanlar olarak bilinen coğrafyanın Türk tarihi ve kültüründeki önemi ve Türk-Bulgar ilişkileri Doç. Dr. Bülent Yıldırım'ın kaleminden çıkan *Bulgaristan ve Bulgaristan Türkleri 1878-1939* adlı eserle birlikte okuyucuya sunulmuştur. Bülent Yıldırım, eserin önsözünde 19. yüzyıldan itibaren Türk hakimiyetinden çıkan Balkan topraklarında yaşanan trajedi ve dramlardan, halen en fazla Türk nüfusunu barındıran ve Türkiye Cumhuriyeti'ne aralıklarla en fazla göç veren ülke olan Bulgaristan'ın Türkiye açısından öneminden bahsetmektedir.

Bülent Yıldırım'ın bu eseri hazırlamasındaki en önemli neden Bulgaristan tarihi ve Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'yle ilişkileri, yönetim tarzı,

Bulgaristan’da çıkan isyanlar gibi çeşitli olgular hakkında verilen bilgilerin genellikle yetersiz, yanıltıcı ve ideolojik temelli olmasıdır. Yazar yanlı çalışmaların dışında Türkiye’de ve Bulgaristan’da çok değerli çalışmaların olduğunu da belirtmiştir. Bütün bu sebeplerden dolayı tamamı Bulgaristan ile ilgili ve birbirinden bağımsız konularda, çeşitli tarihlerde yayınladığı makalelerini ve bildirimlerini “*Bulgaristan ve Bulgaristan Türkleri 1878-1938*” adlı eserinde bir araya getirmiştir.

Doç. Dr. Bülent Yıldırım, “*Türk-Ermeni Sorunu ve Ermeni İddialarının Demografik Açısından İncelenmesi*” isimli teziyle Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde, 2005 yılında yüksek lisansını; “*Bulgaristan’daki Ermeni Komitelerinin Osmanlı Devleti Aleyhine Faaliyetleri (1890-1918)*” başlıklı teziyle de İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde 2010 yılında doktora öğrenimini tamamlamıştır. Yüksek Öğretim Kurulu Üniversitelerarası Kurul Başkanlığından 20.02.2019 tarihinde Atatürk İlkeleri ve Cumhuriyet Tarihi alanında Doçent unvanını almıştır. “*Bulgaristan’daki Ermeni Komitelerinin Osmanlı Devleti Aleyhine Faaliyetleri 1890-1918* (Türk Tarih Kurumu, 2014), *Bulgaristan’da Türk Varlığı ve Nüfusu* (İlgi Kültür Sanat Yayınları, 2018) başlıklı kitaplarıyla Ermeni Meselesi, Balkan Savaşları ve Bulgaristan’daki Müslüman Türk Azınlığı hakkında yayınlanmış çeşitli makaleleri bulunmaktadır.

Bülent Yıldırım’ın yayınlanmış son eseri olan *Bulgaristan ve Bulgaristan Türkleri 1878-1938* “Giriş” bölümüyle birlikte, “Balkan Savaşları Dönemi” ve “İki Dünya Savaşı Arası Bulgaristan Türkleri” olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır. Her iki bölümde üst başlıkla bağlantılı makaleler yer almaktadır. Kitabın sonunda ise Bibliyografya ve Dizin bulunmaktadır.

Giriş bölümünde Bulgaristan coğrafyasının stratejik öneminden ve bölgeye yerleşen çeşitli halklardan, bölgenin tarihinden, etnik ve dini yapısından bahsedilmiştir. Giriş, kendi içerisinde üç başlığa ayrılmıştır: A. *Modern Bulgaristan Öncesi Bulgaristan Tarihi* B. *Bulgaristan’ın Osmanlı Devleti Hakimiyetinden Çıkışı ve Sonrasında Türk-Bulgar İlişkileri* C. *Bulgaristan’ın Bağımsızlığını İlanı*.

Birinci alt başlık olan A. *Modern Bulgaristan Öncesi Bulgaristan Tarihi* bölümünde “Bulgar” kelimesinin kökeninden, Bulgar Türklerinin zaman içerisinde değişen coğrafi konumlarından, Bulgar hanlığının Türk ve Bizans milletleriyle olan çeşitli ilişkilerinden, din değiştirmenin meydana getirdiği sonuçlardan bahsedilmiş ve bu bölgenin coğrafi-stratejik önemine vurgu yapılmıştır. B. *Bulgaristan’ın Osmanlı Devleti Hakimiyetinden Çıkışı ve Sonrasında Türk-Bulgar İlişkileri* başlıklı ikinci alt bölümde 1877-1878 yılları arasında yapılan Osmanlı-Rus savaşını Osmanlı Devleti’nin kaybetmesi üzerine imzalanan Ayastefanos Antlaşması’yla Bulgar milliyetçilerinin ve Bulgaristan’ın kazanımları, Batılı Devletlerin kurulması planlanan Büyük Bulgar Devleti’ne karşı çıkarak Berlin Antlaşması’nın devreye sokulması ve böylece Büyük Bulgaristan Devleti yerine üç parçaya bölünmüş ve Osmanlı Devleti’ne vergi veren Bulgar Prensiği’nin kuruluşu ve ilk Osmanlı-Bulgar krizi olan Doğu Rumeli Vilayeti’nin ilhakı konusu ele alınmıştır. Kurulan Bulgar Prensiğindeki iktidar değişikliğinin yanı sıra yeni kurulan Bulgaristan’ın Osmanlı Devleti ile ilişkileri de

okuyucuya sunulmuştur. C. *Bulgaristan'ın Bağımsızlığını İlanı* başlıklı üçüncü alt başlığında, Osmanlı Devleti'nin yönetimindeki karışıklıkların Bulgaristan Emareti'nin fiili bağımsızlığına nasıl bir zemin hazırladığı anlatılmaktadır. Bu bağlamda Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilip İttihat ve Terakki Cemiyeti nezdinde II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi ile birlikte Balkan coğrafyasında başlayan ayrılıkçı hareketlere ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Rusya İmparatorluğu'nun, Osmanlı Devleti'ni bölmek üzere yaptıkları anlaşmaya değinilmiştir. Son olarak Osmanlı Devleti'nin resmi olarak bağımsız Bulgar Devleti'ni tanıma sürecinden bahsedilmiştir.

Kitabın *Giriş* bölümünde görüldüğü gibi Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazanmak için Osmanlı Devleti'ne karşı izlediği politika anlatılmaktadır. Bulgaristan Devleti'nin bağımsızlığını kazanmasından sonraki süreç kitabın birinci bölümünü oluşturan *Balkan Savaşları Dönemi* başlığı altında ele alınmıştır. Bu bölümde yer alan makaleler şunlardır: “I. Balkan Savaşı'nda Bulgaristan Ordusu'nda Taşnak Komitacısı Antranik Ozanyan ve Faaliyetleri”, “Balkan Savaşları Sırasında Havsa ve Çevresindeki Yerli Rumların Türklere Yönelik Saldırıları”, “Balkan Savaşlarında Bulgar Ordusu ve Komitacıların Batı Trakya'daki Faaliyetleri”.

I. Bölümün ilk makalesi olan “I. Balkan Savaşı'nda Bulgaristan Ordusu'nda Taşnak Komitacısı Antranik Ozanyan ve Faaliyetleri” adlı makalede Antranik Ozanyan isimli Taşnak Komitacısı'nın Osmanlı Devleti toprakları içerisinde çıkardığı isyanın bastırılmasından sonra Kafkaslar üzerinden Cenevre'ye, oradan da Taşnakların güçlü bir şekilde teşkilatlandığı Bulgaristan'a kaçıışı anlatılmaktadır. Ozanyan'ın Bulgaristan'a geçişiyle diğer Makedon-Bulgar komitacılarla ittifak kurmasından ve bu ittifak sayesinde İstanbul ve Anadolu'daki Ermeni Komitelerine silah sağlama sürecinden bahsedilmektedir. Makalenin devamında I. Balkan Savaşı'nda Bulgaristan'ın ordudaki asker, bölük, teçhizat sayısı ile birlikte Ermeni-Makedon ittifakıyla güçlenen komitacıların Bulgar ordusuna, Türkler ile savaşmak için gönüllü olarak katılmaları anlatılmaktadır. Ayrıca gönüllü olarak Bulgar ordusuna katılan Ermenilerin kaç kişi oldukları, nerede konuşlandıkları ve eğitim aldıkları, komuta kademesindeki subayların sayıları, hangi noktalardan geçtikleri, Bulgar Kırcalı Müfrezesi Komutanı General Nikola Geneff emrinde buldukları pozisyonlar, girdikleri çatışmalar ele alınmıştır. I. Balkan Savaşı sırasında Kırcalı bölgesindeki çatışmalardan bahsederken yazarın özellikle üzerinde durduğu bir konu da Yaver Paşa ve komutasındaki müfreze birliğinin Bulgar kuvvetleri tarafından teslim alınmasıdır. Bu konu Ermeni, Bulgar ve Türk kaynakları karşılaştırılarak en doğru biçimde okuyucuya aktarılmaya çalışılmıştır. Ermeni Gönüllü Birliği'nin savaş sırasında gerçekleştirdiği insanlık suçları ve Bulgar Genelkurmay belgelerine göre bölükte yaşanan disiplin sorunları da ortaya konmuştur. Belgelerden anlaşıldığı üzere Ermeni Birliği'nin de görev yaptığı Makedonya-Edirne düzensiz birlikleri, Bulgar ordusunun sürekli taarruzu nedeniyle Osmanlı ordusu geri çekilirken geride kalan savunmasız ve silahsız Müslüman-Türk köylerinde katliamlar yapmışlardır. Bulgar Genelkurmayının 23.10.1912-10.07.1913 tarihli raporları üzerinden Tugay Komutanı Yarbay Protogerov'un bölüğü teftişe gelişi ve yaşananlar

anlatılmıştır. Bu kısımda son olarak Bulgar ordusu içerisinde gösterdikleri başarıdan dolayı başta Antranik Ozanyan olmak üzere Ermeni Gönüllü Birliğinden pek çok kişinin Bulgaristan Kralı Ferdinand tarafından aldıkları ödüllere değinilmiştir.

“Balkan Savaşları Sırasında Havsa ve Çevresindeki Yerli Rumların Türklere Yönelik Saldırıları” adlı ikinci makalede Havsa çevresindeki nüfus yapısından bahsedildikten sonra, Balkan harbinin nedenlerine, Balkan ittifakının emellerine ve Kiliseler Kanunu’na değinilmiştir. Böylelikle Balkan Savaşları’na neden olan olaylar ve savaş sonrasında Osmanlı Devleti’nin toprak kaybı ve buna bağlı olarak Müslüman-Türk nüfus kaybı ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Balkan coğrafyasında yaşayan ve Osmanlı tebaası olan gayrimüslimlerin gaspçı, tecavüzcü, yağmacı Bulgar ordusuna yardımlarından, Osmanlı ordusu geri çekilirken Rum köylülerin Türk askerlere saldırmasından, Türk köylerini yağmalamalarından ve Türk kızlarına tecavüz etmelerinden bahsedilmektedir. Bu kısmın sonunda ise Pierre Loti’nin Havsa hatıralarına yer verilmiş ve tarihi gerçekler pekiştirilmiştir.

“Balkan Savaşlarında Bulgar Ordusu ve Komitacıların Batı Trakya’daki Faaliyetleri” başlıklı üçüncü makalede Yeşilköy (Ayastefanos) Antlaşması ile temelleri atılan ve Avrupalı büyük devletlerin ve özellikle İngiltere’nin gayreti ile imzalanan Berlin Antlaşması’na göre kurulan Bulgaristan Devleti’nin sınırları açıklanmış, emellerini gerçekleştirmek için bekleyen Bulgar Devleti’nin Balkan Savaşları sırasındaki müfrezeleri, müfrezelerdeki asker sayısı, başlarındaki komutanlar ve Makedonya-Edirne gönüllü birlikleri içerisine dahil olan Ermeni gönüllülerinin kaç kişiden oluştukları ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Makalenin “Bulgar Ordusu’nun Batı Trakya’da İlerleyişi ve Makedonya Edirne Gönüllü Birlikleri’nin Görevi” alt başlığında birinci makalede yer alan Yaver Paşa’nın esir alınması meselesine yeniden değinilmiştir. Makalede ayrıca Makedon-Edirne gönüllü birliklerinin, Bulgar ordusuyla beraber Trakya’da Müslüman-Türk nüfusa karşı yaptıkları katliamlar da anlatılmaktadır. Bulgarlar tarafından kurulan, Makedonya ve Trakya bölgesinde terörist faaliyetlerde bulunan Makedon Edirne Gizli İhtilal Teşkilatı (TMORO-Tayna Makedonska Odrinska Revolucionerna Organizaciya) çetelerinden oluşan Makedonya-Edirne Gönüllü birliklerinin yaptıkları katliamların Bulgar ordusu tarafından nasıl desteklendiği ele alınmıştır. Gönüllü birliklerin yaptıkları katliamların doğruluğu, dönemin İngiliz raporlarıyla ve bu olaylara tanıklık eden gazeteci Leon Troçki’nin *Kievskaya Mysl* gazetesinde yazdığı yazıyla desteklenmiştir. Yine dönemin süreli yayınlarından *L’Illustration* Dergisi, *Levid* ve *Daily Telegraph* gazetesinde yayımlanan yazılar bu katliamları son derece ayrıntılı bir şekilde göstermektedir. Makalede I. Balkan Savaşı sırasında yaşananların dışında II. Balkan Savaşı’nın sebeplerinden ve Londra Antlaşması’nın şartlarını bozmak istemeyen Osmanlı Devleti’nin faaliyetlerinden de bahsedilmektedir. Hükümete bağlı olmayan “Teşkilat-ı Mahsusa” adlı bir teşkilat Enver, Talat ve Cemal Beyler öncülüğünde Edirne ve Kırklareli başta olmak üzere Batı Trakya’ya doğru bir hareket başlatmıştır. Yazar bu hareketin sonuçlarının yanı sıra, Batı Trakya Türk Cumhuriyeti’nin kuruluşunu da anlatmıştır.

Sonuç olarak I. bölümde yer alan üç makaleyle Bulgarların, 19. yüzyılın ikinci yarısından 20. yüzyılın başına kadar olan sürede Osmanlı Devleti'yle ilişkileri, Makedonya-Edirne Gönüllüler Birliği içerisinde bulunan ve Bulgar ordusu tarafından da desteklenen Ermeni gönüllülerinin Trakya coğrafyasındaki askeri, stratejik konumları, Müslüman-Türk nüfusa karşı başlattıkları katliam, yağma, tecavüz kısacası gerçekleştirilen soykırım geniş bir çerçevede ele alınmış ve en temel ve doğru kaynaklardan okura sunulmaya çalışılmıştır.

İki Dünya Savaşı Arası Bulgaristan Türkleri ana başlıklı ikinci bölümün altında “Bulgaristan’da Türk Azınlığa Yönelik Unutulmuş Üç Büyük Siyasi Suikast”, “Bulgaristan’da Edirne’nin İşgal Yıldönümü Etkinlikleri ve Kutlamaları (1932-1933)”, “Bulgaristan’daki Müslüman Türk Azınlığa Baskılar ve Göç (1934-1939)”, “Latin Harflerine Geçiş Sürecinde Bulgaristan’daki Türk Basınına Türkiye Cumhuriyeti’nin Yardımları”, “Bulgaristan’daki Türk Okullarında Latin Harflerinin Uygulanma Süreci ve Sonrasında Türkiye Cumhuriyeti’nin Desteği” başlıklı beş makale bulunmaktadır.

İkinci bölümde yer alan “Bulgaristan’da Türk Azınlığa Yönelik Unutulmuş Üç Büyük Siyasi Suikast” başlıklı ilk makalede yoğun Türk nüfusun yaşadığı Bulgaristan’ın nüfus yapısı ve bu nüfus yapısının Türkiye Cumhuriyeti açısından değeri açıklanmış ayrıca Bulgaristan topraklarında sürekli olarak Türklerin aleyhine değişen demografik durum, nedenleriyle birlikte aktarılmıştır. Bunların yanında Türk-Bulgar İkamet Sözleşmesi’nden, Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında, Bulgaristan’daki Türklere karşı baskı ve saldırılarıyla ön plana çıkan Rodna Zaştit (Müdafi Vatan Cemiyeti), Dobruca Komitası, Trakya Komitası gibi örgütlerin faaliyetlerinden ve amaçlarından bahsedilmiştir. Bu komitaların faaliyetlerinden birisi de Türk azınlığın ileri gelenleri ve aydınlarına yönelik suikastlardır. Komitalar eylemleriyle Türkleri korkutarak can ve mal güvenliklerinin olmadığına inandırmaya çalışmışlar ve onları Türkiye’ye göç etmeye zorlamışlardır. Makalenin temel konusunu bu eylemlerin bir sonucu olan Cebiroğulları Nahiyesi Müdürü Hasan Efendi, Bulgar parlamentosunda yer alan Türk Mebus Hacı Galip Oğlu Hüseyin Efendi ve Geran Ada Nahiyesi Müdürü Hacı Hüseyin Oğlu Feyzi Efendi’nin cinayetleri oluşturmaktadır.

“Bulgaristan’da Edirne’nin İşgal Yıldönümü Etkinlikleri ve Kutlamaları (1932-1933 Yılları)” başlıklı ikinci makalenin odak noktasında Edirne şehrinin durumu bulunmaktadır. I. Balkan Harbi sırasında 26 Mart 1913 tarihinde Bulgaristan’a, II. Balkan Harbi sırasında 22 Temmuz 1913 tarihinde tekrar Osmanlı Devleti’nin eline geçen Edirne’nin Bulgarlar için önemi vurgulanmıştır. Edirne’nin dört ay süresince Bulgar işgali altında olmasının bazı gruplar tarafından Bulgaristan’ın Balkan Savaşlarındaki en büyük başarılarından biri olarak görüldüğünden ve işgal yıldönümlerinde çeşitli anma etkinlikleri düzenlendiğinden bahsedilmiştir. Ayrıca 1932-1933 yılları arasında Edirne’nin işgal yıldönümlerinde etkinlik yapılmasında aktif rol oynayan Trakya Komitesi’nin faaliyetleri de anlatılmıştır.

“Bulgaristan’daki Müslüman Türk Azınlığa Baskılar ve Göç (1934-1939)” başlıklı üçüncü makalede beş asır boyunca Osmanlı Devleti’nin hükmettiği Bulgaristan coğrafyasının 1877-

1878 Osmanlı-Rus Savaşıyla birlikte değişen sınırları, nüfus yapısı ve Müslüman Türklerin bölgeden nasıl göç etmeye zorlandıkları açıklanmaktadır. Yazıdan anlaşıldığı üzere 18 Ekim 1925 tarihinde imzalanan Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması ve İkamet Sözleşmesi, Türklerin anavatanına göçlerinin bir düzene oturtulmasında hayati öneme sahiptir. 19 Mayıs 1934 yılı itibarıyla askerî faşist gruplar, darbeyle iktidarı ele geçirmişlerdir. Bu tarihten sonra Bulgaristan’da baskıcı rejim politikaları görülmeye başlanmış ve ülkedeki Müslüman-Türk nüfusa yönelik baskı ve saldırıların sistematik bir hal alması sonucunda Türkiye Cumhuriyeti müdahalelerde bulunmuştur. Bulgaristan’ın Türk okullarına karşı yürüttüğü Türkleri çağdaş bilimden mahrum etmek ve Türk eğitimini etkisiz kılmak politikasının bir uygulaması olarak Türk okullarının kapatılıp yerine Bulgarca eğitim veren okulların açılması, Türk gençlerinin polis tarafından suçsuz yere gözaltına alınıp işkence görmesi, Türk halkına yönelik nefret ve hakaret söylemlerinin artması, Müslüman-Türk azınlığın iktisadî alanlardan dışlanması, Türklere ait milli ve kültürel cemiyetlerin ve gazetelerin kapatılması, Pomaklara gayr-i Türk ve gayr-i Müslüman olduklarına dair fikirlerin aşılması gibi insan haklarına aykırı uygulamalar ve 1934-1939 yılları arasında Türk azınlığın ülkeden göç etmeye zorlanması gibi konular makalede ele alınmıştır. 1934-1939 yılları arasında iskanlı ve serbest olarak göç eden Türk azınlığın sayısı bir tabloyla gösterilmiştir.

“Latin Harflerine Geçiş Sürecinde Bulgaristan’daki Türk Basınına Türkiye Cumhuriyeti’nin Yardımları” adlı dördüncü makalede Bulgaristan’da yayın yapan Türkçe gazete ve dergiler ele alınmıştır. Buna göre Bulgaristan’da ilk Türkçe yayın Mithat Paşa’nın Tuna Vilayeti Valisi olduğu dönemde 1865’te Rusçuk’ta *Tuna* adıyla yayınlanmış ve 28 Şubat 1941 yılında *Havadis* gazetesinin kapatılmasıyla Türkçe yayın dönemi sona ermiştir. 1934 yılında darbeyle yönetimi ele geçiren askerî gücün kurduğu hükümet, yürüttükleri politikalarla Türk azınlıkların çıkardıkları gazeteleri, eğitim ve öğretim faaliyetlerini engellemeye çalışmışlardır. Bu makalede ayrıca Türk Öğretmenler Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti arasındaki koordinasyondan ve Türkiye’nin Sofya Büyükelçiliği üzerinden Türkçe gazetelere yaptığı yardımlardan bahsedilmiştir.

“Bulgaristan’daki Türk Okullarında Latin Harflerinin Uygulanma Süreci ve Sonrasında Türkiye Cumhuriyeti’nin Desteği” başlıklı beşinci ve son makalede Berlin Antlaşması’yla Bulgaristan’daki Müslüman Türk azınlığın haklarının korunması kanunu kabul edilmesine rağmen 1877-1886 yılları arasında Bulgaristan’daki Türk mekteplerinin ve medreselerinin Bulgarlar tarafından tahrip edilmesine ve Türk okullarına Bulgar Hükümeti tarafından el konulmasına değinilmiştir. 1894-1895 yılı eğitim-öğretim yılında Müslüman-Türk azınlığın eğitim gördüğü alanların, öğretmenlerin ve öğrencilerin sayısı verilmiştir. Bulgaristan Devleti’nin gerek Osmanlı Devleti ile imzaladığı İstanbul Antlaşması’nda, gerekse I. Dünya Savaşı’ndan sonra imzaladığı Neuilly Antlaşması’nda yer alan Türk azınlığın haklarının korunması kanunlarına değinilmiş ve bu kanunların Bulgaristan tarafındaki uygulamaları incelenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti’nin 1928 yılında alfabe değişikliğine gitmesiyle birlikte, 1906 yılında kurulan Türk Öğretmenler Birliği teşkilatının yeni alfabeyi Bulgaristan’daki Türk azınlığa

öğretmek için giriştiği faaliyetler, Bulgaristan’da Latin harfli Türkçe yayın yapan gazeteler ve Türkiye Cumhuriyeti’nin bu gazetelere yaptığı maddi, manevi ve diplomatik yardımlar da ele alınmıştır. Darbeyle birlikte iktidara gelen faşist hükümetin Tırnova Antlaşması’nı iptal etmesi ve bu durumun Müslüman Türk azınlık üzerindeki etkileri de yazarın değindiği bir başka meseledir.

Sonuç olarak Bülent Yıldırım tarafından hazırlanan *Bulgaristan ve Bulgaristan Türkleri 1878-1939* başlıklı akademik çalışmada, iki ana başlık altında yazarın daha önceden yayımladığı makaleler bir araya getirilmiş ve Bulgaristan’ın Ayastefanos Antlaşması’yla başlayan bağımsızlık süreci, Bulgaristan-Osmanlı ilişkileri, Bulgaristan’ın Balkan Savaşları’ndaki konumu ve faaliyetleri, Taşnak Komitacısı Antranik Ozanyan’ın faaliyetleri, Balkan Savaşları sırasında Bulgar Birliklerine bağlı bulunan Ermeni gönüllülerinin faaliyetleri, Müslüman Türk azınlığına karşı işlenen savaş suçları, zorunlu göç ettirme politikası ayrıntılı olarak birinci bölümde bulunan makalelerde işlenmiştir.

İkinci bölümdeyse I. Dünya Savaşından sonra Bulgaristan’daki azınlığa karşı uygulanan baskı ve asimile stratejisi, Türk azınlığın önde gelenlerine yapılan suikastlar, Edirne’nin Bulgaristan için önemi ve Türkiye’nin Latin alfabesine geçmesiyle birlikte Latin alfabesinin Bulgaristan’daki Türklere öğretilmesi konusunda Türkiye Cumhuriyeti’nin gerek diplomatik gerekse maddi anlamdaki gayreti, birinci dereceden kaynaklar ve resmi tablolarla desteklenerek okura sunulmuştur.

Ahmet Bey Ağaoğlu'nun Gazetecilik Faaliyetleri (“Kaspi” Gazetesinde Yayımlanmış Yazılar Üzerine)

Ali Asker¹

Sorumlu yazar/Corresponding author:

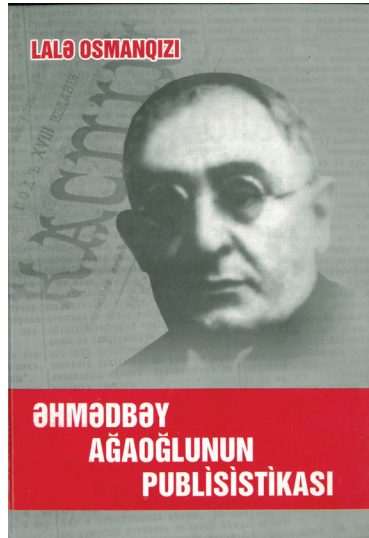
Ali Asker, (Doç. Dr.),
Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü,
Karabük, Türkiye.
E-posta: aliasker2068@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1801-3371

Başvuru/Submitted: 06.01.2020

Kabul/Accepted: 08.01.2020

Online Yayın/Published Online: 30.03.2020

Atıf/Citation: Asker, Ali. "Ahmet Bey Ağaoğlu'nun Gazetecilik Faaliyetleri ("Kaspi" Gazetesinde Yayımlanmış Yazılar Üzerine); *Avrasya İncelemeleri Dergisi - Journal of Eurasian Inquiries* 9, 1 (2020): 117-119.
<https://doi.org/10.26650/jes.2020.008>

Türk dünyasının büyük düşünce adamlarından Ahmet Bey Ağaoğlu'nun (Ağayev'in) 150. doğum yıldönümü dolayısıyla Türkiye'de ve Azerbaycan'da çok sayıda etkinlik; sempozyum, bilimsel kongre, konferans vs. düzenlenmiştir. Bu etkinlikler her ne kadar ilgili literatürün zenginleşmesine hizmet etse de yapılması gereken en büyük çalışma henüz yapılmış değildir. Bu çalışma, Ahmet Bey'in Azerbaycan (Rusya) ve Türkiye'de (Osmanlı) yaşadığı ve faaliyet gösterdiği yıllarda değişik basın organlarında yayımlanmış yüzlerce makalesinin bir araya getirilmesi, tasnif edilmesi, ayrıca tam bibliyografisinin tertip edilmesidir. Vatani Azerbaycan'da sosyalist rejimin hâkim olduğu dönemde “gerici Pantürküst ve Panislamist”, “tarihi tahrif eden”, “burjuva çıkarlarına hizmet eden”, “burjuva ideoloğu”, “felsefi idealizm ve mistizmi yayan” vs. şekilde karakterize edilen Ahmet Bey Ağaoğlu'nun faaliyetleri o dönemde hiç araştırılmamış, sadece yüzeysel ve taraflı bir şekilde değişik yayınlarda kısmen değinilmiştir.

Azerbaycan Cumhuriyeti ikinci kez bağımsızlığına kavuştuktan sonra milli edebi, kültürel ve manevi mirasının araştırılması yönünde önemli çalışmalar başlatılmış, Azerbaycan Türklerinin aydınlanma, milli terakki ve millet inşası sürecine büyük hizmetleri olan münevverlerle ilgili "iade-i itibar" adlandırabileceğimiz bir süreç başlatılmıştır. Bu bağlamda Azerbaycan Türk aydınlarının 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında yazdıkları eserler, gazete yazıları ve çeşitli makaleler ışık yüzü görmüş, eski alfabeden yeni alfabeyle aktararak okuyucuların hizmetine sunulmuş, ayrıca söz konusu aydınların eserleri üzerine ilmî-tenkidî eserler yazılmıştır. Bu tür çalışmalar arasında akademisyen, araştırmacı yazar, Doçent Lale Hacıyeva (Osmankızı) tarafından yazılmış "Ahmet Bey Ağaoğlu'nun Gazetecilik Faaliyetleri" (Əhmədbəy Ağaoğlunun publisistikası) eseri dikkat çekmektedir. Bu çalışma, Lale Hacıyeva'nın babası, bağımsız Azerbaycan'ın ilk Cumhurbaşkanı'nın matbuat kâtibi, 20 Kasım 1991 yılında Ermeni terörünün kurbanı olmuş, vatansever ve aydın kişiliği ile halkı tarafından sevilen, münevver bir şahsiyet olarak tanınan Osman Mirzayev'in anısına ithaf edilmiştir.

Eseri Ön Söz yazmış Akil Hacıyev'in tabirince Lale Hacıyeva Azerbaycan filolojisinde ilk kez Ahmet Bey Ağaoğlu'nun gazetecilik faaliyetlerini, yani 1898'den itibaren kaleme aldığı edebi görüşlerini çok boyutlu ve geniş şekilde tahlil etmiş, böylece milli basın tarihi yazımına önemli katkıda bulunmuştur.

Kitabın, Ahmet Bey Ağaoğlu'nun görüşlerinin şekillenme sürecini ele alan birinci bölümünde Ahmet Bey'in yetiştiği muhit, gazetecilik faaliyetleri, "Kaspi" gazetesinde baş muharrir ve editörlük görevleri dönemi, ayrıca yazarın Türkiye'deki hayatı ele alınmıştır. İkinci bölümde, Ahmet Bey Ağaoğlu'nun gazetecilik faaliyetleri tematik şekilde incelenmiştir. Bu bölümde Ahmet Bey'in gazetecilik faaliyetlerinin umumi karakteristiği, Çar yönetiminin uyguladığı sömürge politikasına karşı mücadele, ayrıca kadın hürriyeti meseleleri ele alınmıştır. Üçüncü bölümde Ahmet Bey Ağaoğlu'nun milli kültürel ekseninde ele aldığı başlıca konular irdelenmiştir. Bu konular; bilim ve aydınlanma, edebî mirasa münasebet, alfabe sorunu, gazetecilik faaliyetlerindeki edebi arayışlar şeklinde tasnif edilmiştir. Kitabın "İlaveler" kısmında Ahmet Bey Ağaoğlu'nun değişik yıllarda "Kaspi" gazetesinde yazdığı makalelerden örnekler verilmiştir. Makalelerin toplam hacmi yaklaşık 220 sayfayı kapsamaktadır. Bu yazılardan; Ahmet Bey Ağaoğlu'nun "Tercüme-yi Hâl-i Acizanem" başlıklı yazı Azerbaycan Türkçesinde yazılmış olup, M. Fuzuli Cumhuriyet El Yazmaları Enstitüsü f.21, birim 403 kayıtlı arşiv belgesinden aktarılmıştır. "Vestnik Baku" gazetesinde 21 Aralık 1908 tarihinde yayımlanmış "Türk Parlamentosu ve Ahmet Rıza Bey", "Azerbaycan" (Rusça) gazetesinin 29 (16) Aralık 1918 tarihli sayısında yayımlanmış "Partisizler" adlı (bu yazı parlamento konuşmasını ihtiva etmektedir) makaleler dışındaki yazıların tümü "Kaspi" gazetesinden alınmıştır. Bu yazıların yayın yelpazesi 21 Eylül 1901'den 28 Kasım 1902 tarihleri arasındaki dönemi kapsamaktadır. Sonradan kitapçık şeklinde yayımlanmış "İslam'a Göre ve İslam'da Kadın" eseri de bu bölümde yer almaktadır. Bu Türkiye'de Hasan Ali Ediz tarafından "İslâmlıkta Kadın", İstanbul 1959 ve "İslâmiyette Kadın", Ankara 1985 adlarıyla neşredilmiştir.

Lale Hacıyeva, ayrıca 1898-1905 yıllarında "Kaspi" gazetesinde neşredilmiş 512 adet

makalenin başlık ve yayım tarihlerini liste halinde vermiştir. Eser boyunca Ahmet Ağaoğlu'nun yazarlık faaliyetleriyle ilgili tespitler büyük mütefekkirin makalelerinden yapılan alıntılarla zengindir. Fakat alıntıların Azerbaycan Türkçesinde değil, Rusça orijinal haliyle verilmesi Rus diline ileri düzeyde hâkim olmayan okuyucuların kitabı okuyup anlamalarını zorlaştırmaktadır. Kitabın tekrar baskısı sırasında bu eksikliğin ortadan kaldırılmasını temenni ediyoruz. Doçent Lale Hacıyeva'nın eseri, Türkiye Türkçesine aktarılacağı takdirde Ahmet Bey Ağaoğlu araştırmacıları açısından kayda değer bir kaynak niteliğini haiz olacaktır.

«ДАЛА ФОЛЬКЛОРЫ МЕН МУЗЫКАСЫНЫҢ МЫҢ ЖЫЛЫ»

Bozkır Folklorunun ve Müziğinin Bin Yılı

A Thousand Years of the Music and Steppe Folklore

Karaşap Alpyssaeva¹

Sorumlu yazar/Corresponding author:

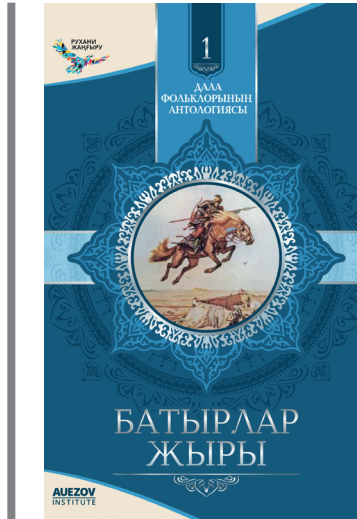
Karaşap Alpyssaeva, (Doç. Dr.),
Muhtar Avezov Edebiyat ve Sanat Enstitüsü,
Almaty, Kazakistan.
E-posta: alpyssaeva-k@mail.ru
ORCID: 0000-0002-9046-409X

Başvuru/Submitted: 16.01.2020

Kabul/Accepted: 16.01.2020

Online Yayın/Published Online: 30.03.2020

Atıf/Citation: Alpyssaeva, Karaşap. "Bozkır Folklorunun ve Müziğinin Bin Yılı," *Avrasya İncelemeleri Dergisi - Journal of Eurasian Inquiries* 9, 1 (2020): 121-123.
<https://doi.org/10.26650/jes.2020.009>

2019 жылдың 19 желтоқсанында «Рухани жаңғыру» мемлекеттік бағдарламасының аясында ҚР Тұңғыш Президенті – Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың бастамасымен жүзеге асырылып жатқан «ДАЛА ФОЛЬКЛОРЫ МЕН МУЗЫКАСЫНЫҢ МЫҢ ЖЫЛЫ» жобасының «Дала фольклорының антологиясы» онтомдығының алғашқы 5 томының, «Ұлы даланың көне сарындары» бестомдығының 1-томының, сондай-ақ «Ұлы дала жауһарлары» бестомдығының 1-томының тұсаукесер рәсімі өтті.

Кең-байтақ, жазиралы Ұлы даланың рухани мұрасы – ұлттық рухымыздың аса құнарлы кәусар бұлағы. Бұл құндылықтар Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Ұлы даланың жеті қыры» бағдарламалық еңбегінде зор бағасын алды және республикамыздың сирек

қорында сақталып келген қастерлі мұраларды антологиялық жүйеде кедергісіз жарыққа шығаруға тұңғыш рет мүмкіндіктер туды. Басылым көріп отырған еңбектер – осы игі бастаманың алғашқы нәтижесі. Бұл туындылар – халықпен бірге жасасып келе жатқан үлкен мәдени, тарихи тағлымға толы танымдық рөл атқарушы рухани күш.

Антологиялық жинақтарды шығарудың басты мақсаты – халқымыздың ұлттық мақтанышы саналатын аса бай халық мұрасын, әдеби жәдігерлерді мектеп оқушылары мен ұстаздарына, орта және жоғары оқу орындарының студенттері мен профессорлық құрамына, ізденушілер мен ғалымдарға, дәстүр мен халық руханиятына қызығушылық танытатын көпшілік қауымға толықтай таныстыру, оларды түр-мазмұн жағынан, жанрлары мен көркемдігі тұрғысында баға жетпес асыл қазына ретінде әлемге паш ету. Қазақ фольклорының қалың көпшіліктің қолдануына ыңғайлы, жастар мен студенттердің талғамына татитын заманауи форматтағы қол жетімді, ықшам жинақ дайындап шығару қажеттігі туындады.

«Дала фольклорының антологиясы» онтомдығының алғашқы 5 томын баспаға дайындауда ұлттық эпостың таңдаулы үлгілері алғаш іріктеліп, олар түпнұсқаларымен, басылымдарымен салыстырылып, текстологиялық зерттеулерден кейінгі таңдаулы нұсқалары жіберілді. Оның бірінші томында көне эпос пен батырлар жыры, екінші томында «Қырымның қырық батыры» жырлар топтамасы, үшінші томында тарихи жырлар, төртінші томында ғашықтық жырлар, бесінші томында дастандар қамтылды. Институт ғалымдары сирек қорлардағы қолжазба мұраларды сараптай келіп, халық әдебиетінің барлық жанрлық түрлері бойынша ең таңдаулы үлгілерін 10 томға жүйелеп, бүгінгі аудиторияға қолжетімді ету үшін цифрлық форматпен (электронды және аудио нұсқаларымен қоса) кешенді түрде баспаға дайындау, сондай-ақ топтамаға енген шығармалардың сюжеттік желісін орыс (3 том), ағылшын тілдеріне (3 том) мазмұндап аудару жұмыстарын қолға алды. Бүгінгі күні тұсауы кесіліп отырған Антологияның алғашқы бес томы – сол игі бастаманың көрнекі нәтижесі.

Ұлттық эпосқа арналған бұл томдардың кітаби нұсқасы еліміздің қолжазба қорлары мен бұрын жарияланған жинақтардың, сондай-ақ, алыс-жақын шетелдердегі қазақ диаспораларының материалдарын жете саралап, іріктеу негізінде дайындалды. Жырлар текстологиялық тұрғыдан қайыра салыстырылып, ғылыми сарапшылар арқылы іріктеліп, тілі көркем, сюжеттік құрылымы шымыр, мазмұны бай, жырлауға лайықты сарындарымен бірге таңдалып алынды. Әрбір том түрлі-түсті суреттермен, ноталармен, иллюстрациялармен, фотолармен т.б. безендірілді, сондай-ақ эпостық жырлардағы басты қаһарманның суретшілер салған халыққа танымал бейнелері ұсынылды. Әр том қысқаша аңдатпамен басталып, соңына түсініктемелер, түйінсөз (орыс, ағылшын тілдерінде) т.б. берілді. Мәтіндерде кездесетін араб, парсы, көне түркі, басқа да кірме сөздердің түсініктері әр беттің соңындағы сілтемеде көрсетілді. Ал этнографиялық сөздік түрлі-түсті суреттермен безендірілді. Антологияның электронды және аудио нұсқалары заманға

лайықты, әлемдік стандартқа сәйкес қолайлы форматта дайындалып, орналастырылған сайттың электронды адресі мен ҚР коды әр жинақ мұқабасында көрсетілді.

Жұмыс барысында Құрманғазы атындағы Ұлттық консерваторияның, Т.Жүргенов атындағы Өнер академиясының ұстаз-оқытушылары мен өнерпаздар, қажеттігіне қарай өңірлердегі дәстүрлі өнер мектептерінен де жыршы-орындаушылар тартылды. Аудиожазба мен цифрландыру жұмыстары арнайы студияларда жүзеге асырылды. Оның баспаға дайындау жұмыстарын Институттың ғалым-мамандарынан жасақталған арнайы шығармашылық топ жүзеге асырды және олардың жұмысына редакциялық алқа, жобаның ғылыми жетекшісі, ғылыми және жауапты редакторлар, ғалым-сарапшылар, сондай-ақ институттың Ғылыми кеңесі басшылық жасады. Басылымдарға белгілі отандық ғалымдармен қатар алыс-жақын шетел оқымыстылары да сараптама-пікірлер жазды. Әр том он мың таралыммен «Брент бук» баспасында жарияланым көрді.

Қазіргі жаһандану үрдісі белең алған кезеңде халықтың рухани мұрасын жинап, жүйеге түсіретін, жария етіп, зерттеп жүрген мамандардың басын қосып, бағыт-бағдар беретін қоғамдық ұйым құрудың кезегі келді. Сол себепті осы тұсау кесер рәсіміне алыс-жақын шетелдерден, еліміздің өңірлерінен, Нұр-Сұлтан, Алматы қалаларынан арнайы шақырылған ғалымдардың, оқытушы-профессорлар қауымының қатысуымен Қазақстан фольклортанушыларының, әдебиеттанушылары мен өнертанушыларының «Мұрагер» ассоциациясын (қысқаша – «Мұрагер» ассоциациясын) құру жоспарланып отыр. Онда қоғамдық ғылымның аталған салаларында нәтижелі еңбек еткен белгі ғалымдар, оқытушы-ұстаздар, кәсіби мамандар, жас зерттеушілер түйінді мәселелерге байланысты ой-пікірлерін, ұсыныс-тұжырымдарын ортаға салады. Олардың негізінде болашақ қоғамдық бірлестіктің ұйымдастырылу іс-шаралары, мақсаттары мен міндеттері талқыланып, бағыт-бағдары, жұмыс жоспары айқындалады.

AMAÇ-KAPSAM

Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD) – Journal of Eurasian Inquiries sosyal bilimler alanında Türkistan ile Kafkaslardan, Balkanlar ve Ortadoğu'ya uzanan geniş Avrasya Bölgesi ile ilgili farklı disiplinlerde hazırlanmış bilimsel çalışmaları akademik dünya ile paylaşmayı amaçlamaktadır.

Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD) Avrasya coğrafyası ile ilgili uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi, tarih, sosyoloji, iktisat, hukuk, kültürel ve bölgesel çalışmalar gibi farklı disiplinlerden bilimsel çalışmalara yer vermektedir.

EDİTORYAL POLİTİKALAR VE HAKEM SÜRECİ

Yayın Politikası

Dergiye yayınlanmak üzere gönderilen makalelerin içeriği derginin amaç ve kapsamı ile uyumlu olmalıdır. Dergi, orijinal araştırma niteliğindeki yazıları yayınlamaya öncelik vermektedir.

Daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere başka bir dergide halen değerlendirmede olmayan ve her bir yazar tarafından onaylanan makaleler değerlendirilmek üzere kabul edilir.

Ön değerlendirmeyi geçen yazılar iThenticate intihal tarama programından geçirilir. İntihal incelemesinden sonra, uygun makaleler Baş Editör tarafından orijinaliteleri, metodolojileri, makalede ele alınan konunun önemi ve derginin kapsamına uygunluğu açısından değerlendirilir.

Bilimsel toplantılarda sunulan özet bildirimler, makalede belirtilmesi koşulu ile kaynak olarak kabul edilir. Editör, gönderilen makale biçimsel esaslara uygun ise, gelen yazıyı yurtiçinden ve /veya yurtdışından en az iki hakemin değerlendirmesine sunar, hakemler gerek gördüğü takdirde yazıda istenen değişiklikler yazarlar tarafından yapıldıktan sonra yayınlanmasına onay verir.

Makale yayınlanmak üzere Dergiye gönderildikten sonra yazarlardan hiçbirinin ismi, tüm yazarların yazılı izni olmadan yazar listesinden silinemez ve yeni bir isim yazar olarak eklenemez ve yazar sırası değiştirilemez.

Yayına kabul edilmeyen makale, resim ve fotoğraflar yazarlara geri gönderilmez.

Yazarların Sorumluluğu

Makalelerin bilimsel ve etik kurallara uygunluğu yazarların sorumluluğundadır. Yazar makalenin orijinal olduğu, daha önce başka bir yerde yayınlanmadığı ve başka bir yerde, başka bir dilde yayınlanmak üzere değerlendirmede olmadığı konusunda teminat sağlamalıdır. Uygulamadaki telif kanunları ve anlaşmaları gözetilmelidir. Telifle bağlı materyaller (örneğin tablolar, şekiller veya büyük alıntılar) gerekli izin ve teşekkürle kullanılmalıdır. Başka yazarların, katkıda bulunanların çalışmaları ya da yararlanılan kaynaklar uygun biçimde kullanılmalı ve referanslarda belirtilmelidir.

Gönderilen makalede tüm yazarların akademik ve bilimsel olarak doğrudan katkısı olmalıdır, bu bağlamda "yazar" yayınlanan bir araştırmanın kavramsallaştırılmasına ve dizaynına, verilerin elde edilmesine, analizine ya da yorumlanmasına belirgin katkı yapan, yazının yazılması ya da bunun içerik açısından eleştirel biçimde gözden geçirilmesinde görev yapan birisi olarak görülür. Yazar olabilmenin diğer koşulları ise, makaledeki çalışmayı planlamak veya icra etmek ve / veya revize

etmektedir. Fon sağlanması, veri toplanması ya da araştırma grubunun genel süpervizyonu tek başına yazarlık hakkı kazandırmaz. Yazar olarak gösterilen tüm bireyler sayılan tüm ölçütleri karşılamalıdır ve yukarıdaki ölçütleri karşılayan her birey yazar olarak gösterilebilir. Yazarların isim sıralaması ortak verilen bir karar olmalıdır. Tüm yazarlar yazar sıralamasını Telif Hakkı Anlaşması Formunda imzalı olarak belirtmek zorundadırlar.

Yazarlık için yeterli ölçütleri karşılamayan ancak çalışmaya katkısı olan tüm bireyler "teşekkür / bilgiler" kısmında sıralanmalıdır. Bunlara örnek olarak ise sadece teknik destek sağlayan, yazıma yardımcı olan ya da sadece genel bir destek sağlayan, finansal ve materyal desteği sunan kişiler verilebilir.

Bütün yazarlar, araştırmanın sonuçlarını ya da bilimsel değerlendirmeyi etkileyebilme potansiyeli olan finansal ilişkiler, çıkar çatışması ve çıkar rekabetini beyan etmelidirler. Bir yazar kendi yayınlanmış yazısında belirgin bir hata ya da yanlışlık tespit ederse, bu yanlışlıklara ilişkin düzeltme ya da geri çekme için editör ile hemen temasa geçme ve işbirliği yapma sorumluluğunu taşır.

Hakem Süreci

Daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere başka bir dergide halen değerlendirmede olmayan ve her bir yazar tarafından onaylanan makaleler değerlendirilmek üzere kabul edilir. Gönderilen ve ön kontrolü geçen makaleler iThenticate yazılımı kullanılarak intihal için taranır. İntihal kontrolünden sonra, uygun olan makaleler baş editör tarafından orijinallik, metodoloji, işlenen konunun önemi ve dergi kapsamı ile uyumluluğu açısından değerlendirilir. Editör, makaleleri, yazarların etnik kökeninden, cinsiyetinden, uyruğundan, dini inancından ve siyasi felsefesinden bağımsız olarak değerlendirir. Yayına gönderilen makalelerin adil bir şekilde çift taraflı kör hakem değerlendirmesinden geçmelerini sağlar.

Seçilen makaleler en az iki ulusal/uluslararası hakeme değerlendirmeye gönderilir; yayın kararı, hakemlerin talepleri doğrultusunda yazarların gerçekleştirdiği düzenlemelerin ve hakem sürecinin sonrasında baş editör tarafından verilir.

Hakemlerin değerlendirmeleri objektif olmalıdır. Hakem süreci sırasında hakemlerin aşağıdaki hususları dikkate alarak değerlendirmelerini yapmaları beklenir.

- Makale yeni ve önemli bir bilgi içeriyor mu?
- Öz, makalenin içeriğini net ve düzgün bir şekilde tanımlıyor mu?
- Yöntem bütünlüklü ve anlaşılır şekilde tanımlanmış mı?
- Yapılan yorum ve varılan sonuçlar bulgularla kanıtlanıyor mu?
- Alandaki diğer çalışmalara yeterli referans verilmiş mi?
- Dil kalitesi yeterli mi?

Hakemler, gönderilen makalelere ilişkin tüm bilginin, makale yayınlanana kadar gizli kalmasını sağlamalı ve yazar tarafında herhangi bir telif hakkı ihlali ve intihal fark ederlerse editöre raporlamalıdır. Hakem, makale konusu hakkında kendini vasıflı hissetmiyor ya da zamanında geri dönüş sağlaması mümkün görünmüyorsa, editöre bu durumu bildirmeli ve hakem sürecine kendisini dahil etmemesini istemelidir.

Değerlendirme sürecinde editör hakemlere gözden geçirme için gönderilen makalelerin, yazarların özel mülkü olduğunu ve bunun imtiyazlı bir iletişim olduğunu açıkça belirtir. Hakemler ve yayın kurulu üyeleri başka kişilerle makaleleri tartışamazlar. Hakemlerin kimliğinin gizli kalmasına özen gösterilmelidir.

AÇIK ERIŞİM İLKESİ

Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVID)- Journal of Eurasian Inquiries, tüm içeriği okura ya da okurun dahil olduğu kuruma ücretsiz olarak sunulur. Okurlar, ticari amaç haricinde, yayıncı ya da yazardan izin almadan dergi makalelerinin tam metnini okuyabilir, indirebilir, kopyalayabilir, arayabilir ve link sağlayabilir.

Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVID)- Journal of Eurasian Inquiries makaleleri açık erişimlidir ve Creative Commons Alıntı-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.en>) olarak lisanslıdır.

ETİK

Yayın Etiği İlke ve Standartları

Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVID)- Journal of Eurasian Inquiries, yayın etiğinde en yüksek standartlara bağlıdır ve Committee on Publication Ethics (COPE), Directory of Open Access Journals (DOAJ), Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA) ve World Association of Medical Editors (WAME) tarafından yayınlanan etik yayıncılık ilkelerini benimser; Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing başlığı altında ifade edilen ilkeler için adres: <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>

Gönderilen tüm makaleler orijinal, yayınlanmamış ve başka bir dergide değerlendirme sürecinde olmamalıdır. Yazar makalenin orijinal olduğu, daha önce başka bir yerde yayınlanmadığı ve başka bir yerde, başka bir dilde yayınlanmak üzere değerlendirmede olmadığını beyan etmelidir. Uygulamadaki telif kanunları ve anlaşmaları gözetilmelidir. Telifle bağlı materyaller (örneğin tablolar, şekiller veya büyük alıntılar) gerekli izin ve teşekkürle kullanılmalıdır. Başka yazarların, katkıda bulunanların çalışmaları ya da yararlanılan kaynaklar uygun biçimde kullanılmalı ve referanslarda belirtilmelidir. Her bir makale editörlerden biri ve en az iki hakem tarafından çift kör değerlendirmeden geçirilir. İntihal, duplikasyon, sahte yazarlık/inkar edilen yazarlık, araştırma/veri fabrikasyonu, makale dilimleme, dilimleyerek yayın, telif hakları ihlali ve çıkar çatışmasının gizlenmesi, etik dışı davranışlar olarak kabul edilir.

Kabul edilen etik standartlara uygun olmayan tüm makaleler yayından çıkarılır. Buna yayından sonra tespit edilen olası kuraldışı uygunsuzluklar içeren makaleler de dahildir.

Araştırma Etiği

Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVID)- Journal of Eurasian Inquiries araştırma etiğinde en yüksek standartları gözetir ve aşağıda tanımlanan uluslararası araştırma etiği ilkelerini benimser. Makalelerin etik kurallara uygunluğu yazarların sorumluluğundadır.

- Araştırmanın tasarlanması, tasarımın gözden geçirilmesi ve araştırmanın yürütülmesinde, bütünlük, kalite ve şeffaflık ilkeleri sağlanmalıdır.

YAZARLARA BİLGİ

- Araştırma ekibi ve katılımcılar, araştırmanın amacı, yöntemleri ve öngörülen olası kullanımları; araştırmaya katılımın gerektirdikleri ve varsa riskleri hakkında tam olarak bilgilendirilmelidir.
- Araştırma katılımcılarının sağladığı bilgilerin gizliliği ve yanıt verenlerin gizliliği sağlanmalıdır.
- Araştırma katılımcıların özerkliğini ve saygınlığını koruyacak şekilde tasarlanmalıdır.
- Araştırma katılımcıları gönüllü olarak araştırmada yer almalı, herhangi bir zorlama altında olmamalıdır.
- Katılımcıların zarar görmesinden kaçınılmalıdır. Araştırma, katılımcıları riske sokmayacak şekilde planlanmalıdır.
- Araştırma bağımsızlığıyla ilgili açık ve net olunmalı; çıkar çatışması varsa belirtilmelidir.
- İnsan denekler ile yapılan deneysel çalışmalarda, araştırmaya katılmaya karar veren katılımcıların yazılı bilgilendirilmiş onayı alınmalıdır. Çocukların ve vesayet altındakilerin veya tasdiklenmiş akıl hastalığı bulunanların yasal vasisinin onayı alınmalıdır.
- Çalışma herhangi bir kurum ya da kuruluştta gerçekleştirilecekse bu kurum ya da kuruluştan çalışma yapılacağına dair onay alınmalıdır.
- İnsan ögesi bulunan çalışmalarda, "yöntem" bölümünde katılımcılardan "bilgilendirilmiş onam" alındığının ve çalışmanın yapıldığı kurumdan etik kurul onayı alındığı belirtilmesi gerekir.

YAZILARIN HAZIRLANMASI

Aksi belirtilmedikçe gönderilen yazılarla ilgili tüm yazışmalar ilk yazarla yapılacaktır. Makale gönderimi online olarak ve <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuavid> adresinden erişilen <http://dergipark.gov.tr/login> üzerinden yapılmalıdır. Gönderilen yazılar, makale türünü belirten ve makaleyle ilgili detayları içeren (bkz: Son Kontrol Listesi) kapak sayfası; yazının elektronik formunu içeren Microsoft Word 2003 ve üzerindeki versiyonları ile yazılmış elektronik dosya ve tüm yazarların imzaladığı Telif Hakkı Anlaşması Formu eklenerek gönderilmelidir. Yazıların üzerinde yazarların kimliğini gösteren herhangi bir bilgi (Ad, soyadı, kurum vs.) bulunmamalıdır.

1. Yazılar, Türkçe, İngilizce ve Rusça olarak hazırlanabilir.
2. Ana metin, çift aralıklı 11 punto ile Times New Roman fontlarıyla MS Word formatında elektronik dosya olarak hazırlanır. PDF dosyası gönderilmemesi rica olunur. Makale başlığı büyük harflerle ve 12 punto koyu; ara başlıklar küçük harflerle ve 11 punto koyu yazılır.
3. Araştırma ve derleme makalelerinin, araştırma notu ve çeviri yazıların ilk sayfasına, 180-200 kelimelik (anahtar sözcükler dahil) Türkçe ve İngilizce birer özet eklenir. Özetlerin sonunda, en fazla 10'ar adet Türkçe ve İngilizce anahtar sözcük bulunmalıdır. Kitap ve toplantı tanıtımları ve editöre mektuplara özet ve bibliyografya gerekmez. Bunlar makale yönetim sistemine yüklenirken "Özet" alanına yazının ilk paragrafı yüklenir. Türkçe makaleler için ayrıca 600-800 kelimelik İngilizce genişletilmiş özet istenmektedir; Rusça makaleler için hem Türkçe hem de İngilizce genişletilmiş özet gerekmektedir; İngilizce makaleler için sadece Türkçe genişletilmiş özet istenmektedir.
4. Ekler, ana metnin arkasına, kaynakçanın önüne yerleştirilmelidir. Eklerin kaynakları, ek başlığı altında ve ayrıca kaynakçada belirtilmelidir.
6. Kısa alıntılar paragraf içinde çifte tırnak arasında verilir. Uzun alıntılar tırnak işaretleri kullanılmadan sadece soldan iki kez girinti (tab) yapılmış olarak ve 10 punto ile verilir.

7. Resimler ve şekillerin altyazıları bulunmalıdır. Bu altyazılarda görselle ilgili açıklama ve kaynak verilmelidir. Altyazılarda verilen kaynaklar makale sonundaki kaynakçada yer almalıdır. Resimler, şekiller ve altyazıları metnin içine, yayımlanması istenilen yerlere yerleştirilmiş olması, hepsi metnin sonunda toplanmamalıdır. Ayrıca bütün resimler ve şekiller makale yönetim sistemine ayrı ayrı yüklenmelidir. Resimler ve şekiller ayrı ayrı numaralandırılır. Alt yazıları 9 punto ile yazılır.
8. Not ve bibliyografya derginin benimsediği ve Chicago Manual of Style 16'yı temel alan referans sistemine uygun olmalıdır (Bkz: Kaynaklar)
9. Dipnotlar (8 punto) her sayfanın altında verilir. Dipnot numarası metin içinde üst simge ile belirtilir. Dipnot referans numaraları noktalama işaretlerinden sonra konulmalıdır (³⁵ veya ²³).
10. Gönderilen metin ve özetler, kullanılan dilin (Türkçe, İngilizce, Rusça) dilbilgisi ve yazım kurallarına uygun olarak yazılmış değildir. Editör, gönderilen metnin ve özetlerin Türkçe ve yabancı dil düzenlemesini yapmakla sorumlu değildir. Anadili İngilizce veya Fransızca olmayan yazarlar, metin ve özetlerini dergiye göndermeden önce dil düzenleme hizmetlerinden faydalanmalıdır.
11. Yayınlanmak üzere gönderilen makale ile birlikte yazar bilgilerini içeren kapak sayfası gönderilmelidir. Kapak sayfasında, makalenin başlığı, yazar veya yazarların bağlı oldukları kurum ve unvanları, kendilerine ulaşılacak adresler, cep, iş ve faks numaraları, ORCID ve e-posta adresleri yer almalıdır (bkz. Son Kontrol Listesi).

Kaynaklar

Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD)- Journal of Eurasian Inquiries dergisi, tarih, dil bilim ve güzel sanatların da dahil olduğu beşeri bilimler konularında araştırma yapanların çoğu tarafından kullanılan "dipnot ve kaynakça" belgeleme sistemini benimsemiştir. Bu sistem, bibliyografik bilgilerin dipnotlarda ve bir kaynakçada gösterilmesine dayanır.

Dergiye katkıda bulunacak yazarların, aşağıdaki örneklere dayanarak dipnotları düzenlemeleri ve kaynakça oluşturmaları rica olunur. Bu örnekler, yazarlara kolaylık sağlamak amacıyla, Chicago Manual of Style kılavuzundan (http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide/citation-guide-1.html) ilavelerle derlenmiştir. Dipnot-kaynakça yöntemi hakkında ayrıntılı bilgi ve çok sayıda örnek Chicago Manual of Style'in 16. baskısının 14. ve 15. bölümlerinde yer almaktadır.

Her özgün araştırma makalesinin, derleme makalenin ve çeviri yazının sonuna bir kaynakça eklenir. Kaynakça dipnotlarda ve resim altı yazılarında verilen tüm kaynakları kapsmalıdır. Kaynakça, Arşiv Kaynakları, Yazma Kaynaklar, Basılı Kaynaklar ve/veya Elektronik Kaynaklar olarak dört ana başlık altında oluşturulur. Kaynakçada, basılı kaynaklar yazar soyadına göre alfabetik olarak sıralanır. Arşiv malzemesi ve yazma eserler kaynak gösterilirken, arşiv ve kütüphanenin bulunduğu şehir, resmi adı ve tasnifi açık olarak belirtilmeli belge/yazma numarası, varsa tarihi verilmelidir.

Soyadı taşımayan yazarlar (örn. Salih Zeki) bibliyografyada ilk isminin baş harfi altında ve 'Salih Zeki' şeklinde yazılır. Soyadı almış yazarlar kaynakçaya soyadlarıyla girilir (örn. Adivar, A. Adnan).

Örnekler:

ID ilk dipnot, **SD** sonraki/kısa dipnotlar, **K** kaynakça

Kitap, tek, iki ve üç yazarlı

Dört ve daha fazla yazar için Kaynakça'da bütün yazarlar belirtilir, dipnotlarda yalnızca birinci yazar belirtilip ardına "ve diğerleri" anlamında "vd." yazılır.

ID Turhan Baytop, *Türk Eczacılık Tarihi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi, 1985), 55.

SD Baytop, *Eczacılık Tarihi*, 175.

K Baytop, Turhan. *Türk Eczacılık Tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi, 1985.

ID Sevtap Kadioğlu ve Gaye Şahinbaş Erginöz, *Belgelerle İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Mülteci Bilim Adamları* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2017), 35.

SD Kadioğlu ve Şahinbaş Erginöz, *Belgelerle İstanbul Üniversitesi*, 41.

K Kadioğlu, Sevtap ve Gaye Şahinbaş Erginöz. *Belgelerle İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Mülteci Bilim Adamları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2017.

ID İrfan Dağdelen, Hüseyin Türkmen, ve Nergis Ulu, *Türk Kütüphaneciliğinden İzdüşümler: Nail Bayraktara Armağan* (İstanbul: Büyükşehir Belediye Başkanlığı - Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, 2005), 21.

SD Dağdelen, Türkmen ve Ulu, *Türk Kütüphaneciliğinden*, 25.

K Dağdelen, İrfan, Hüseyin Türkmen ve Nergis Ulu. *Türk Kütüphaneciliğinden İzdüşümler: Nail Bayraktara Armağan*. İstanbul: Büyükşehir Belediye Başkanlığı, Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, 2005.

KİTAP, yazara ek olarak çevirmen veya hazırlayan varsa

Hazırlayan varsa, dipnotta "çev." yerine "haz."; kaynakçada "Çeviren" yerine "Hazırlayan" kullanılır.

ID Brian Cotterell ve Johan Kamminga, *Endüstri Öncesi Teknolojilerin Mekaniği*, çev. Atilla Bir (İstanbul: Literatür, 2001), 95.

SD Cotterell ve Kamminga, *Endüstri Öncesi*, 99.

K Cotterell, Brian ve Johan Kamminga, *Endüstri Öncesi Teknolojilerin Mekaniği*. Çeviren Atilla Bir. İstanbul: Literatür, 2001.

KİTAP, çok ciltli

ID Pirî Reis, *Kitab-ı Bahriye*, yay. haz. Ertuğrul Zekâi Ökte (İstanbul: TTT The Historical Research Foundation Istanbul Research Center, 1988), 1:155.

SD Pirî Reis, *Kitab-ı Bahriye*, 2:35.

K Pirî Reis. *Kitab-ı Bahriye*. Yayına hazırlayan Ertuğrul Zekâi Ökte. 4 cilt. İstanbul: TTT The Historical Research Foundation Istanbul Research Center, 1988.

Kitap içinde bölüm veya kitabın bir kısmı

İD Feza Günergun, "Metroloji: Geleneksel Ölçü ve Tartılardan Metre Sistemine," *Osmanlı Uygarlığı 1* içinde, haz. Halil İnalçık ve Günsel Renda (Ankara: Kültür Bakanlığı, 2002), 405.

SD Günergun, "Metroloji," 408.

K Günergun, Feza. "Metroloji: Geleneksel Ölçü ve Tartılardan Metre Sistemine." *Osmanlı Uygarlığı 1*, hazırlayan Halil İnalçık ve Günsel Renda içinde 403-417. Ankara: Kültür Bakanlığı, 2002.

Kitap içinde önsöz, sunuş, giriş ve benzeri kısımlar

İD Gürol İrzık, Kostas Gavroglu'nun *Bilimlerin Geçmişinden Tarih Üretmek* adlı kitabına önsöz (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006), 8.

SD İrzık, önsöz, 9.

K İrzık, Gürol. Kostas Gavroglu'nun *Bilimlerin Geçmişinden Tarih Üretmek* adlı kitabına önsöz, 7-11. İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.

Kitap, elektronik olarak yayımlanmış

Eğer kitap birden fazla formatta yayımlanmış ise, kullanılan formatı referans verilir. Online başvurulmuş kitaplar için URL verilir. İstenirse erişim tarihi eklenir. Eğer sayfa numarası yoksa, bölüm başlığını veya başka bir sayı eklenebilir.

İD Ernst E. Hirsch, *Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi I* (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1998) Erişim 14 Mart 2018, <http://kitaplar.ankara.edu.tr/detail.php?id=847>.

SD Hirsch, *Dünya Üniversiteleri I*, 206.

K Hirsch, Ernst E. *Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi I*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1998. Erişim 14 Mart 2018. <http://kitaplar.ankara.edu.tr/detail.php?id=847>.

Dergi makalesi, telif

İD Asuman Baytop, "İstanbul Üniversitesi Eczacı Mektebi'nde (1933-1962) Görev Almış Yabancı Öğretim Üyeleri," *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 12 (2011), 9.

SD Baytop, "Eczacı Mektebi'nde," 3-5.

K Baytop, Asuman. "İstanbul Üniversitesi Eczacı Mektebi'nde (1933-1962) Görev Almış Yabancı Öğretim Üyeleri." *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 12 (2011): 1-21.

Dergi makalesi, çeviri

İD Gert Schubring, "Hüseyin Tevfik Paşa: 'Lineer Cebir'in Mucidi," çev. Sevtap Kadioğlu, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 7 (2007), 51.

SD Schubring, "Hüseyin Tevfik Paşa," 53.

K Schubring, Gert. "Hüseyin Tevfik Paşa: 'Lineer Cebir'in Mucidi," çeviren Sevtap Kadioğlu. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 7 (2007): 49-54.

Dergi makalesi, elektronik

Eğer DOI (Digital Object Identifier) numarası verilmiş ise eklenir. Eğer yoksa ve yayıncı veya bilim dalı gerekli kılıyor ise erişim tarihi eklenir.

ID Gaye Danişan Polat, "Kamal, an Instrument of Celestial Navigation in the Indian Ocean, as Decribed by Ottoman Mariners Piri Reis and Seydi Ali Reis," *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 19 (2017): 3, erişim 2 Mart 2018, doi:10.30522/iuoba.356875.

SD Danişan Polat, "Kamal," 5-6.

K Danişan Polat, Gaye. "Kamal, an Instrument of Celestial Navigation in the Indian Ocean, as Decribed by Ottoman Mariners Piri Reis and Seydi Ali Reis." *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 19 (2017):1-12. Erişim 2 Mart 2018. doi:10.30522/iuoba.356875.

Gazete makalesi, baskı

ID Adnan Adıvar, "Fikir Hareketleri ve Yabancı Diller," *Cumhuriyet*, 13 Ağustos 1948, 2.

SD Adıvar, "Fikir Hareketleri," 2.

K Adıvar, Adnan. "Fikir Hareketleri ve Yabancı Diller." *Cumhuriyet*, 13 Ağustos 1948.

Gazete haberi, elektronik

Gazete makale ve haberleri genellikle kaynakçaya alınmaz. Alındığı takdirde yukarıdaki gösterimler kullanılır. Makalenin veya haberin yazarı belli değilse referansa haber veya makalenin başlığı ile başlanır.

ID "Bugün, Dünyanın En Çekici Sayısı 'Pi'nin Günü," *Cumhuriyet*, 14 Mart 2018, erişim 14 Mart 2018, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/teknoloji/50565/Bugun__dunyanin_en_cekici_sayisi__pi_nin_gunu.html.

SD "Bugün, Dünyanın En Çekici Sayısı 'Pi'nin Günü."

K "Bugün, Dünyanın En Çekici Sayısı 'Pi'nin Günü." *Cumhuriyet*, 14 Mart 2018. Erişim 14 Mart 2018. http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/teknoloji/50565/Bugun__dunyanin_en_cekici_sayisi__pi_nin_gunu.html.

Kitap tanıtımı

ID Feza Günergün, "İkinci Meşrutiyet'in Tabip Örgütleri," Şeref Etker'in *İkinci Meşrutiyetin Tabip Örgütleri* adlı eserinin tanıtımı, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 18 (2017), 122, <http://dergipark.gov.tr/iuoba/issue/30995/335998>.

SD Günergün, "İkinci Meşrutiyet'in," 123.

K Günergün, Feza. "İkinci Meşrutiyet'in Tabip Örgütleri." Şeref Etker'in *İkinci Meşrutiyetin Tabip Örgütleri* adlı eserinin tanıtımı. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 18 (2017): 122-124. <http://dergipark.gov.tr/iuoba/issue/30995/335998>.

Tez

ID Kaan Ata, "Barış İçin Atom Programı'nın Türkiye'de Çekirdek Fiziğinin Kurumsallaşmasına Etkisi" (Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2012), 82.

SD Ata, "Barış İçin Atom," 73.

K Ata, Kaan. "Barış İçin Atom Programı'nın Türkiye'de Çekirdek Fiziğinin Kurumsallaşmasına Etkisi." Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2012.

Ansiklopedi maddesi

İD Turhan Baytop, "Eczacılık Öğretimi," *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.3 (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994), 126-127.

SD Baytop, "Eczacılık Öğretimi," 126.

K Baytop, Turhan. "Eczacılık Öğretimi." *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. 3: 126-127. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994.

Yayımlanmamış bildiri

İD Erdal İnönü ve Harun Doğan, "Türk Bilimcilerinin Adlarıyla Anılan Bazı Buluşlar" (Bilim Tarihi, Felsefesi ve Sosyolojisi Çalışma Grubu'nun II. Ulusal Sempozyumu'nda sunulan bildiri, Assos, 18-20 Haziran 2004).

SD İnönü ve Doğan, "Türk Bilimcilerinin."

K İnönü, Erdal ve Harun Doğan. "Türk Bilimcilerinin Adlarıyla Anılan Bazı Buluşlar." Bilim Tarihi, Felsefesi ve Sosyolojisi Çalışma Grubu'nun II. Ulusal Sempozyumu'nda sunulan bildiri, Assos, 18-20 Haziran 2004.

Yazma eser

İD Feyzi, *Muhadarat-ı Feyzi*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, T6833, 48a.

SD Feyzi, *Muhadarat-ı Feyzi*, T6833, 51b.

K Feyzi, *Muhadarat-ı Feyzi*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, T6833, 1a-70b.

İD Salih b. Nasrullah, *Ghayat al-itqan fi tabdir badan al-insan*, İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya 3682, 26a.

SD Salih b. Nasrullah, *Ghayat al-itqan*, Ayasofya 3682, 23b.

K Salih b. Nasrullah, *Ghayat al-itqan fi tabdir badan al-insan*, İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya 3682, 1a-311a, Kopyalanma tarihi 10 Rebiülevvel 1135 (19 Aralık 1722).

Arşiv belgesi

İD Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Askeriye (C.AS.) 71/3352, 9 Şevval 1211 (7 Nisan 1797).

SD BOA, C.AS. 71/3352.

K Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). Cevdet Askeriye (C. AS) 71/3352, 9 Şevval 1211 (7 Nisan 1920).

İD Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA), E. 3202-2=597-2-7.

SD TSMA, E. 3202-2=597-2-7.

K Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA). E. 3202-2=597-2-7.

Web sitesi

İD "Bilginin İzinde," Bilim Tarihi, erişim 14 Mart 2018, http://www.bilimtarihi.org/bilginin_izinde.html

SD "Bilginin İzinde."

K Bilim Tarihi. "Bilginin İzinde." Erişim 14 Mart 2018. http://www.bilimtarihi.org/bilginin_izinde.html.

E-posta veya metin iletisi

Genellikle yalnızca dipnotlarda verilir. Kaynakçada yer alma zorunluluğu yoktur.

d Gökşin Sanal, yazara e-posta iletisi, 16.10.2015.

SON KONTROL LİSTESİ

Aşağıdaki listede eksik olmadığından emin olun:

- Makalenin türü
- Başka bir dergiye gönderilmemiş olduğu
- Dil kontrolünün yapıldığı
- Yazarlara Bilgide detaylı olarak anlatılan dergi politikalarının gözden geçirildiği
- Referansların derginin benimsediği Chicago Manual of Style'ı temel alan referans sistemine uygun olarak düzenlendiği
- Telif Hakkı Anlaşması Formu (Yazar, makale yayına kabul bilgisini aldıktan sonra göndermelidir.)
- Daha önce basılmamış materyal (yazı-resim-tablo) kullanılmış ise izin belgesi
- Kapak sayfası
  - ✓ Makalenin kategorisi
  - ✓ Makale dilinde ve İngilizce başlık
  - ✓ Yazarların ismi soyadı, unvanları ve bağlı oldukları kurumlar (üniversite ve fakülte bilgisinden sonra şehir ve ülke bilgisi de yer almalıdır), e-posta adresleri
  - ✓ Sorumlu yazarın e-posta adresi, açık yazışma adresi, iş telefonu, GSM, faks numarası
  - ✓ Tüm yazarların ORCID'leri
  - ✓ Teşekkür, Çıkar çatışması, Finansal destek açıklaması
- Makale ana metni
  - ✓ Önemli: Ana metinde yazarın / yazarların kimlik bilgilerinin yer almaması gerekir.
  - ✓ Makale dilinde ve İngilizce başlık
  - ✓ Özetler: 180-200 kelime makale dilinde ve 180-200 kelime İngilizce
  - ✓ Türkçe makaleler için İngilizce genişletilmiş özet (600-800 kelime), Rusça makaleler için hem Türkçe hem İngilizce genişletilmiş özet (600-800 kelime), İngilizce makaleler için Türkçe genişletilmiş özet (600-800 kelime) eklenmelidir.
  - ✓ Anahtar Kelime 10 adet
  - ✓ Makale ana metin bölümleri
  - ✓ Kaynaklar
  - ✓ Tablolar-Resimler, Şekiller (başlık, kaynak ve alt yazılarıyla)

İLETİŞİM

Sorumlu Müdür : Ayna ASKEROĞLU ARSLAN

E-mail : avid@istanbul.edu.tr

Tel : (212) 440 00 00

Adres : İstanbul Üniversitesi

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

Kuyucu Murat Paşa Medresesi

Balabanağa Mah. Vezneciler Cad. No: 11

(Güzel Sanatlar Bölümü Binası), İstanbul, Türkiye

AIM AND SCOPE

The Journal of Eurasian Inquiries aims to share scientific studies on the Eurasian region covering the area from Turkistan and Caucasus to Balkans and the Middle East in the field of social sciences, prepared in different disciplines.

Journal of Eurasian Studies (AVID) includes papers related to Eurasian geography from different disciplines such as international relations, political science, history, sociology, economics, law, cultural and regional studies.

EDITORIAL POLICIES AND PEER REVIEW PROCESS

Publication Policy

The subjects covered in the manuscripts submitted to the Journal for publication must be in accordance with the aim and scope of the Journal. The Journal gives priority to original research papers submitted for publication.

Only those manuscripts approved by its every individual author and that were not published before in or sent to another journal, are accepted for evaluation.

Submitted manuscripts that pass preliminary control are scanned for plagiarism using iThenticate software. After plagiarism check, the eligible ones are evaluated by the editor-in-chief for their originality, methodology, the importance of the subject covered and compliance with the journal scope.

The editor hands over the papers matching the formal rules to at least two national/international referees for evaluation and gives green light for publication upon modification by the authors in accordance with the referees' claims. Changing the name of an author (omission, addition or order) in papers submitted to the Journal requires written permission of all declared authors. Refused manuscripts and graphics are not returned to the author.

Author Responsibilities

It is authors' responsibility to ensure that the article is in accordance with scientific and ethical standards and rules. Authors must ensure that submitted work is original. They must certify that the manuscript has not previously been published elsewhere or is not currently being considered for publication elsewhere, in any language. Applicable copyright laws and conventions must be followed. Copyright material (e.g. tables, figures or extensive quotations) must be reproduced only with appropriate permission and acknowledgement. Any work or words of other authors, contributors, or sources must be appropriately credited and referenced.

All the authors of a submitted manuscript must have direct scientific and academic contribution to the manuscript. The author(s) of the original research articles is defined as a person who is significantly involved in "conceptualization and design of the study", "collecting the data", "analyzing the data", "writing the manuscript", "reviewing the manuscript with a critical perspective" and

“planning/conducting the study of the manuscript and/or revising it”. Fund raising, data collection or supervision of the research are not sufficient for being accepted as an author. The author(s) must meet all these criteria described above. The order of names in the author list of an article must be a co-decision and it must be indicated in the Copyright Agreement Form. The individuals who do not meet the authorship criteria but contributed to the study must take place in the acknowledgement section. Individuals providing technical support, assisting writing, providing a general support, providing material or financial support are examples to be indicated in acknowledgement section.

All authors must disclose all issues concerning financial relationship, conflict of interest, and competing interest that may potentially influence the results of the research or scientific judgment.

When an author discovers a significant error or inaccuracy in his/her own published paper, it is the author’s obligation to promptly cooperate with the Editor-in-Chief to provide retractions or corrections of mistakes.

Peer Review Process

Only those manuscripts approved by its every individual author and that were not published before in or sent to another journal, are accepted for evaluation.

Submitted manuscripts that pass preliminary control are scanned for plagiarism using iThenticate software. After plagiarism check, the eligible ones are evaluated by editor-in-chief for their originality, methodology, the importance of the subject covered and compliance with the journal scope. Editor-in-chief evaluates manuscripts for their scientific content without regard to ethnic origin, gender, citizenship, religious belief or political philosophy of the authors and ensures a fair double-blind peer review of the selected manuscripts.

The selected manuscripts are sent to at least two national/international referees for evaluation and publication decision is given by editor-in-chief upon modification by the authors in accordance with the referees’ claims.

Editor-in-chief does not allow any conflicts of interest between the authors, editors and reviewers and is responsible for final decision for publication of the manuscripts in the Journal.

Reviewers’ judgments must be objective. Reviewers’ comments on the following aspects are expected while conducting the review.

- Does the manuscript contain new and significant information?
- Does the abstract clearly and accurately describe the content of the manuscript?
- Is the problem significant and concisely stated?
- Are the methods described comprehensively?
- Are the interpretations and conclusions justified by the results?
- Are references made to other works in the field adequate?
- Is the language acceptable?

Reviewers must ensure that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential and they must report to the editor if they are aware of copyright infringement and plagiarism on the author's side.

A reviewer who feels unqualified to review the topic of a manuscript or knows that its prompt review will be impossible should notify the editor and excuse himself from the reviewing process.

The editor informs the reviewers that the manuscripts are confidential and that this is a privileged interaction. The reviewers and members of editorial board cannot discuss the manuscripts with other persons. The anonymity of the referees is important.

OPEN ACCESS STATEMENT

Journal of Eurasian Inquiries-Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVID) is an open access journal which means that all content is freely available without charge to users. Except for commercial purposes, users are allowed to read, download, copy, print, search, or link to the full texts of the articles in this journal without asking prior permission from the publisher or the author.

The articles in Journal of Eurasian Inquiries-Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVID) are open access articles licensed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.en>).

ETHICS

Standards and Principles of Publication Ethics

Journal of Eurasian Inquiries-Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVID) is committed to upholding the highest standards of publication ethics and pays regard to Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing published by the Committee on Publication Ethics (COPE), the Directory of Open Access Journals (DOAJ), the Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA), and the World Association of Medical Editors (WAME) on <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>

All submissions must be original, unpublished (including full text in conference proceedings), and not under the review of any other publication synchronously. Authors must ensure that submitted work is original. They must certify that the manuscript has not previously been published elsewhere or is not currently being considered for publication elsewhere, in any language. Applicable copyright laws and conventions must be followed. Copyright material (e.g. tables, figures or extensive quotations) must be reproduced only with appropriate permission and acknowledgement. Any work or words of other authors, contributors, or sources must be appropriately credited and referenced.

Each manuscript is reviewed by one of the editors and at least two referees under double-blind peer review process. Plagiarism, duplication, fraud authorship/denied authorship, research/data fabrication, salami slicing/salami publication, breaching of copyrights, prevailing conflict of interest are unethical behaviors.

All manuscripts not in accordance with the accepted ethical standards will be removed from the publication. This also contains any possible malpractice discovered after the publication. In accordance with the code of conduct the editor will report any cases of suspected plagiarism or duplicate publishing.

Research Ethics

Journal of Eurasian Inquiries-Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVID) adheres to the highest standards in research ethics and follows the principles of international research ethics as defined below. The authors are responsible for the compliance of the manuscripts with the ethical rules.

- Principles of integrity, quality and transparency should be sustained in designing the research, reviewing the design and conducting the research.
- The research team and participants should be fully informed about the aim, methods, possible uses and requirements of the research and risks of participation in research.
- The confidentiality of the information provided by the research participants and the confidentiality of the respondents should be ensured. The research should be designed to protect the autonomy and dignity of the participants.
- Research participants should participate in the research voluntarily, not under any coercion.
- Any possible harm to participants must be avoided. The research should be planned in such a way that the participants are not at risk.
- The independence of research must be clear; and any conflict of interest or must be disclosed.
- In experimental studies with human subjects, written informed consent of the participants who decide to participate in the research must be obtained. In the case of children and those under wardship or with confirmed insanity, legal custodian's assent must be obtained.
- If the study is to be carried out in any institution or organization, approval must be obtained from this institution or organization.
- In studies with human subject, it must be noted in the method's section of the manuscript that the informed consent of the participants and ethics committee approval from the institution where the study has been conducted have been obtained.

MANUSCRIPT ORGANIZATION AND FORMAT

All correspondence will be sent to the first-named author unless otherwise specified. Manuscript is to be submitted online via <http://dergipark.gov.tr/login> that can be accessed

at <https://dergipark.org.tr/en/pub/iuavid> It must be accompanied by a title page specifying the article category (i.e. research article, review etc.) and including information about the manuscript (see the Submission Checklist). Manuscripts should be prepared in Microsoft Word 2003 and upper versions. In addition, Copyright Agreement Form that has to be signed by all authors must be submitted.

1. The journal publishes manuscripts in Turkish, English and Russian.
2. Manuscript should be written in MS Word format, double-spaced and in 11 point Times New Roman font. We kindly ask for you to not to send a pdf file. The title should be written with capital letters (12 point, bold), sub-headings in lower case letters (11 point, bold).

3. Research and review articles, as well as articles in translation should each include on its title page two abstracts (in the language of article and in English) of 180-200 words each. Key words (max. 10 words each) will also be provided underneath both of the abstracts. No abstract and bibliography are needed for research notes, addendum, book & scientific meeting reviews, and letters to the editor. While uploading addendum, book review and letter to the editor files on the manuscript management system, please enter the first paragraph of the article in the abstract section. An extended abstract in English (600-800 words) is required for articles in Turkish. An extended abstract in Turkish (600-800 words) is required for articles in English. Extended abstracts both in Turkish and English (600-800 words for each) are required for articles in Russian.
4. Appendixes, with related bibliographical references, are placed after the body text, and before the bibliography. Their references should be included in the bibliography.
6. Short quotations should be given between double quotes within the paragraph. Long quotations (10 points) should have double indentation on the left (only), without quotes.
7. Figures and images should include captions with related bibliographical references. Bibliographical references mentioned in the captions should be included in the bibliography. Their captions should be incorporated within the text, and not be collected at the end of the manuscript. Also, they should be separately uploaded to manuscript management system. Captions of images and figures should be numbered separately. Captions should be in 9 points.
8. Notes and bibliography must be in line with journal's reference style based on Chicago Manual of Style (16th edition).
9. Notes (8 point) should be given at the bottom of every page, signalled by superscript numbers in the body text. Reference numbers should follow the punctuation marks (.³⁵,²³).
10. Submitted manuscripts and abstracts should be conformed with the grammar and orthography of the language (Turkish, English, Russian) in which they were written.
11. A title page including author information must be submitted together with the manuscript. The title page is to include fully descriptive title of the manuscript and, affiliation, title, e-mail address, postal address, phone, fax number of the author(s) and ORCID's of all authors (see The Submission Checklist).

References

Journal of Eurasian Inquires - Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD) has adopted the **“notes and bibliography”** documentation system preferred in the humanities field; including literature, history, and arts. This style presents bibliographic information in foot notes and bibliography.

Authors who would like to submit their manuscripts to the journal are kindly invited to follow the examples given below when writing the footnotes and compiling the bibliography. These examples are borrowed from the Chicago Manual of Style https://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide/citation-guide-1.html A few more examples have also been added. Further information and numerous examples about the “notes and bibliography” system are available at the 14th and 15th chapters of the Chicago Manual of Style (16th edition).

A bibliography is needed at the end of research (original) articles, review articles and articles in translation. It should include all sources given in footnotes, captions and appendixes. The bibliography can include separate sections such as archival, manuscript, secondary, and/or electronic sources. Secondary sources are listed after the author's name. When referring to archival material and manuscripts please note the name of the library and the collection, number and date of the document used if available.

Authors who do not have surnames (i.e. Salih Zeki), should be listed according to their first names: (i.e. Salih Zeki) and should be listed in the bibliography under the letter "S". Authors with surnames are listed in surname and name order (i.e. Adivar, A. Adnan).

Examples:

fn (first note), sn (subsequent/short notes), bib (bibliography).

Book, one author

fn Zadie Smith, *Swing Time* (New York: Penguin Press, 2016), 315–16.

sn Smith, *Swing Time*, 320.

bib Smith, Zadie. *Swing Time*. New York: Penguin Press, 2016.

Book, two authors

fn Brian Grazer and Charles Fishman, *A Curious Mind: The Secret to a Bigger Life* (New York: Simon & Schuster, 2015), 12.

sn Grazer and Fishman, *Curious Mind*, 37.

bib Grazer, Brian, and Charles Fishman. *A Curious Mind: The Secret to a Bigger Life*. New York: Simon & Schuster, 2015.

Chapter or other part of an edited book

In a note, cite specific pages. In the bibliography, include the page range for the chapter or part.

fn Henry David Thoreau, "Walking," in *The Making of the American Essay*, ed. John D'Agata (Minneapolis: Graywolf Press, 2016), 177–78.

Sn Thoreau, "Walking," 182.

bib Thoreau, Henry David. "Walking." In *The Making of the American Essay*, edited by John D'Agata, 167–95. Minneapolis: Graywolf Press, 2016.

In some cases, you may want to cite the collection as a whole instead.

fn John D'Agata, ed., *The Making of the American Essay* (Minneapolis: Graywolf Press, 2016), 177- 78.

sn D'Agata, *American Essay*, 182.

bib D'Agata, John, ed. *The Making of the American Essay*. Minneapolis: Graywolf Press, 2016.

Translated book

fn Jhumpa Lahiri, *In Other Words*, trans. Ann Goldstein (New York: Alfred A. Knopf, 2016), 146.

sn Lahiri, *In Other Words*, 184.

bib Lahiri, Jhumpa. *In Other Words*. Translated by Ann Goldstein. New York: Alfred A. Knopf, 2016.

E-book

For books consulted online, include a URL or the name of the database. For other types of e-books, name the format. If no fixed page numbers are available, cite a section title or a chapter or other number in the notes, if any (or simply omit).

fn Jane Austen, *Pride and Prejudice* (New York: Penguin Classics, 2007), chap. 3, Kindle.

sn Austen, *Pride and Prejudice*, chap. 14.

bib Austen, Jane. *Pride and Prejudice*. New York: Penguin Classics, 2007. Kindle.

fn Brooke Borel, *The Chicago Guide to Fact-Checking* (Chicago: University of Chicago Press, 2016), 92, ProQuest Ebrary.

sn Borel, *Fact-Checking*, 104–5.

bib Borel, Brooke. *The Chicago Guide to Fact-Checking*. Chicago: University of Chicago Press, 2016. ProQuest Ebrary.

fn Philip B. Kurland and Ralph Lerner, eds., *The Founders' Constitution* (Chicago: University of Chicago Press, 1987), chap. 10, doc. 19, <http://press-pubs.uchicago.edu/founders/>.

sn Kurland and Lerner, *Founders' Constitution*, chap. 4, doc. 29.

bib Kurland, Philip B., and Ralph Lerner, eds. *The Founders' Constitution*. Chicago: University of Chicago Press, 1987. <http://press-pubs.uchicago.edu/founders/>.

fn Herman Melville, *Moby-Dick; or, The Whale* (New York: Harper & Brothers, 1851), 627, <http://mel.hofstra.edu/moby-dick-the-whale-proofs.html>.

sn Melville, *Moby-Dick*, 722–23.

bib Melville, Herman. *Moby-Dick; or, The Whale*. New York: Harper & Brothers, 1851. <http://mel.hofstra.edu/moby-dick-the-whale-proofs.html>.

Journal article

In a note, cite specific page numbers. In the bibliography, include the page range for the whole article. For articles consulted online, include a URL or the name of the database. Many journal articles list a DOI (Digital Object Identifier). A DOI forms a permanent URL that begins <https://doi.org/>. This URL is preferable to the URL that appears in your browser's address bar.

fn Shao-Hsun Keng, Chun-Hung Lin, and Peter F. Orazem, "Expanding College Access in Taiwan, 1978–2014: Effects on Graduate Quality and Income Inequality," *Journal of Human Capital* 11, no. 1 (Spring 2017): 9–10, <https://doi.org/10.1086/690235>.

sn Keng, Lin, and Orazem, "Expanding College Access," 23.

bib Keng, Shao-Hsun, Chun-Hung Lin, and Peter F. Orazem. "Expanding College Access in Taiwan, 1978–2014: Effects on Graduate Quality and Income Inequality." *Journal of Human Capital* 11, no. 1 (Spring 2017): 1–34. <https://doi.org/10.1086/690235>.

fn Peter LaSalle, "Conundrum: A Story about Reading," *New England Review* 38, no. 1 (2017): 95, Project MUSE.

sn LaSalle, "Conundrum," 101.

bib LaSalle, Peter. "Conundrum: A Story about Reading." *New England Review* 38, no. 1 (2017): 95–109. Project MUSE.

fn Susan Satterfield, "Livy and the *Pax Deum*," *Classical Philology* 111, no. 2 (April 2016): 170.

sn Satterfield, "Livy," 172–73.

bib Satterfield, Susan. "Livy and the *Pax Deum*." *Classical Philology* 111, no. 2 (April 2016): 165–76.

fn Rachel A. Bay et al., "Predicting Responses to Contemporary Environmental Change Using Evolutionary Response Architectures." *American Naturalist* 189, no. 5 (May 2017): 465, <https://doi.org/10.1086/691233>.

sn Bay et al., "Predicting Responses," 466.

bib Bay, Rachael A., Noah Rose, Rowan Barrett, Louis Bernatchez, Cameron K. Ghalambor, Jesse R. Lasky, Rachel B. Brem, Stephen R. Palumbi, and Peter Ralph. "Predicting Responses to Contemporary Environmental Change Using Evolutionary Response Architectures," *American Naturalist* 189, no. 5 (May 2017): 463–73. <https://doi.org/10.1086/691233>.

News or magazine article

Articles from newspapers or news sites, magazines, blogs, and the like are cited similarly. Page numbers, if any, can be cited in a note but are omitted from a bibliography entry. If you consulted the article online, include a URL or the name of the database.

fn Farhad Manjoo, "Snap Makes a Bet on the Cultural Supremacy of the Camera," *New York Times*, March 8, 2017, <https://www.nytimes.com/2017/03/08/technology/snap-makes-a-bet-on-the-cultural-supremacy-of-the-camera.html>.

sn Manjoo, "Snap."

bib Manjoo, Farhad. "Snap Makes a Bet on the Cultural Supremacy of the Camera." *New York Times*, March 8, 2017. <https://www.nytimes.com/2017/03/08/technology/snap-makes-a-bet-on-the-cultural-supremacy-of-the-camera.html>.

fn Rebecca Mead, "The Prophet of Dystopia," *New Yorker*, April 17, 2017, 43.

sn Mead, "Dystopia," 47

bib Mead, Rebecca. "The Prophet of Dystopia." *New Yorker*, April 17, 2017.

fn Tanya Pai, "The Squishy, Sugary History of Peeps," *Vox*, April 11, 2017, <http://www.vox.com/culture/2017/4/11/15209084/peeps-easter>.

sn Pai, "History of Peeps."

bib Pai, Tanya. "The Squishy, Sugary History of Peeps." *Vox*, April 11, 2017. <http://www.vox.com/culture/2017/4/11/15209084/peeps-easter>.

fn Rob Pegoraro, "Apple's iPhone Is Sleek, Smart and Simple," *Washington Post*, July 5, 2007, LexisNexis Academic

sn Pegoraro, "Apple's iPhone."

bib Pegoraro, Rob. "Apple's iPhone Is Sleek, Smart and Simple." *Washington Post*, July 5, 2007. LexisNexis Academic.

Readers' comments are cited in the text or in a note but omitted from a bibliography.

Eduardo B (Los Angeles), March 9, 2017, comment on Manjoo, "Snap."

Book review

fn Michiko Kakutani, "Friendship Takes a Path That Diverges," review of *Swing Time*, by Zadie Smith, *New York Times*, November 7, 2016.

sn Kakutani, "Friendship."

bib Kakutani, Michiko. "Friendship Takes a Path That Diverges." Review of *Swing Time*, by Zadie Smith. *New York Times*, November 7, 2016.

Encyclopaedia entry

fn Mogens Herman Hansen, "Athenian Democracy," *The Oxford Classical Dictionary*, 3rd ed. (Oxford, UK: Oxford University Press, 1996).

sn Hansen, "Athenian Democracy."

Bib Hansen, Mogens Herman. "Athenian Democracy." *The Oxford Classical Dictionary*, 3rd ed. Oxford, UK: Oxford University Press, 1996.

Interview

fn Kory Stamper, "From 'F-Bomb' to 'Photobomb,' How the Dictionary Keeps Up with English," interview by Terry Gross, *Fresh Air*, NPR, April 19, 2017, audio, 35:25, <http://www.npr.org/2017/04/19/524618639/from-f-bomb-to-photobomb-how-the-dictionary-keeps-up-with-english>.

sn Stamper, interview.

bib Stamper, Kory. "From 'F-Bomb' to 'Photobomb,' How the Dictionary Keeps Up with English." Interview by Terry Gross. *Fresh Air*, NPR, April 19, 2017. Audio, 35:25. <http://www.npr.org/2017/04/19/524618639/from-f-bomb-to-photobomb-how-the-dictionary-keeps-up-with-english>.

Thesis or dissertation

fn Cynthia Lillian Rutz, "King Lear and Its Folktale Analogues" (PhD diss., University of Chicago, 2013), 99–100.

sn Rutz, "King Lear," 158.

bib Rutz, Cynthia Lillian. "King Lear and Its Folktale Analogues." PhD diss., University of Chicago, 2013.

Paper presented at a meeting of a conference

fn Rachel Adelman, "'Such Stuff as Dreams Are Made On': God's Footstool in the Aramaic Targumim and Midrashic Tradition" (paper presented at the annual meeting for the Society of Biblical Literature, New Orleans, Louisiana, November 21–24, 2009).

sn Adelman, "Such Stuff as Dreams."

bib Adelman, Rachel. "'Such Stuff as Dreams Are Made On': God's Footstool in the Aramaic Targumim and Midrashic Tradition." Paper presented at the annual meeting for the Society of Biblical Literature, New Orleans, Louisiana, November 21–24, 2009.

Manuscripts

fn Feyzi, *Muhadarat-ı Feyzi*, Istanbul, Istanbul University Rare Books and Manuscripts Library, MS T6833, 48a.

sn Feyzi, *Muhadarat-ı Feyzi*, MS T6833, 51b.

bib Feyzi, *Muhadarat-ı Feyzi*, Istanbul, Istanbul University Rare Books and Manuscripts Library, MS T6833, 1a-70b.

fn Salih b. Nasrullah, *Ghayat al-itqan fi tabdir badan al-insan*, Istanbul, Süleymaniye Library, MS Ayasofya 3682, 26a.

sn Salih b. Nasrullah, *Ghayat al-itqan*, MS Ayasofya 3682, 23b.

bib Salih b. Nasrullah, *Ghayat al-itqan fi tabdir badan al-insan*, Istanbul, Süleymaniye Library, MS Ayasofya 3682, 1a-311a. Copied on 10 Rabi I 1135 (19 December 1722).

Archival documents

fn Ottoman Archives of the Turkish Prime Ministry (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, BOA), Cevdet Askeriye (C.AS.) 71/3352, 9 Şevval 1211 (7 Nisan 1797).

sn BOA, C.AS. 71/3352.

bib Ottoman Archives of the Turkish Prime Ministry (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, BOA). Cevdet Askeriye (C. AS) 71/3352, 9 Şevval 1211 (7 Nisan 1920).

fn Topkapı Palace Museum Archives (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, TSMA), E. 3202-2=597-2-7.

sn TSMA, E. 3202-2=597-2-7.

bib Topkapı Palace Museum Archives (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, TSMA). E. 3202-2=597-2-7.

Website content

fn Katie Bouman, "How to Take a Picture of a Black Hole," filmed November 2016 at TEDxBeaconStreet, Brookline, MA, video, 12:51, https://www.ted.com/talks/katie_bouman_what_does_a_black_hole_look_like.

sn Bouman, "Black Hole."

bib Bouman, Katie. "How to Take a Picture of a Black Hole." Filmed November 2016 at TEDxBeaconStreet, Brookline, MA. Video, 12:51. https://www.ted.com/talks/katie_bouman_what_does_a_black_hole_look_like.

fn "Privacy Policy," Privacy & Terms, Google, last modified April 17, 2017, <https://www.google.com/policies/privacy/>.

sn Google, "Privacy Policy."

bib Google. "Privacy Policy." Privacy & Terms. Last modified April 17, 2017. <https://www.google.com/policies/privacy/>.

fn "About Yale: Yale Facts," Yale University, accessed May 1, 2017, <https://www.yale.edu/about-yale/yale-facts>.

sn "Yale Facts."

bib Yale University. "About Yale: Yale Facts." Accessed May 1, 2017. <https://www.yale.edu/about-yale/yale-facts>.

Personal communication

Personal communications, including email and text messages and direct messages sent through social media, are usually cited in the text or in a note only; they are rarely included in a bibliography.

fn sn Sam Gomez, Facebook message to author, August 1, 2017.

SUBMISSION CHECKLIST

Ensure that the following items are present:

- Confirm that “the paper is not under consideration for publication in another journal”.
- Confirm that final language control is done.
- Confirm that journal policies detailed in Information for Authors have been reviewed.
- Confirm that the references cited in the text and listed in the references section are in line with journals’s reference system based on Chicago Manual of Style.
- Copyright Agreement Form (will only be sent after the article has been accepted for publication)
- Permission for non-published material
- Title page
  - ✓ The category of the manuscript
  - ✓ The title of the manuscript both in the language of the manuscript and in English
  - ✓ All authors’ names and affiliations (institution, faculty/department, city, country), e-mail addresses
  - ✓ Corresponding author’s email address, full postal address, telephone and fax number
  - ✓ ORCIDs of all authors.
  - ✓ Acknowledgements, grant supports, conflicts of interest should be indicated
- Main Manuscript Document
  - ✓ Important: Please avoid mentioning the the author (s) names in the manuscript.
  - ✓ The title of the manuscript both in the language of the manuscript and in English
  - ✓ Abstracts (180-200 words) both in the language of manuscript and in English
  - ✓ Extended abstract in English (600-800 words) for articles in Turkish. Extended abstract in Turkish (600-800 words) for articles in English. Extended abstracts both in Turkish and English (600-800 words for each) for articles in Russian.
  - ✓ Key words
  - ✓ Manuscript body text
  - ✓ References and bibliography
  - ✓ All tables, illustrations (figures) (including title)

CONTACT INFO

Director : Ayna ASKEROĞLU ARSLAN

E-mail : avid@istanbul.edu.tr

Phone : +90 (212) 440 00 00

Address : Istanbul University

Research Institute of Turkology

Kuyucu Murat Paşa Medresesi

Balabanağa Mah. Vezneciler Cad. No: 11

(Fine Arts Department Building), Istanbul, Turkey

COPYRIGHT AGREEMENT FORM / TELİF HAKKI ANLAŞMASI FORMU

Istanbul University
İstanbul Üniversitesi

Journal name: Journal of Eurasian Inquiries
Dergi Adı: Avrasya İncelemeleri Dergisi

Copyright Agreement Form
Telif Hakkı Anlaşması Formu

Responsible/Corresponding Author <i>Sorumlu Yazar</i>	
Title of Manuscript <i>Makalenin Başlığı</i>	
Acceptance date <i>Kabul Tarihi</i>	
List of authors <i>Yazarların Listesi</i>	

Sıra No	Name - Surname Adı-Soyadı	E-mail E-Posta	Signature İmza	Date Tarih
1				
2				
3				
4				
5				

Manuscript Type (Research Article, Review, Short communication, etc.) <i>Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme, Kısa bildiri, v.b.)</i>

Responsible/Corresponding Author:

Sorumlu Yazar:

University/company/institution	<i>Çalıştığı kurum</i>	
Address	<i>Posta adresi</i>	
E-mail	<i>E-posta</i>	
Phone: mobile phone	<i>Telefon no; GSM no</i>	

The author(s) agrees that:

The manuscript submitted is his/her/their own original work, and has not been plagiarized from any prior work, all authors participated in the work in a substantive way, and are prepared to take public responsibility for the work, all authors have seen and approved the manuscript as submitted, the manuscript has not been published and is not being submitted or considered for publication elsewhere, the text, illustrations, and any other materials included in the manuscript do not infringe upon any existing copyright or other rights of anyone. İSTANBUL UNIVERSITY will publish the content under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license that gives permission to copy and redistribute the material in any medium or format other than commercial purposes as well as remix, transform and build upon the material by providing appropriate credit to the original work. The Contributor(s) or, if applicable the Contributor's Employer, retain(s) all proprietary rights in addition to copyright, patent rights; to use, free of charge, all parts of this article for the author's future works in books, lectures, classroom teaching or oral presentations, the right to reproduce the article for their own purposes provided the copies are not offered for sale. All materials related to manuscripts, accepted or rejected, including photographs, original figures etc., will be kept by İSTANBUL UNIVERSITY for one year following the editor's decision. These materials will then be destroyed. I/We indemnify İSTANBUL UNIVERSITY and the Editors of the Journals, and hold them harmless from any loss, expense or damage occasioned by a claim or suit by a third party for copyright infringement, or any suit arising out of any breach of the foregoing warranties as a result of publication of my/our article. I/We also warrant that the article contains no libelous or unlawful statements, and does not contain material or instructions that might cause harm or injury. This Copyright Agreement Form must be signed/ratified by all authors. Separate copies of the form (completed in full) may be submitted by authors located at different institutions; however, all signatures must be original and authenticated.

Yazar(lar) aşağıdaki hususları kabul eder

Sunulan makalenin yazar(lar)ın orijinal çalışması olduğunu ve intihal yapmadıklarını, Tüm yazarların bu çalışmaya aslı olarak katkıları olduklarını ve bu çalışmaya için her türlü sorumluluğu aldıklarını, Tüm yazarların sunulan makalenin son halini gördüklerini ve onayladıklarını, Makalenin başka bir yerde basılmadığını veya basılmak için sunulmadığını, Makalede bulunan metnin, şekillerin ve dokümanların diğer şahıslara ait olan Telif Haklarını ihlal etmediğini kabul ve taahhüt ederler. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ'nin bu fikri eseri, Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile yayınlamasına izin verirler. Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı, eserin ticari kullanım dışında her boyut ve formatta paylaşılmasına, kopyalanmasına, çoğaltılmasına ve orijinal esere uygun şekilde atıf bulunmak kaydıyla yeniden düzenleme, dönüştürme ve eserin üzerine inşa etme dâhil adapte edilmesine izin verir. Yazar(lar)ın veya varsa yazar(lar)ın işyerininin telif dâhil patent hakları, yazar(lar)ın gelecekte kitaplarında veya diğer çalışmalarında makalenin tümünü ücret ödemesiz kullanma hakkı makaleyi satmamak koşuluyla kendi amaçları için çoğaltma hakkı gibi fikri mülkiyet hakları saklıdır. Yayımlanan veya yayıma kabul edilmeden önce makalelerle ilgili dokümanlar (fotoğraf, orijinal şekil vb.) karar tarihinden başlamak üzere bir yıl süreyle İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ'ne saklanır ve bu sürenin sonunda imha edilir. Ben/Biz, telif hakkı ihlali nedeniyle üçüncü şahıslara vuku bulacak hak talebi veya açılacak davalarda İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ ve Dergi Editörlerinin hiçbir sorumluluğunun olmadığını, tüm sorumluluğun yazarlara ait olduğunu taahhüt ederim/ederiz. Ayrıca Ben/Biz makalede hiçbir suç unsuru veya kanuna aykırı ifade bulunmadığını, araştırma yapılırken kanuna aykırı herhangi bir malzeme ve yöntem kullanılmadığını taahhüt ederim/ederiz. Bu Telif Hakkı Anlaşması Formu tüm yazarlar tarafından imzalanmalıdır/onaylanmalıdır. Form farklı kurumlarda bulunan yazarlar tarafından ayrı kopyalar halinde doldurularak sunulabilir. Ancak, tüm imzaların orijinal veya kanıtlanabilir şekilde onaylı olması gerekir.

Responsible/Corresponding Author: <i>Sorumlu Yazar:</i>	Signature / İmza	Date / Tarih
		...../...../.....